

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ**

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

**В.о. Декана факультету
Міжнародного бізнесу та менеджменту
Таранов І.М.**

«_____» _____ 201_ р.

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

**Перший проректор
Шинкарик М.І.**

«_____» _____ 201_ р.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з дисципліни “ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО”
освітньо-кваліфікаційного рівня – бакалавра
галузь знань (шифр) - 1401 «Сфера обслуговування»
напрямок підготовки/спеціальність (шифр) – 6.140103 «Туризм»
фахове спрямування – “ Управління туристичним бізнесом ”**

кафедра менеджменту

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції (год.)	Практ. (семін.) (год.)	ІРС (год.)	Разом аудит. (год.)	Самост. робота студ. (год.)	Залік (сем.)	Екз. (сем.)
Денна	2	3	36	18	3	57	123	3	

Тернопіль – ТНЕУ, 2013

Конспект лекцій складений на основі освітньо-професійної програми вибіркових дисциплін підготовки бакалавра галузі знань 1401 «Сфера обслуговування» напряму підготовки 6.140103 «Туризм» затвердженої МОНУ наказ № 259 від 29.03.10р.

Конспект лекцій склала ст. викладач кафедри менеджменту, к.е.н. Гарбера Ольга Євгенівна

Конспект лекцій затверджений на засіданні кафедри менеджменту, протокол № 1 від 29 серпня 2013 р.

Завідувач кафедри Брич В.Я. _____

Розглянуто та схвалено науково-методичною комісією з напрямку «Туризм», протокол №1 від 30.08.2013 р.

Голова НМК д.е.н., професор

Брич В.Я.

Змістовний модуль 1. Теоретичні засади дисципліни

Тема 1. Туристичне краєзнавство України: об'єкт, предмет, основні завдання та теоретико-методологічні засади

1.1. Сутність та теоретико-методологічні засади національного краєзнавства, взаємозв'язок з іншими дисциплінами.

1.2. Об'єкт і предмет туристичного краєзнавства. Функції та методи дослідження національного краєзнавства.

1.1. Сутність та теоретико-методологічні засади національного краєзнавства, взаємозв'язок з іншими дисциплінами.

Упродовж ХХ ст. на теренах України бурхливо розвивається туристична індустрія. Для всебічної розбудови туристичної індустрії на певній території необхідне всебічне вивчення її туристично-рекреаційних ресурсів власне засобами і методами краєзнавства.

Індустрія туризму в Україні розвивається в умовах жорсткої конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і на зовнішньому туристичному ринку. У зв'язку з цим постає питання про якість обслуговування туристів, яка може бути забезпечена на основі належної фахової підготовки персоналу.

Студенти туристичних спеціалізацій повинні оволодіти таким обсягом професійних знань і навичок, які дозволили б їм вільно орієнтуватись у питаннях організації спеціалізованого відпочинку і розваг, надання готельно-ресторанних послуг, транспортного та екскурсійного обслуговування, екологічної діяльності.

В руслі маркетингової стратегії, курс на реалізацію якої взяла Державна туристична адміністрація України, відбувається створення нового іміджу вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному рівнях. Це вимагає перш за все комплексної репрезентації регіонального туристичного потенціалу, чим і обумовлене включення до вузівських навчальних програм профільних спеціалізацій навчальної дисципліни "Туристичне краєзнавство".

Краєзнавство - це всебічне наукове вивчення певної території країни (краю).

Отже, основним об'єктом туристичного краєзнавства виступає, у широкому розумінні, рекреаційно-туристичний потенціал території, а у вузькодисциплінарному вимірі - рекреаційно-туристичний комплекс (РТК) рідного краю (рис. 1).

Рис. 1. Основні об'єкти туристичного краєзнавства

Рекреаційно-туристичний комплекс (РТК) - це функціональна підсистема територіальної рекреаційної системи, що характеризується єдністю території, яка володіє значним рекреаційним потенціалом, наявністю сукупності рекреаційних установ і підприємств інфраструктури, єдністю організаційних

форм управління, що забезпечують ефективне використання природних і економічних ресурсів.

Похідними (тобто об'єктами нижчого рангу) основного дослідницького об'єкта туристичного краєзнавства виступають окремі територіальні одиниці досліджуваного краю, які вирізняються за характером наявних рекреаційних ресурсів, ступенем туристичної спеціалізації господарства та специфікою розвитку в їх межах туристики. Такі низові об'єкти дослідження у рек-реалогії (і рекреаційній географії) отримали назву територіальні рекреаційні системи (ТРС).

1.2. Об'єкт і предмет туристичного краєзнавства. Функції та методи дослідження національного краєзнавства.

Об'єктами краєзнавчого інтересу виступають ТРС локального рівня. Зокрема, до них слід віднести такі таксономічні одиниці національного рекреаційно-туристичного комплексу:

- Рекреаційно-туристичний центр (наприклад, Львів, Моршин, Славське).
- Рекреаційно-туристичний вузол (наприклад, Східницько-Трускавецький, Поляна-Свалявський, Євпаторійсько-Сацький).
- Рекреаційно-туристичний підрайон (наприклад, Велика Ялта, Арабатська стрілка, Свидовецький масив, Сатанівські Товтри, Гологори й ін.).

Предметом дослідження туристичного краєзнавства виступають окремі складові туристично-рекреаційного потенціалу краю - природні рекреаційні ресурси (мінеральні води, клімат, озера тощо), ступінь їх освоєння і характер експлуатації, пам'ятки історії і культури, туристичні заклади та інші об'єкти туристичної інфраструктури, а також різноманітні аспекти розвитку туристичного руху в краї.

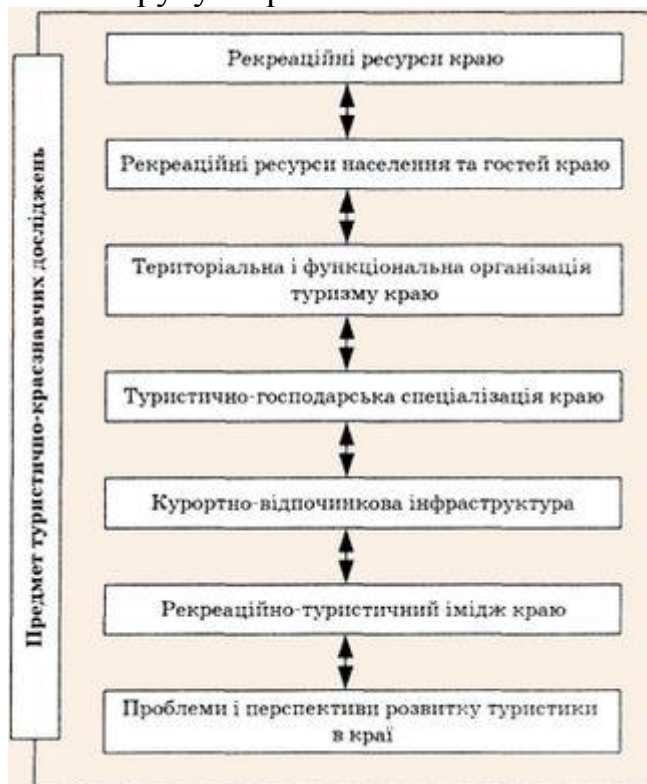

Рис. 2. Основні аспекти предмета туристично-краєзнавчих досліджень

Тема 2. Географічні аспекти формування туристичних ресурсів України

2.1. Предмет і об'єкт вивчення дисципліни “Туристичні ресурси України”.

2.2. Відомості про державу Україна (площа, населення, кордони). Короткий огляд формування території України. Основні риси рельєфу України. Огляд економіко-географічного положення України.

2.1. Предмет і об'єкт вивчення дисципліни “Туристичні ресурси України”.

Індустрія туризму в Україні розвивається в умовах жорсткої конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і на зовнішньому туристичному ринку. У зв'язку з цим постає питання про якість обслуговування туристів, яка може бути забезпечена на основі належної фахової підготовки персоналу.

Студенти туристичних спеціалізацій повинні оволодіти таким обсягом професійних знань і навичок, які дозволили б їм вільно орієнтуватись у питаннях організації спеціалізованого відпочинку і розваг, надання готельно-ресторанних послуг, транспортного та екскурсійного обслуговування, екологічної діяльності.

В руслі маркетингової стратегії, курс на реалізацію якої взяла Державна туристична адміністрація України, відбувається створення нового іміджу вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному рівнях. Це вимагає перш за все комплексної репрезентації регіонального туристичного потенціалу, чим і обумовлене включення до вузівських навчальних програм профільних спеціалізацій навчальної дисципліни "Туристичне краєзнавство".

Краєзнавство - це всебічне наукове вивчення певної території країни (краю). Краєзнавство має свою історію. Перші відомості краєзнавчого характеру містять уже давньоруські літописи, а також місцеві літописні хроніки (т.зв."малі літописи") пізнішого часу.

Метою курсу “Туристичні ресурси України” є ознайомлення майбутніх менеджерів з теоретико-методологічними основами туристичного ресурсознавства, надання знань з наявних туристичних ресурсів і визначення можливостей їх використання в туризмі.

Вивчення "Туристичних ресурсів України" має чітку практичну спрямованість: знання про ресурсну забезпеченість дозволяють не лише мати уявлення про специфіку туристичного продукту України, а і створювати масові й ексклюзивні тури, опираючись на існуючі матеріальні і нематеріальні ресурси.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни є ресурсно-туристичний потенціал, а предметом – туристично-рекреаційні ресурси України.

1.1. Відомості про державу Україна (площа, населення, кордони).

Україна - держава в Східній Європі. (Найбільша з держав, повністю розташованих в Європі; включає Автономну Республіку Крим). На півдні

омивається Чорним і Азовським морями, на сході, північному сході і півночі межує з Російською Федерацією, на півночі - з Білоруссю, на заході - з Польщею, Словаччиною та Угорщиною, на південному заході - з Румунією і Молдовою.

Територія - 603,7 тис. км², що становить 5,7% території Європи та 0,44% території світу. Є першою за площею країною, що розташована повністю на території Європи.

Національний склад населення : українці - 77,8%, росіяни - 17,3%, вірмени - 0,8%, білоруси - 0,6%, кримські татари - 0,5%, молдавани - 0,5% , болгари - 0,4%, угорці - 0,3%, румуни - 0,3%, поляки - 0,3%, євреї - 0,2%, греки - 0,2%, татари - 0,2%.

Станом на 1 січня 2011 року в Україні були такі адміністративно-територіальні одиниці: 1 автономна республіка — Автономна Республіка Крим, 24 області, 490 районів, 459 міст (з них 180 — міста спеціального статусу, республіканського, обласного значення; 2 міста загальнодержавного значення — Київ, столиця України, та Севастополь), 118 районів у містах, 885 селищ міського типу, 10 278 сільських рад, 28457 сіл.

Столиця - Київ (2,81 млн. жителів).

Інші великі міста: Харків (1,68 млн. жителів), Дніпропетровськ (1,23 млн. жителів), Донецьк (1,15 млн. жителів), Одеса (1,12 млн. жителів).

6. Офіційна мова - українська.

7. Панівна релігія - християнство

8. Грошова одиниця - гривня

9. Політичний устрій. Україна - незалежна суверенна держава (з 1991 р.). У країні діє конституція. Главою держави є президент, який обирається на основі загального голосування. Вищий орган законодавчої влади - однопалатний парламент - Верховна Рада. Вищий орган виконавчої влади - Кабінет міністрів.

. Клімат на більшій території України помірно континентальний, із сухим і переважно теплим літом, м'якою і вологою зимою. 150-190 днів на рік середньодобова температура перевищує +10° С. Кліматичні умови дещо інші в Карпатських і Кримських горах, а також на південному узбережжі Криму.

Тема 2. Сутність туристичних ресурсів України

2.1. Визначення поняття “туризм”.

2.2. Класифікація туризму.

2.3. Суть та значення туристичних ресурсів для розвитку туристичної діяльності.

2.4. Класифікація туристичних ресурсів.

2.5. Природно-кліматичні туристичні ресурси.

2.6. Історико-культурні туристичні ресурси

2.7. Інформаційні туристичні ресурси

2.1. Визначення поняття “туризм”.

"Туризм" (від фр. Tourisme < Tour - прогулянка, поїздка) виник у той період розвитку суспільства, коли людина перестала трудитися заради виживання, піклуватися про добуток хліба насущного (на сьогодні і завтра), а почала думати про відпочинок і пов'язані з ним задоволення, де значне місце зайняли подорожі і туризм. Туризм - це насамперед одержання задоволення, задоволення допитливості. Допитливість (цікавість) є однією з фізіологічних потреб усього тваринного світу, у тому числі і людини. Отже, допитливість - один зі стимулів життя, і для задоволення його вимагаються грошові ресурси.

Виникнення туризму як товару зажадало формування відповідної матеріально-технічної бази, наявності кваліфікованих кадрів по обслуговуванню туристів і цілеспрямованого керування туристичними суб'єктами, що господарюють. Усе це обумовило необхідність організаційного відокремлення туризму в самостійну галузь народного господарства.

Виробники послуг, призначених для обслуговування туристів (подорожуючих людей), об'єдналися в галузь "туризм". Туризм не є товаром першої життєвої необхідності, тому він стає насущною потребою людини тільки при визначеному рівні її доходу і при визначеному рівні багатства суспільства.

Точне визначення туризму повинне базуватися на наступних економічних характеристиках:

- туризм - це пересування людей по різних туристичних маршрутах;
- туризм завжди містить у собі два елементи: подорож у пункт призначення і зупинка там;
- подорож означає виїзд із країни (чи регіону), де турист постійно проживає;
- туризм – це тимчасове пересування туриста по туристичному маршруті, тобто турист повертається через якийсь час до місця свого постійного проживання;
- туризм – це, як правило, подорож, що не включає в себе діяльність по здобуванню прибутку.

Сучасне визначення туризму, прийняте ООН, полягає в тому, що туризм – це активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межі постійного місця проживання.

Туризм - різновид рекреації, один із видів активного відпочинку. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається розвиткові динамічного відпочинку, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю.

З економічного погляду туризм - це особливий вид споживання матеріальних та духовних благ, послуг і товарів, що виокремлюється в самостійну галузь народного господарства.

У деяких країнах туризм став вагомим статтею доходів держави і належить до найперспективніших галузей національної економіки. В Україні туризм визнано однією з галузей пріоритетного розвитку.

У статті 1 Закону України „Про туризм” № 324/95-ВР від 15.05.1995 зазначено, що **туризм** - тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

2.2. Класифікація туризму.

Економічна ефективність функціонування туризму багато в чому визначається класифікацією його форм.

Під класифікацією форм туризму варто розуміти їх угруповання по однорідних ознаках, що залежить від визначених практичних цілей.

Кожна форма туризму характеризується своєрідністю потреб туристів і припускає відповідний набір послуг, що задовольняють ці потреби.

У виробничо-обслуговуючому процесі туризму виділяють:

- форми туризму;
- види туризму;
- різновиди форм туризму.

Форма туризму пов'язана з перетинанням туристом державного кордону своєї країни, тобто в основі розподілу туризму на форми лежить країнна ознака.

За цією ознакою виділяють дві форми туризму: внутрішній і міжнародний.

Внутрішній туризм - це вітчизняний туризм, тобто усередині своєї країни.

Міжнародна конференція по туризму, організована Всесвітньою туристичною організацією, що проходила в Манилі (Філіппіни) з 27 вересня по 10 жовтня 1980 р., була присвячена визначенню внутрішнього туризму, офіційно запропонованому представниками Індії.

Деякі країни встановлюють своє визначення внутрішнього туризму.

Комісія з національних туристичних ресурсів визначає внутрішнього туриста як людину, що залишає місце свого постійного проживання з метою відвідування місця, розташованого не ближче 50 миль (80,48 км) від місця проживання.

Внутрішній туризм може мати різні професійні цілі: розваги, денні переміщення до місця роботи й ін.

Для місцевого туриста немає необхідності залишатися в пункті призначення більш 24 год, тобто він чи може залишитися на ніч у пункті призначення, чи повернутися додому в той же день.

Відповідно до визначення, прийнятого в Канаді, внутрішній туризм - це рух від місця постійного проживання до пункту призначення, якщо відстань менше 25 миль (40,24 км) від місця проживання туриста.

Міжнародний туризм - це туризм в іншу країну, тобто іноземний туризм. Іншими словами, міжнародний туризм означає поїздки з туристичними цілями за межі країни постійного проживання, більш точно: міжнародний туризм - це система подорожей, здійснювана на основі міждержавних договорів.

Міжнародні туристичні відносини є комплексними, тому що вони впливають на міждержавні відносини, регульовані нормами міжнародного публічного права: відносини іноземних юридичних осіб, регульовані нормами міжнародного приватного права; відносини, що виникають при туристичному обміні, що не обмежуються межами однієї з держав-учасників і підлягають цивільно-правовому регулюванню. У даній сфері виникають проблеми, пов'язані з застосуванням нормативно-законодавчих документів. Їхня наявність у міждержавних туристичних договорах визначає не тільки особливості цих відносин, але і велику складність договірно-правової регламентації. Міжнародний туризм буває в'їзний і виїзний.

В'їзний туризм- це подорожі в межах України осіб, що не проживають постійно в Україні.

Виїзний туризм- це подорожі осіб, що постійно проживають в Україні, в іншу країну.

Міжнародний туризм відіграє важливу роль у світових економічних відносинах.

В умовах науково-технічної революції, продовження розвитку міжнародної економічної інтеграції, подальшого поглиблення міжнародного поділу праці, росту культурних, наукових, спортивних і інших міждержавних контактів, прагнення народів до спілкування і використання досвіду інших країн у створенні матеріальних і духовних цінностей міжнародний туризм знаходить своє відображення в ділових і наукових контактах. Грошовий обіг міжнародного туризму знаходиться на третьому місці у світі після торгівлі нафтою і нафтопродуктами й експорту автомобілів. Міжнародний туризм поряд з іншими видами економічних, культурних, соціальних, наукових і технічних зв'язків держав є важливим чинником зміцнення взаємної довіри і вносить значний вклад у вирішення таких проблем, як підтримка миру, зміцнення дружніх взаємин між державами.

Туризм - явище взаємообумовленого і історично сформованого процесу сполучення національних і інтернаціональних факторів. Туристичні обміни виступають як форма і засіб інтернаціональних зв'язків і є необхідним елементом діяльності громадських організацій.

Вид туризму пов'язаний зі специфікою відображення фінансових результатів у бюджеті країни чи її регіону. По даній ознаці у формах туризму виділяють два види туризму: активний і пасивний.

Приїзд іноземних туристів у країну чи вітчизняних туристів у даний регіон країни є **активним туризмом**. Активний туризм служить фактором ввезення грошей (валюти) у країну чи даний регіон.

Подорож громадян однієї країни в інші держави і виїзд туристів з даного регіону країни є **пасивним туризмом**. Пасивний туризм є чинником вивозу грошей (валюти) з країни чи даного регіону.

Форми туризму по відозміненню найбільш характерних ознак поділяються на окремі різновиди. До цих характерних ознак відносяться: головна мета подорожі, характер організації подорожі, інтенсивність туристичного потоку, тривалість туру (подорожі), вікова ознака, транспорт, яким користуються, форма співробітництва.

У залежності від головної мети подорожі виділяють наступні різновиди форм туризму: рекреаційний, пізнавальний, науковий, діловий.

Рекреаційний туризм - туризм із метою відпочинку, оздоровлення і лікування.

При цьому варто мати на увазі, що перебування громадян у спеціальних санаторіях (як при наявності лікарняного листа, так і при його відсутності) не відноситься до туризму, тому що санаторій - це різновид лікарні. Пересування людей у вихідні дні з метою відпочинку, розваги, заняття спортом називається "туризм кінця тижня".

Пізнавальний (культурний) туризм - подорож з метою ознайомлення з історико-культурними визначними пам'ятками й унікальними природними об'єктами по визначеній програмі.

Науковий туризм - відвідування конгресів, симпозіумів з наступними екскурсійними поїздками.

Діловий туризм (поїздки бізнесменів з діловими цілями) являє собою найбільш динамічний і дохідний вид туризму.

За характером організації подорожі виділяють індивідуальний, груповий, організований, самодіяльний (неорганізований), стаціонарний, пересувний, соціальний туризм.

Подорож людини (родини) за власним планом, що включає визначення районів відвідування, тривалості зупинок, умов нічлігу і т.п., називається **індивідуальним**, а подорож у складі групи за планом туристичного суб'єкта, що господарює, називається **груповим туризмом**.

Подорож одного чи групи туристів за точним маршрутом і регламентом, встановленим туристичним суб'єктом, що господарює, називається **організованим туризмом**. Дані туристи і туристичний суб'єкт, що господарює, пов'язані між собою взаємними вимогами і зобов'язаннями.

Організовані туристи забезпечуються комплексом туристичних послуг по заздалегідь придбаній путівці на певний термін (що відпочивають на турбазах, у санаторіях, будинках відпочинку, по курсівках). До організованих туристів

також відносяться ті, хто на певний термін придбав лише частину туристичних послуг (наприклад, курсівку тільки на харчування).

Подорож одного чи групи туристів, не зв'язаних ніякими взаємними зобов'язаннями з туристичним суб'єктом, що господарює, називається **самодіяльним туризмом**. Самодіяльний туризм - це подорожі з використанням активних способів пересування.

Стаціонарний туризм пов'язаний з постійним місцем розміщення туриста на весь період дії туристичної путівки (на морському березі, турбазі і т.п.).

Пересувний туризм - це туризм, пов'язаний з подорожуванням у період дії путівки (круїзи, тури).

Соціальний туризм - це подорожі, субсидовані із коштів, що виділяє держава чи профспілки на соціальні потреби.

За інтенсивністю продажу турпутівок розрізняють постійний і сезонний туризм. Круглорічне і відносно рівномірне відвідування туристичних регіонів називається **постійним туризмом**. Цей різновид форми туризму характерний насамперед для найбільш відомих центрів цивілізації, культури, оздоровлення: відомі міста світу, курорти, місця, що забезпечені унікальними лікувальними мінеральними водами і цілющими грязями.

Деякі регіони залучають туристів переважно у визначений час року. Такий туризм є **сезонним**. Туристичні регіони, відвідувані тільки у визначений час року (наприклад, влітку чи узимку), характеризуються як односезонні, а регіони, відвідувані в будь-який час року (і влітку, і узимку), називаються двосезонними. Сезони по ступені інтенсивності відвідування туристами даного регіону поділяються на пікові (найбільш завантажені), тихі (із середнім ступенем завантаження) і мертві (незавантажені, майже не відвідувані туристами).

По тривалості перебування туристів у подорожі виділяють короткочасний і тривалий туризм. **Короткочасний туризм** - це туризм із тривалістю подорожі не більше трьох діб.

Тривалий туризм - це туризм, при якому термін подорожі складає більше трьох діб. В залежності від тривалості перебування в подорожі істотно змінюються потреби туриста.

Скорочення часу подорожі на визначеному (постійному) маршруті веде до збільшення у витратах туриста частки транспортної складовий, тобто його витрат на транспорт. У залежності від віку туристів туризм підрозділяють на **дитячий, молодіжний і зрілий**.

У залежності від використовуваних транспортних засобів для пересування туристів розрізняють наступні різновиди форм туризму: туризм із використанням **особистого транспорту** туриста і туризм із використанням **громадського транспорту**, тобто транспорту, що належить чи орендованого туристичним суб'єктом, що господарює. До цих різновидів форм туризму відносяться **автотуризм, караванний круїз, морський і річковий круїзи** і т.п.

У статті 4 Закону України „Про туризм” подається інший поділ.

Організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм.

До міжнародного туризму належать: **в'їзний туризм** - подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та **виїзний туризм** - подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо.

2.3. Суть та значення туристичних ресурсів для розвитку туристичної діяльності.

Туризм заснований на цільовому та розумному використанні туристичних ресурсів. Туристичні ресурси — специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів, доступність розваг тощо. Там, де немає туристичних ресурсів, туризм розвиватись не може.

З точки зору рекреаційної географії до туристичних ресурсів відносять природні та антропогенні геосистеми, тіла й явища природи, артефакти (з лат. arte — штучно + factus — зроблений), що володіють комфортними властивостями і споживчою вартістю для рекреаційної діяльності, можуть бути використані для організації відпочинку й оздоровлення визначеного контингенту людей у певний час за допомогою конкретної технології і за певних матеріальних можливостей.

Сутність туристичних ресурсів полягає в тому, що вони слугують основою для формування туристичного продукту та його пропозиції. Загалом туристичними ресурсами вважається все, що можна використовувати в конкретному районі для організації туристичної діяльності та залучення туристів.

Якщо розглядати туризм як вид рекреації, а туристичні ресурси оцінювати з позиції рекреаційної діяльності, то поняття "туристичний ресурс" ототожнюється з поняттям "рекреаційний ресурс". Деякі автори визначають рекреаційний ресурс як поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, що виступають як умова задоволення рекреаційних потреб людини.

Основою використання туристичних ресурсів і туристичних об'єктів для цілей туризму є туристський інтерес і туристські враження.

Туристський інтерес — перспектива одержання туристом об'єктивної інформації, позитивних емоцій або потенційна можливість задовольнити заплановану потребу туриста в конкретній, на початку частково відомій, туристичній послугі, туристичному товарі й туристичному продукті, заснованих на певному комплексі туристичних ресурсів, що є об'єктами туристського інтересу.

Об'єкти туристського інтересу — визначні пам'ятки, природні об'єкти і природно-кліматичні зони, соціально-культурні об'єкти показу тощо, спроможні задовольнити потреби туриста під час туристичної поїздки або подорожі й споживанні туристичних послуг або туристичного продукту. Втім, щоб ці об'єкти можна було ефективно використати для туризму, потрібна певна інфраструктура й індустрія туризму, які забезпечать:

- надання туристові інформації про конкретний туристичний об'єкт, необхідної й достатньої для переконливої мотивації вибору подорожі саме у цю місцевість і до цього об'єкта;
- достатньо комфортне і безпечне переміщення туриста до цієї місцевості;
- розміщення;
- харчування;
- розваги.

Турист за своєю природою є допитливим. Він хоче пізнати (побачити, почути, доторкнутися, спробувати тощо) щось нове, невідоме або ж особисто переконатися в тих властивостях певного об'єкта, про які він прямо або опосередковано довідався з різноманітних джерел (книги, кіно, відео, розповіді). Не всі об'єкти або події впливають на людей позитивно, деякі генерують гострі, іноді різко і болісно неприємні відчуття, криють у собі реальну небезпеку (пригодницький або екстремальний туризм). Однак навіть розуміючи це, турист цікавиться об'єктом і впевнений у позитивному завершенні подорожі.

Туристське враження — комплекс емоцій, здебільшого позитивних, духовний і фізичний стан туриста, що сформувалися під впливом споживання туристичних послуг, придбання туристичних товарів, споживання туристичного продукту.

Туристське враження виникає під час екскурсій, споглядання мальовничих природних ландшафтів, відвідування атракціонів, ресторанів, проживання у готелі тощо. Враження про туристичні ресурси і тур загалом складається з багатьох компонентів. Оскільки основним завданням туризму є задоволення потреб у відпочинку і розвагах, то людина, купуючи туристичні послуги, природно планує одержати позитивні емоції у процесі пізнання, оздоровлення тощо. Варто нагадати, що деякі види туризму, наприклад, діловий туризм, можуть не мати розважальної мети.

2.4. Класифікація туристичних ресурсів.

Ефективність туристичної діяльності значною мірою залежить від адекватної оцінки всього комплексу туристичних ресурсів. Але перш ніж розпочати оцінювання, туристичні ресурси треба поділити на складові, тобто класифікувати. У науковій літературі пропонується декілька підходів до

класифікації туристичних ресурсів. Найбільшого поширення набули класифікації польського економіста М. Труаси (1963) і французького економіста П. Дефера (1972).

В основу класифікації М. Труаси покладено поділ туристичних ресурсів на створені й не створені працею людини. Він виокремлює такі три групи туристичних ресурсів:

1. Природні туристичні ресурси, що визначаються як "потенційний туристичний капітал", до них належать клімат, повітря, пейзаж, моря, озера, ріки, гори, ліси тощо. Ці туристичні ресурси можна визначити як природно-кліматичні. Особливістю природних ресурсів є те, що вони не відновлюються в міру споживання чи відновлюються десятиліттями або навіть сторіччями, як, наприклад, ліси.
2. Туристичні ресурси, створені працею людини, тобто архітектурні споруди, пам'ятники, твори мистецтва тощо. Це об'єкти показу чи екскурсій.
3. Додаткові туристичні ресурси, створені працею людини для надання послуг — інфраструктура району, всі підприємства, призначені для прийому та обслуговування туристів. Такі ресурси можна назвати ще економічними зручностями подорожі, вони слугують підставою для оцінювання розвиненості сфери послуг для прийому й обслуговування туристів. Наприклад, у деяких європейських країнах дедалі більшого поширення набувають спеціальні гастрономічні тури. Мета таких подорожей — відвідування певних ресторанів і знайомство з кухнею тієї чи іншої країни. Так, великим попитом користуються гастрономічні тури в Іспанію, на весь світ славиться знаменитий Октоберфест — свято пива в Мюнхені.

На відміну від М. Труаси, П. Дефер не відносить до туристичних ресурсів підприємства з прийому й обслуговування туристів. На нашу думку, такий підхід можна мотивувати тим, що ці підприємства лише дають змогу використовувати туристичні ресурси, але самі по собі не можуть служити метою туристичної подорожі.

П. Дефер поділяє всі туристичні ресурси на чотири групи: гідром, фітом, літом й антропом.

Гідром — усі туристичні ресурси, до складу яких входить вода: озера, ріки, морські узбережжя, сніжні рівнини і льодовики, джерела мінеральних вод, гідроелектростанції. Наприклад, Ніагарський водоспад, озера в Австрії, річки Рейн чи Амазонка, пляжі в Іспанії чи Лазурне узбережжя Франції.

Фітом — природні туристичні ресурси, до складу яких входить земля. Ці ресурси можуть бути двох типів: створені самою природою (ліси, гори, скелі, вулкани, мальовничі панорами), і ті, що є результатом людської праці (національні парки, сади). Наприклад, до цієї групи належать норвезькі фіорди; Віденський ліс в Австрії і Чорний ліс у Німеччині; сад у палаці Альгамбра в Гренаді в Іспанії чи мис Рока в Португалії; парк у Версалі у Франції чи національні парки деяких африканських країн.

Літом — усе, що створено працею людини і викликає інтерес туристів або само по собі, або завдяки своєму призначенню: це не лише пам'ятники архітектури і минулих цивілізацій, а й прості помешкання, що характеризують

життя і побут людей, наприклад, етнографічні села чи музеї під відкритим небом. До літома належать сучасні будівлі: мости, аеропорти, урядові будинки, спортивні споруди, університети, палаци конгресів, сучасні ділові чи житлові квартали, акваріуми, морські обсерваторії тощо. Прикладами можуть слугувати столиця Чехії Прага з великою кількістю пам'ятників архітектури; сінгапурський аеропорт — один із найсучасніших і найдосконаліших у світі; знаменитий міст через Темзу чи Тауер у Лондоні; діловий район Дефанс чи Центр Помпиду в Парижі; акваріум у Барселоні чи споруди великого архітектора Антоніо Гауді в Барселоні; морська обсерваторія в Ейлаті, в Ізраїлі. Ізраїль, Єгипет, Ліван, Йорданія — це країни, надзвичайно багаті туристичними ресурсами, які можна віднести до літома.

Антропом охоплює всі види людської діяльності, які можуть викликати інтерес туристів, незалежно від оточення. Елементами антропома є сама людина, її життя, погляди та звичаї; стародавні види людської діяльності, що зникають чи можуть зникнути, зокрема, народні промисли, національні народні свята, фольклор, національні костюми і національна музика. Водночас до антропома можна віднести промислові й сільськогосподарські підприємства, а також навчальні заклади і соціально-побутові об'єкти, наприклад, знамените пісенне свято в Естонії; виноградники в провінціях Шампань чи Коньяк у Франції; кіпрські села, де плетуть чудові мережива; відомі мадейські гобелени; мюнхенські пивні й фестивалі з виступами фольклорних ансамблів; карнавали у Ріо-де-Жанейро чи Венеції, свято квітів у Ніцці, іспанська корида.

За класифікацією П. Дефера, складові туристичних ресурсів не є взаємовиключними, тобто один і той самий вид туристичних ресурсів може одночасно належати до декількох груп. Наприклад, дивної краси гора Монсеррат, що належить до фітома, водночас становить інтерес туристів як вид релігійної, духовної, архітектурної людської діяльності — там знаходиться монастир Монсеррат. Собор Святого Петра в Ватикані викликає інтерес як архітектурна споруда (літом) і збирає віруючих на богослужіння, які там відбуваються (антропом). На карінтійських озерах в Австрії туристи люблять подорожувати пароплавами, яким уже понад 100 років (антропом), але оскільки такі подорожі відбуваються водними просторами, їх можна віднести до гідрома.

За характером використання туристичні ресурси можна поділити на безпосередні та непрямі.

Безпосередні ресурси — це природні та історико-культурні ресурси, які використовуються самими туристами.

Непрямі ресурси — це соціально-економічні ресурси (матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні), які залучаються для освоєння і використання безпосередніх туристичних ресурсів.

Туристичні ресурси слугують основою для формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні.

Туристичні ресурси мають такі основні властивості:

- привабливість;
- кліматичні умови;
- доступність;

- ступінь дослідженості;
- екскурсійна значущість;
- пейзажні і екологічні характеристики;
- соціально-демографічні характеристики;
- потенційний запас;
- спосіб використання та ін.

Ці ресурси застосовують з оздоровчою, туристичною, спортивною та пізнавальною метою.

2.5. Природно-кліматичні туристичні ресурси.

Природні ресурси, як і географічні, завжди були основою розвитку туризму. Природні ресурси виконують численні функції; однією з найважливіших є можливість їхнього використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристичні ресурси варто розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження чи підтримки здоров'я індивідуума. До них можна віднести як окремі компоненти природи, так і весь природний комплекс.

Усі природні ресурси оцінюють залежно від їх рекреаційного або туристичного потенціалу. Однак ступінь використання природних ресурсів може бути різним і залежить переважно від спеціалізації регіону.

При класифікації природних ресурсів доцільно враховувати як їх природне походження, так і економічне значення для туризму.

Виокремлюють такі групи природних ресурсів.

1. За походженням:

- фізичні, до яких належать компоненти неживої природи (геологічні, кліматичні, гідрологічні, термальні ресурси);
- біологічні — жива природа (грунтові ресурси, флора, фауна);
- енергоінформаційні — специфічні поля ноосферної природи, що служать факторами привабливості (наприклад, місцевість чи ландшафт). Цей тип ресурсів є базою для розвитку таких видів туризму, як культурний, сенситивний і релігійний.

2. За видами рекреаційного використання:

- мінеральні води;
- грязі;
- ванни;
- солярії;
- ліси.

3. За швидкістю вичерпання ресурсів:

- вичерпні природні ресурси, тобто ті, кількість яких швидко зменшується в міру видобутку чи вилучення з природного середовища. Вони, своєю чергою, поділяються на відновлювальні (чистий відпочинок, прісна вода, родючий ґрунт, рослинність, тваринний світ) і невідновлювальні (мінеральні). Вони можуть вичерпатися, оскільки не поповнюються в результаті природних процесів, а також тому, що їхні запаси поповнюються повільніше, ніж відбувається споживання. Такими є грязі, мінеральні води тощо;

— невичерпні природні ресурси, до яких належить частина природних ресурсів (сонячна енергія, вітер, морські припливи).

4. За можливістю самовідновлення і культивування:

— відновлювані ресурси, до яких можна віднести ліс, хоча період його відновлення дуже довгий, — 50 років;

— невідновлювані ресурси, наприклад, незворотні кліматичні зміни.

Окремо виділяють природні лікувальні ресурси — рекреаційні ресурси, призначені для лікування і відпочинку населення країни чи регіону, а також туристів.

Варто розрізнити природні ресурси за характером залучення в туристичну діяльність:

1) природні ресурси, які можуть сприйматися зором, наприклад, пейзажі, захід чи схід сонця, мальовничий ландшафт. У цьому разі можна говорити про екологічний туризм, тому що туристично-рекреаційна діяльність на них негативно не впливає;

2) природні ресурси, які використовуються без їх прямого споживання. Наприклад, лісові масиви деградують від постійного відвідування туристами; від тісняви на традиційних приморських курортах, наприклад* в Італії, погіршується склад води і забруднюється узбережжя. Розвиток автотуризму в Німеччині спричинив будівництво автомобільних доріг, а це призвело до скорочення лісових площ. Безконтрольний вплив туристів може порушити екологічний баланс усередині екосистеми країни. Сумним прикладом є острів Таїті, кількість відвідувачів якого зросла з 10 тис. осіб на рік на початку 60-х років ХХ ст. до 18 тис. осіб на рік на сьогодні;

3) природні ресурси, які безпосередньо використовуються у туристичній діяльності. Нераціональне використання може призвести до практично повного їх виснаження і навіть зникнення.

Однією з особливостей природних туристичних ресурсів є те, що вони здебільшого не відновлюються в міру споживання. Останніми роками провадяться дослідження впливу туризму на природні екосистеми, що описуються в термінах ризику і небезпеки. Наприклад, нові дороги сприяють розвитку автомобільного туризму, але водночас спричиняють зменшення площі лісів, необдумане будівництво готелів спричиняє порушення складу ґрунтів.

Ще 1982 р. UNWTO і Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була ухвалена Спільна декларація, в якій підкреслювалася необхідність збереження рівноваги між туризмом і навколишнім середовищем. Негативний вплив туризму на навколишнє середовище виявляється не відразу, а поступово, іноді непомітно, і в підсумку призводить до руйнування природних туристичних ресурсів. Причинами руйнування навколишнього середовища можуть бути:

— значні масштаби будівництва готелів на узбережжі, внаслідок чого зменшується узбережна піщана смуга;

— велике скупчення автотуристів, що призводить до забруднення повітря і витоптування ґрунту;

— рух туристських суден, що викликає забруднення навколишніх вод.

Багато країн ведуть активну боротьбу за збереження навколишнього середовища. Узбережна частина поблизу Валенсії в Іспанії одержала "голубий" прапор. Це означає, що пляжі в цьому регіоні є одними з найчистіших. Водночас нерідко окремі регіони туризму через загрозу екологічної катастрофи доводиться закривати.

Природні ресурси характеризуються таким показником, як пропускна спроможність. У деяких регіонах, наприклад, у Середземномор'ї, існує небезпека досягнення його межі.

З природних рекреаційних ресурсів можна виокремити бальнеологічні, фітолікувальні, ландшафтні, кліматичні, пляжні ресурси та спелеоресурси.

Бальнеологічні ресурси — природні лікувальні речовини, що використовуються для немедикаментозного лікування на курортах і в позакурорт-них умовах. Ці ресурси беруть участь в основному процесі суспільного виробництва — неперервному відтворенні фізичних сил і розумових здібностей людини, психічного тону, відновленні та підвищенні кваліфікації працівників, зростанні їхнього загальноосвітнього та фахового рівнів.

До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води та пелоїди (грязі). Основними природними лікувальними ресурсами є ті, що безпосередньо використовуються у бальнеолікуванні, визначають його санаторно-курортну спеціалізацію і профілізацію: питні та купальні води, лікувальні грязі та озокерит. До них належать також лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та гартуванню тих, хто одужує після хвороби.

Природні мінеральні води поділяють на вісім основних бальнеологічних груп: мінеральні води без специфічних компонентів і властивостей, вуглекислі, сірководневі, залізисті й миш'якові, йодобромні, радонові, бор вмісні та слабо мінералізовані з високим вмістом органічних речовин.

Один із найбільших туристичних центрів з використання бальнеологічних ресурсів розташований у Європі, в Угорщині. Тут в околицях Будапешта в 14 місцях із надр пробиваються 523 життєдайні потоки. Саме тут розташована найбільша в Європі купальня "Сечені".

Другий за обсягом використання бальнеологічних ресурсів осередок розташований на Близькому Сході. Це відоме у світі Мертве море. Концентрація солей і мінералів у ньому становить 33 %. Місцевість навколо Мертвого моря багата на гарячі мінеральні джерела. Найбільше з них розташоване на південному сході від узбережжя, в Хамей Зоар, поряд з оазою ЕйнТеді. Температура води у джерелі сягає + 31 °С. Ще один оздоровчий чинник Мертвого моря — повітря. Цей басейн є найнижчою місцевиною світу, відповідно атмосферний тиск тут найвищий на планеті. Повітря відзначається особливою чистотою і підвищеним вмістом кисню. Мертве море відоме ще й цілющими мінеральними грязями. Насичені корисними органічними речовинами, мінералами та солями, вони мають рідкісні лікувальні властивості.

До відомих у світі бальнеологічних курортів належать також курорти Таїланду, Єгипту, Греції, Австрії та ін.

Найбільшою бальнеологічною областю України є Карпатський регіон, зокрема Передкарпаття. Тут освоєно понад 200 джерел і свердловин мінеральних вод. Першість у регіоні належить трускавецькій "Нафтусі".

Близько 600 джерел і свердловин мінеральних вод зосереджено у Закарпатті. Зокрема, дуже цінними для лікування є вуглекислі води. Також тут зосереджені джерела сірководневих вод, а на базі цінних питних лікувальних і лікувально-столових залізистих вод діє Шаянський санаторний комплекс. Закарпаття характеризується заляганням рідкісних миш'яко-вмісних підземних вод, а також борвмісних, які використовуються як для ванн, так і для внутрішнього вживання.

Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Нині у цьому регіоні функціонують такі курорти, як Заліщики (Тернопільська область), Хмільник (Вінницька область) та ін.

Чималі запаси мінеральних вод, зокрема хлоридних, виявлено у Дніпропетровській, Полтавській, Київській та інших областях.

Лікувальні грязі відомі в Україні здавна. їх застосовують для грязевих ванн у поєднанні з електропроцедурами. В Україні експлуатується сім торф'яних і 10 сульфідних родовищ. Значні поклади лікувальних торф'яних грязей є у Львівській області (Немирівське, Великолюбінське родовища).

Унікальним і ще не до кінця вивченим є такий лікувальний засіб, як озокерит (земляний, або гірський віск). Найбільшим у світі є Бориславське родовище озокериту, який за якістю не має аналогів.

Відомі українські грязеві курорти — Бердянськ, Євпаторія, Хаджибейський курорт та ін.

Бальнеологічні курорти — це екологічно найчистіші природні екосистеми, гармонізовані із соціальними потребами людини на основі досягнень науки і техніки. Без такої гармонії неможливі ні використання лікувального ефекту цих територій, ні їх збалансований розвиток у майбутньому.

Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму.

Ліс — найдавніша краса Землі, невичерпне джерело радості для людини. У це поняття ми вкладаємо всю сукупність геологічних і біологічних компонентів: озера і джерела з кришталево чистою водою, смарагдове багатство різнотрав'я, п'янке своєю чистотою повітря. У лісі кожного з нас приваблює голос самої природи. Лісова тиша сприятливо впливає на психіку людини. Ліс стимулює творчі можливості, активно впливає на емоційну сферу, відновлює порушену рівновагу між людиною та довкіллям. Особливо привабливий для відпочинку ліс, у якому є невеличкі галявини, струмки, озера. Рекреаційні ліси повинні бути декоративними, мати сприятливі умови для нормальної життєдіяльності лісових рослин.

Ліси на земній кулі зосереджені у двох поясах: північному, що представлений хвойними і мішаними лісами Євразії і Північної Америки, та південному, який охоплює ліси екваторіального та тропічного поясів.

Найбільшими запасами фітолікувальних ресурсів (вологі екваторіальні ліси) володіють Бразилія, Індонезія, Венесуела, Конго. Ліси помірного поясу, особливо тайга, багаті на хвойні породи, що є особливо цінним елементом для лікування. У США, Канаді, Росії, Скандинавських країнах та на півночі Китаю сконцентровані найбільші площі лісів помірного поясу. Західна Європа відзначається невеликою кількістю цінних фітолікувальних ресурсів.

Площа українських лісів державного значення становить 6,9 млн га, а тих, що можуть використовуватись для рекреаційної діяльності, — 4 млн га. За іншими даними, рекреаційні ліси становлять 10 % усіх лісів державного лісового фонду.

Серед ландшафтних рекреаційних ресурсів особливе місце посідають гори. Розмаїття природних ландшафтів, наявність екстремальних, сприятливих і комфортних умов створюють передумови для розвитку різних видів рекреаційної діяльності — від спортивних до санаторно-лікувальних.

Найпривабливішими для туристів гірськими регіонами світу, що вирівнюються мальовничими ландшафтами, чистим повітрям і незагосподарованими просторами, є Альпійські території Швейцарії, Австрії, Франції, Італії, американські Кордильєри, гірські райони Скандинавських країн, Карпати. Нині лише Альпійський макрорегіон щорічно відвідує близько 150 млн осіб.

Для розвитку зимових видів туризму (гірськолижний, санний) використовуються й гірські райони Іспанії — Піренеї; Греції — гірськолижний центр Парнас Верміон, Піліон, Олімп; США, Канади — Кордильєри.

Перспективним для розвитку гірських видів туризму є азійський регіон, в якому розміщені найвищі гори світу Гімалаї.

Гірські рекреаційні ресурси України зосереджені в Карпатах і Кримських горах.

Карпати — це середньовисокі гори з вологим помірним кліматом, значною лісистістю (40 %), сприятливими перепадами висот для організації гірськолижних спусків, лижних полів. Гірські долини, захищені верховинськими хребтами, характеризуються мікрокліматом, сприятливим для розвитку кліматичних курортів (Яремча, Ворохта, Космач, Вижниця, Рахів). Карпати, володіючи унікальними рекреаційними ресурсами, оцінюються як найперспективніший регіон для відпочинку та лікування впродовж року.

Кримські гори за екзотичністю не поступаються Карпатам, хоча тут менше сприятливих для відпочинку умов. Круті оголені схили (лісистість 10 %) придатні для вправлення скелелазів і любителів гострих відчуттів.

Кліматичні ресурси — важлива складова розвитку рекреаційного господарства, вони визначають загальну комфортність території для лікування та відпочинку. Кліматичні умови певних регіонів протипоказані для

відвідування рекреантами з деякими захворюваннями, наприклад бронхіальною астмою, зате в інших кліматичних умовах такі хворі почуватимуться добре.

Україна належить до держав зі сприятливими погодними умовами для літніх і зимових видів рекреації. Тривалість сприятливого періоду для розвитку літніх видів рекреації в середньому змінюється від 105 днів на півночі до 180 — на південному узбережжі Криму. Отже, комфортні умови для розвитку літніх видів відпочинку, туризму, кліматолікування існують не лише влітку, а й на початку осені та в другій половині весни. Купальний сезон на більшості території не перевищує 80 днів, тоді як у Причорномор'ї, особливо на Південному березі Криму, він триває 120 і більше днів.

Тривалість періоду, сприятливого для зимових видів рекреації (лижні, санні, ковзанярські заняття), змінюється від 20—26 днів на півдні до 40 і більше днів на півночі та північному сході. Для зимових видів відпочинку найсприятливішими є умови гірських масивів Полонинського, Верховинського та Чорногорського хребтів Українських Карпат, де період занять гірськолижними видами відпочинку та спорту триває 90—100 днів.

Отже, кліматичні умови України є досить сприятливими для розвитку рекреаційної діяльності.

Пляжні ресурси становлять вагомую частку всіх рекреаційних ресурсів. Понад 55 % рекреантів світу так чи інакше пов'язують свій відпочинок і оздоровлення з перебуванням біля води (приаквальні курорти, будинки відпочинку, круїзи тощо), де на людський організм діє комплекс оздоровлювальних чинників, пов'язаних зі стихією моря.

Найпривабливішими та найпопулярнішими світовими пляжними місцевостями є Лазурне узбережжя Франції — від Тулона до Монако. Його протяжність — 230 км, а ширина — близько 20 км. Останніми десятиріччями все популярнішими стають прибережні території Півдня Італії, Півдня і Сходу Іспанії, Сардинія, Балеарські й Канарські острови, Мальта, узбережжя Адріатики (Хорватія). Не втратили своєї привабливості причорноморські береги Болгарії (Золоті Піски), Румунії, Південного берега Криму. Серед інших регіонів світу найпопулярнішими зонами відпочинку є узбережжя морів і океанів, що омивають береги США, Мексики, Гавайські, Багамські, Бермудські острови, а також курортні місцевості Марокко, Тунісу, Єгипту, Ізраїлю, Туреччини, Таїланду, Індії, Китаю, Японії, Бразилії.

Пляжні ресурси України зосереджені на приморських територіях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей та в Криму. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматичних умов бальнеологічних і ландшафтних ресурсів. Для рекреації в Україні можна використовувати майже 1500 км морського берега. Найвищу рекреаційну цінність має невелика територія

Південного берега Криму, захищена з півночі Кримськими горами, на якій панує субтропічний середземноморський клімат.

Розвиток рекреаційної діяльності у приаквальних зонах спрямований на одержання соціальних результатів шляхом поєднання можливості задовольнити

потребу як у лікуванні й відпочинку, так і в естетичному сприйнятті, у спілкуванні з природою.

Печери — підземні порожнини, іноді дуже великих розмірів, що утворюються в легкорозчинних осадових породах (вапняку, кам'яній солі, гіпсі) в результаті діяльності підземних вод (карстові печери). Найбільшою на землі вважається Мамонтова печера (Mammoth Cave) у США. Вона складається з низки сталактитових залів і коридорів, а загальна довжина її ходів перевищує 530 км. Найглибшими карстовими печерами світу вважаються П'єр-Сен-Мартен (глибина 1171 м) і Берже (1141 м) у Франції.

Глибокі печери, підземні ріки та озера мають своєрідні фауну та флору: риби, земноводні й комахи, що перебувають у повній темряві, позбавлені зору, а замість очей у них розвиваються щупальця, подовжуються вусики і ноги. У деяких печерах виявлені стоянки доісторичної людини, рідкісні наскельні малюнки. Багато печер світу — це найвідоміші об'єкти туризму, які охороняються державою.

В Україні є кілька з найбільших печер світу, які за відповідного обладнання можна перетворити на рекреаційно-туристичні об'єкти міжнародного значення. Зосереджені печери у трьох регіонах: Подільсько-Буковинському (Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Львівська та Івано-Франківська області), у Криму та Карпатах.

У Подільсько-Буковинському районі відомо понад 130 печер карстового походження, з них у Тернопільській області — 70, у Чернівецькій — 35. Сумарна протяжність цих печер 412 км, серед них найбільші — Оптимістична (понад 200 км), Попелюшка (60 км), Кришталева (22 км).

У Криму відомо понад 40 великих печер та 857 карстових порожнин різного розміру. Найбільші — Солдатська (500 м), Каскадна (400 м), Мармурова (1,6 км).

Карпатські печери розташовані у Закарпатській області в басейні річок Великої та Малої Угольки. За своїми розмірами вони значно менші. Найбільша з них Дружба — довжина 270 м, глибина 46 м.

Серед перелічених печер Подільсько-Буковинського району однією з найбільш вивчених є Кришталева. Печера має складну розгалужену систему лабіринтів. Стіни багатьох галерей і залів вкриті білосніжними та різнокольоровими, нерідко стрічкоподібної текстури, кристалами вторинного гіпсу, що надає печері казкової краси. Головні галереї печери електрифіковані й обладнані для відвідування.

2.6. Історико-культурні туристичні ресурси

Історико-культурні туристичні ресурси — це сукупність створених у процесі історичного розвитку певної території пам'ятників матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу. До групи історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, історичні архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо.

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, у тому числі туристичних, потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, значну частину прибутків, які дає рекреаційне господарство, отримують від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вміла організація туристичних послуг. Всесвітньо відомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

До популярних туристичних об'єктів належать середньовічні замки — укріплене житло середньовічних феодалів, королів, султанів, шахів, інших володарів. Багато замків у Європі та на Близькому Сході побудовані войовничими чернечими орденами. Для замків-фортець зазвичай обирали важкодоступні місця на крутих пагорбах і горах. Навколо замків концентрувалися селища, жителі яких ховалися в замках від ворогів. Замки, різноманітні за архітектурою і внутрішнім облаштуванням, могли витримати довгі місяці облоги і були практично неприступними. У XIV—XV ст. замки втратили своє оборонно-військове призначення і перетворилися на палаци знаті та аристократії.

Значна частина замкових споруд дійшла до наших днів у вигляді руїн, проте збережені й відновлені замки в Іспанії, Німеччині, Швейцарії переобладнані під музеї з багатими колекціями середньовічних картин, посуду, меблів, інших елементів інтер'єру. Замки є цікавим елементом туристичної програми, їх охоче відвідують туристи. Найбільше старовинних замків в Іспанії та Франції — Шовіньї, Фалес, Лош, Кусі, Лувр, Віланда та ін.

Унікальний замок Нойшванштайн у Баварії (Німеччина) з багатьма маленькими вежами послужив Уолтові Діснею прототипом для створення казкового замку "Діснейленда", що став емблемою всіх тематичних парків типу "Діснейленд" (в Америці, Європі та Японії).

В Україні під охороною держави перебувають понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані пам'яток архітектури, які є зразками монументальних витворів мистецтва, починаючи від III ст. до н. е.

Пам'ятки історії та архітектури на території України розміщені нерівномірно. Більшість із них знаходиться в західних областях України, а також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях та в Республіці Крим. Східні й південні області не є настільки багатими на пам'ятки архітектури, — найдавніші з них датуються XVII ст., що пов'язано з пізнім освоєнням території.

Найбільше пам'яток історії та архітектури розміщено у Львові (2500) та Львівській області. Це пояснюється давнім освоєнням цієї території, віддаленістю від театрів воєнних дій минулого, порівняно високим економічним розвитком та значною густотою населення. Львів розташований на перехресті важливих торговельних шляхів з півночі на південь і з заходу на

схід. У Львові збереглися визначні пам'ятки, починаючи від XII ст. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV—XIX), вулиць Вірменської (XIV—XIX) та Руської, які занесені до списку світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО. Мистецьку цінність європейського масштабу мають ансамблі Успенської церкви (XVI—XVII), Святоюрського (XVIII) та Вірменського (XIV—XVIII) соборів; Домініканського костелу (XVIII).

Другим містом в Україні за кількістю пам'яток архітектури є Київ (понад 1500). Передусім це споруди епохи Київської Русі — Золоті ворота (1037), Софіївський собор (1037), Видубицький монастир (XI), ансамбль Києво-Печерської лаври (XI). Зважаючи на виняткову художню цінність, за рішенням ЮНЕСКО, ансамбль споруд Софіївського собору та Києво-Печерської лаври внесено до списку світової культурної спадщини.

Кам'янець-Подільський — місто-заповідник, що за кількістю пам'яток архітектури (понад 150) посідає третє місце в Україні. Особливу цінність становлять Стара фортеця (XI—XVIII), церкви, костели, житлові та цивільні споруди.

В Україні збереглися пам'ятки, пов'язані з колонізацією Причорномор'я стародавніми греками. Це руїни Херсонесу і Пантікапея в Криму, Ольвії в Миколаївській області.

Через часті напади на землі України іноземних загарбників на її території споруджено чимало замків і фортець, які мають європейське значення. До найцінніших варто віднести замки в Ужгороді, Кременці, Луцьку, Острозі та ін.

Характерними елементами пізнавальних ресурсів є соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане з територією та історією як України, так і інших країн. До них належать, зокрема, місця, пов'язані з життям, діяльністю або перебуванням в Україні всесвітньо відомих письменників, художників, політичних діячів.

2.7. Соціально-економічні туристичні ресурси

До групи соціально-економічних туристичних ресурсів належать географічне положення, транспортна доступність, рівень економічного розвитку та добробуту суспільства, стандарти обслуговування, організація туристичного господарства, кількість зайнятих у галузі тощо.

Зростання обсягів туризму впливає позитивно на економіку країн, створюючи додаткові робочі місця, сприяючи розвитку малого підприємництва. Доведено, що вплив туризму на зайнятість стає визначальним для багатьох країн, які головно залежать від цього сектору економіки. Так, економіка Ізраїлю страждає через значне скорочення туристського потоку, безробітними стали сотні висококваліфікованих гідів-перекладачів, закриваються кафе, перукарні, порожніють готелі. Досить напруженою є ситуація й у Єгипті, де зберігається загроза терористичних актів. У таких країнах діяльність понад 50 % працездатного населення прямо чи опосередковано пов'язана з туризмом. На відміну від невеликих держав, у великих індустріальних країнах у туристичній сфері зайнято лише 5% працездатного населення. Однак зі зростанням значення туризму, збільшенням туристського потоку, розширенням будівництва готелів

та інших об'єктів інфраструктури туризму ця цифра збільшується. Наприклад, Німеччина ще кілька десятиліть тому не була настільки популярною серед туристів, тепер же за відвідуваністю вона входить у першу десятку. Саме тому всі великі міста Німеччини — Берлін, Мюнхен, Гамбург — буквально вкриті мереживом риштувань.

Під час туристичного сезону кількість зайнятих у туристичній сфері також зростає, значною мірою за рахунок молоді, студентів, які, крім заробітку, бажають удосконалити свої знання іноземної мови.

Зайнятість характеризується як кількісними, так і якісними показниками, до яких належать рівень кваліфікації працівників, зайнятих у туризмі. У туризмі здебільшого використовується низько кваліфікована праця: швейцари, підношувачі багажу, покоївки, кур'єри та ін., але водночас існують спеціальності, що вимагають високої кваліфікації: гід-перекладач, шеф-кухар, менеджер.

Статистика свідчить, що частка жінок у готельному господарстві перевищує 50 %. У готельній індустрії Франції, Німеччини, Австрії зайняті переважно іноземці, особливо на роботах, що не вимагають високої кваліфікації, здебільшого вихідці з країн Південно-Східної Азії.

2.7. Інформаційні туристичні ресурси

Інформаційні туристичні ресурси — сукупність форм і видів інформації про конкретну територію чи об'єкти, про історію території, про культуру, природу і населення, отримана туристами безпосередньо під час подорожі, у процесі підготовки до неї чи після подорожі. Автори "Енциклопедії туризму" до інформаційних туристичних ресурсів відносять інформацію про розташовані на туристичному маршруті матеріальні об'єкти, які володіють історичною, художньою, науковою чи пізнавальною цінністю; відомості про топоніміку міст, сіл, селищ, природних урочищ, пов'язані з ними легенди і міфи, а також присвячені їм літературні твори, наукові праці, путівники, карти, художні альбоми, фотографії, аудіо- чи відеопродукти, і про тих, хто володіє необхідною інформацією та вміє передати цю інформацію в цікавій для туристів формі.

Інформаційні ресурси потрібні як туристам, так і організаторам туризму.

Турист, готуючись до подорожі, а також під час неї потребує додаткової інформації про місце перебування, норми, правила і звичаї місцевості та країни, детального опису пам'яток, схем і карт, схем транспортних магістралей. Варто нагадати, що перші путівники були видані понад двісті років тому.

Описи подорожей можна знайти як у популярній, так і в спеціальній літературі, на електронних носіях. У сучасній індустрії туризму велику увагу приділяють виданню яскравих буклетів, проспектів, які безкоштовно роздають потенційним туристам. Туристична галузь генерує реклами приблизно в три-п'ять разів більше, ніж будь-яка інша.

Велике значення мають сучасні електронні засоби інформації, наприклад, мережа Інтернет, багато тисяч сайтів якої пропонують користувачам детальний опис туристичних центрів, пам'яток і навіть віртуальні подорожі, наприклад,

музейними експозиціями. Видавництво "Columbus Press" кожних два роки перевидає всесвітній туристичний путівник "World Travel Guide", який містить укладені за однаковими схемами детальні описи 200 країн, туристичних центрів і територій.

Туризм як специфічний вид діяльності охоплює безліч галузей економіки, починаючи з будівництва і закінчуючи транспортними перевезеннями. Досить важко дати точну оцінку чисельності працівників, зайнятих у сфері туризму. Крім того, туризм підтримує різноманітні зв'язки з підприємствами інших секторів економіки: сільськогосподарськими підприємствами, заводами з виробництва транспортних засобів, меблевими фабриками та ін.

Тема 3. Природні туристичні ресурси України

3.1. Природні кліматичні туристські ресурси.

3.2. Природні геоморфологічні туристські ресурси.

3.3. Природні гідрологічні ресурси.

3.4. Природні біологічні ресурси. Природні бальнеологічні ресурси.

3.1. Природні кліматичні туристські ресурси.

Знайомство з природними туристичними ресурсами України варто розпочати з кліматичних, оскільки саме вони визначають просторову організацію відпочинку. Перебуваючи у тісному взаємозв'язку з усіма компонентами природи, клімат одночасно справляє на них значний вплив, в тому числі через показники погоди і на самопочуття людини, перетворюючись у важливий рекреаційний ресурс.

Туристичні кліматичні ресурси - це перш за все комфортні погодні умови, наявність сонячного сяяння, ультрафіолетової радіації, чистого насиченого фітонцидами та іонами повітря та ін., що у сукупності сприяє проведенню різноманітних туристичних занять. У результаті використання клімату в якості головного лікувально-профілактичного фактору формуються кліматичні курорти, які застосовують аеро-, гелію, таласотерапію. Досить часто на кліматичних курортах застосовуються також ландшафтотерапія, мікрокліматичні особливості (зокрема печер та шахт - спелеотерапія), інші природні лікувальні фактори (лікувальні грязі, мінеральні води, кавуни тощо).

В Україні функціонують кліматичні курорти та курортні місцевості в усіх природних зонах. Територія України хоч і розміщена майже повністю (за винятком Південного берегу Криму) в зоні помірного континентального клімату, але зважаючи на різний вплив кліматоутворюючих факторів, має досить значні відміни характеристик погоди в різних регіонах. Це обумовлює нерівномірний розподіл туристів як по регіонах держави, так і по сезонах.

Туристичну оцінку кліматичного потенціалу України, яка включає характеристику кліматичних умов держави, певним чином інтегрує в собі показник температури повітря. Адже температура відображає синтезований вплив сонячної радіації, атмосферної циркуляції і підстила поверхні, але не виключає впливу сильного вітру, прямої сонячної радіації, підвищеної вологості повітря, несприятливих атмосферних явищ.

Для літніх видів відпочинку за оцінками фахівців найсприятливіші умови з середньодобовими температурами понад +15 °С не менше 100 днів за рік; для зимових - відповідно з температурою нижче 0 °С більше 110 днів. Обов'язковою умовою до того ж є наявність снігового покриву не менше 10 см та не більше 30-40 см. Варто також зазначити, що при температурі -10 °С починається зона дискомфорту. При низьких температурах вітер підсилює тепловіддачу організму, що може призвести до переохолодження. До того ж сильний вітер втомлює та подразнює нервову систему, ускладнює дихання, особливо у горах.

Тривалість періоду з температурами понад +15 °С в Україні найменша в гірських районах Карпат (до 50 днів), найбільша - в Причорномор'ї (понад 140 днів). Кількість днів з температурою нижче 0 °С у межах від 50 на Південному березі Криму до 130 у північно-східних регіонах.

Таблиця 2.1 – Кількість днів з температурами понад 15 °С та до 0 °С.

Область	Кількість днів з t, °С		Область	Кількість днів з t, °С	
	понад +15	до 0		понад +15	до 0
АР Крим	120–140	50–100	Миколаївська	125–140	85–105
Вінницька	100–135	95–120	Одеська	125–140	60–105
Волинська	100–105	100–110	Полтавська	110–130	115–125
Дніпропетровська	125–135	100–120	Рівненська	100–105	100–110
Донецька	125–130	110–120	Сумська	100–110	130–135
Житомирська	95–100	115–120	Тернопільська	100–110	105–110
Закарпатська	90–130	70–100	Харківська	115–125	120–130
Запорізька	125–135	85–115	Херсонська	135–140	80–100
Івано-Франківська	85–100	100–115	Хмельницька	100–110	110
Київська	100–115	115–120	Черкаська	110–120	115–120
Кіровоградська	115–130	110–120	Чернівецька	85–110	105–120
Луганська	120–130	120–125	Чернігівська	100–110	120–130
Львівська	85–100	90–110	Україна	85–140	50–130

Примітки: – в гірських районах до 50 днів;
– в гірських районах до 115 днів.

Таблиця 2.1 – Кількість днів з температурами понад 15 °С та до 0 °С.

Область	Кількість днів з t, °С		Область	Кількість днів з t, °С	
	понад +15	до 0		понад +15	до 0
АР Крим	120–140	50–100	Миколаївська	125–140	85–105
Вінницька	100–135	95–120	Одеська	125–140	60–105
Волинська	100–105	100–110	Полтавська	110–130	115–125
Дніпропетровська	125–135	100–120	Рівненська	100–105	100–110
Донецька	125–130	110–120	Сумська	100–110	130–135
Житомирська	95–100	115–120	Тернопільська	100–110	105–110
Закарпатська	90–130	70–100	Харківська	115–125	120–130
Запорізька	125–135	85–115	Херсонська	135–140	80–100
Івано-Франківська	85–100	100–115	Хмельницька	100–110	110
Київська	100–115	115–120	Черкаська	110–120	115–120
Кіровоградська	115–130	110–120	Чернівецька	85–110	105–120
Луганська	120–130	120–125	Чернігівська	100–110	120–130
Львівська	85–100	90–110	Україна	85–140	50–130

Примітки: – в гірських районах до 50 днів;
– в гірських районах до 115 днів.

Період з найсприятливішим для літньої рекреації температурним режимом в Україні становить 5-6 місяців (від 3 місяців у передгір'ї Карпат до 9 на ПБК). За Живицьким сприятливі дні при цьому становлять 80 %, в тому числі 40 % - комфортні погоди.

Щодо зимових видів відпочинку, то тривалість сприятливого періоду - від 0 місяців на ПБК до 4-5 - у Карпатах (з початку грудня до середини квітня). Як правило, постійний сніговий покрив на північному сході встановлюється у другій декаді листопада (в Карпатах навіть раніше), на півдні та в Криму - наприкінці грудня - початку січня. Сходить сніг на півдні Криму у другій декаді лютого, в північних районах України - у березні. Не зважаючи на корективи, які вносить глобальне потепління клімату, можна констатувати, що кількість днів з постійним сніговим покривом в Україні коливається від 20 до 115 і більше у високогір'ї Карпат. Товщина снігового покриву задовольняє вимоги не лише в гірських районах, а й на Поліссі та заході Поділля. У цих регіонах приблизно 70 % днів періоду мають сприятливий тип погоди.

Звичайно, що температурний режим не повністю характеризує кліматичні умови. Важливе значення в оцінці рекреаційної цінності клімату має режим ультрафіолетової радіації (УФР), який здійснює бактерицидну вітаміноутворюючу дію на організм людини і є невід'ємною складовою геліотерапії.

Україна розміщена у другій зоні ультрафіолетевого комфорту, що означає: УФР надходить цілорічне, але сприятливий для геліотерапії період триває 6-8 місяців (з квітня до початку жовтня). Кількість УФР залежить від тривалості сонячного сяйва, яка зростає від 1738 год./рік на Волині до 2000-2200 в Закарпатті і приморських регіонах та 2400 і більше на заході Криму. Для порівняння: тривалість сонячного сяйва на Північному Кавказі становить 1750-1860 год./рік.

Отже, територія України розташована у помірній кліматичній зоні (найсприятливішій для проживання людини), яка охоплює рівнинну частину території держави, Українські Карпати та Кримські гори. Південний берег Криму є складовою субтропічної (середземноморської) кліматичної зони. Під впливом підстилаючої поверхні (форми рельєфу, рослинності, наявність водоймищ, міст тощо) виникає місцева циркуляція, що позначається на особливостях мікроклімату окремих регіонів. Часто саме мікрокліматичні особливості і зумовлюють появу кліматичних місцевостей і курортів.

3.2. Природні геоморфологічні туристські ресурси.

Серед туристичних ресурсів вагому роль відіграє рельєф. По-перше, він суттєво впливає на просторову диференціацію кліматичних, біотичних та інших ресурсів. По-друге, рельєф відіграє важливу роль у задоволенні людської потреби в красі, створюючи сприятливий психологічний клімат для успішного лікування, відпочинку та оздоровлення. По-третє, посередництвом рельєфу найбільшою мірою серед туристичних ресурсів проявляється протилежність поглядів двох суб'єктів оцінки - туриста і рекреаційної галузі: найпривабливіші та найбільш контрастні території, в першу чергу гірські, водночас є найбільш

важкодоступними з точки зору інженерно-будівельного освоєння території. При нагоді відзначимо, що психолого-естетична оцінка рельєфу носить цілком суб'єктивний характер, а з метою запобігання рекреаційної дигресії (визначення оптимального туристичного навантаження), перед початком туристичного освоєння території, конче необхідно ознайомитися з особливостями її рельєфу.

З точки зору розвитку туризму рельєф України може бути оцінений як: найкращий, добрий та задовільний (за типологією Фоменка Н.) - гірський, передгірський, пересічний, височинний, погорбований - приблизно 50 % території; сприятливий для туристичного освоєння - 94 % державної території знаходяться в межах Східноєвропейської рівнини. Гірські системи Українських Карпат та Криму при сильному естетичному забарвленні також не завдають значних перешкод для такого освоєння.

Виходячи з показників психолого-естетичної оцінки, найбільший ступінь контрастності, пейзажної насиченості, екзотичності та унікальності мають гори. Українські Карпати та Кримські гори займають сукупно 6,8 % території України.

На території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей з північного заходу на південний схід смугою паралельних хребтів завширшки 100-110 км та завдовжки понад 270 км простягаються **Українські Карпати**. Гірські хребти, розділені поздовжніми мальовничими улоговинами та розмежовані глибокими поперечними долинами з Яблуницьким (931 м), Ужоцьким (889 м), Середнім Верецьким (839 м) та ін. перевалами. Абсолютні висоти гірської системи становлять від 120 до 2061 м (найвища українська вершина -г. Говерла).

Скибові (зовнішні) Карпати представлені середньовисокими куполоподібними згладженими вершинами Бескидів та Покутсько-Буковинського хребтів з найвідомішими гірськолижними курортами України (Славське, Яремча, Ворохта, Косів), між якими знаходяться менш освоєнні в рекреаційному відношенні Горгани з плоскими гребенями, крутими схилами та кам'яними розсипами.

Найвищі вершини та більш різкі перепади відносних висот характерні для центрального пасма Карпат, де знаходяться Чорно-гора (всі українські вершини понад 2000 м), Свидовець, Рахівські гори, Гриняви, Чивчини тощо. Зокрема, Чорногора та Полонинський хребет (Пікуй, Боржава, Красна) характеризуються конусоподібними вершинами; Чорногора та Свидовець - найбільшим проявом льодовикових форм рельєфу (кари, трогові долини тощо); Мармароський масив, Рахівські гори та Чивчини - гострими вершинами з крутими схилами та глибокими мальовничими долинами і найбільшим проявом карсту в Карпатах; Вододільний хребет пологими складчасто-бриловими масивами, де знаходяться основні родовища карпатських мінеральних вод. Внутрішнє пасмо представлене розрізненими невисокими (максимальна висота г. Бужора, 1085 м) масивами Вулканічного хребта (Маковиця, Синяк, Великий Діл тощо) на території Закарпаття Привабливість Карпат значно посилюється особливостями культури і побуту місцевого населення, багатством інших туристичних ресурсів та можливістю задоволення широкого спектру туристичних потреб.

3.3. Природні гідрологічні ресурси.

Абсолютна більшість санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, туристичних баз та інших оздоровчо-відпочинкових закладів розміщені на берегах або у безпосередній близькості до водних об'єктів, наявність яких значно підвищує рекреаційний потенціал місцевості. Як свідчить статистика, відпочинок на березі водойм є пріоритетним для двох третин респондентів.

Водні туристичні ресурси включають в себе моря, озера, річки, водосховища, ставки, які придатні для занять водними видами відпочинку, туризму та спорту. За словами В. Мацоли, не зважаючи на відносно слабку забезпеченість водними ресурсами Україна може задовольнити відповідні туристичні потреби практично на всій території.

На Україну припадає 41,3% довжини берегів **Чорного моря**. Крім того, саме північна частина моря вважається найсприятливішою з точки зору рекреації, оскільки невелика глибина (близько 100 м) та прихід теплих річкових вод влітку забезпечують значно більше прогрівання, ніж на інших ділянках. Середня температура води в літній період становить +20—1-24 °С, деінде - +27 °С. Береги Чорного моря в межах України переважно низовинні, за виключенням ПБК. Поширенні намивні піщані коси (Кінбурнська, Тендрівська, Бакальська та інші). Солоність поверхневих вод також незначна: 14 ‰, у лиманах - 1-10 ‰. Вода Чорного моря, за виключенням районів близьких до промислових центрів та портів, є прозорою, що в сукупності з багатим рослинним (660 видів) та тваринним (понад 2 тисячі видів) світами є сприятливим фактором для підводного полювання та дайвінгу.

Найкращі піщані пляжі властиві Північно-Західній, Дніпровсько-Каркінітській та Західно-Кримській, а гравійні - Південно-Кримській береговим областям. У той же час. Дунайська берегова лінія та узбережжя деяких лиманів через значну заболоченість і замуленість берегів не задіяні в рекреаційне господарство. В цілому з рекреаційною метою використовується дуже незначна кількість чорноморських пляжів. Крім того, руйнівну дію на пляжі мають зимові шторми та забирання пляжного матеріалу (*тещ* гальки) у якості будівельних матеріалів їх приватизація під будівництво дач, барів, ресторанів, кафе, атракціонів. Завдяки цьому площа «золотих» пляжів Євпаторії, Феодосії, Коктебелю, Ялти та інших курортів ПБК значно скоротилась.

Якщо не брати до уваги Сиваш, то на Україну припадає 43 % найбільш якісних у рекреаційному відношенні берегів Азовського моря. Зважаючи на свою мілководність (пересічна глибина 7,4 м, максимальна - 15м), температура поверхневого шару води влітку становить +25°-+32° С. Пересічна температура (+22°-+24 °С) та вологість (55-77 %) повітря у прибережній смузі влітку можуть бути оцінені як найсприятливіші для різноманітних туристичних занять. Пересічна солоність води - 13,8 ‰, максимальна в затоці Сиваш - 250 ‰. Ропа затоки Сиваш поки що використовується лише в якості сировини для хімічної промисловості, однак, має і важливе бальнеологічне значення. Прозорість води в Азовському морі невисока внаслідок значної кількості

планктону, завислих частинок та під впливом хвильових процесів (висота хвиль у холодний період року сягає 2 м і більше). Це невелике за площею море (39 тис. км²) має надзвичайно багатий рослинний і тваринний світ. Зокрема видовий склад риб становить 79 видів, зустрічається азовський дельфін - азовка.

Південні береги Азовського моря урвисті, погорбовані; західні та північні - переважно низькі, піщані. Особливу туристичну цінність мають піщані коси з чудовими пляжами: Арабатська Стрілка (довжина узбережжя - 261,8 км), Федотова з Бирючим Островом (166,2), Обитічна (66,5), Бердянська (43,2), Білосарайська (26,0), Крива (21,3). Дно моря переважно рівне, з повільним зростанням глибини, у прибережній частині вкрите піском та черепашкою, окремі ділянки (переважно затока Сиваш) замулені. Ці фактори перетворюють наймілководніший морський басейн світу у надзвичайно придатний для розвитку дитячої рекреації.

Тривалість купального сезону в Азово-Чорноморському басейні становить більше 4 місяців - з кінця травня до початку жовтня. Однак, варто пам'ятати, що відпочинок на морі корисний не всім, а в основному практично здоровим людям молодого та середнього віку.

Традиційною поки що залишається орієнтація переважної більшості туристів на курорти ПБК, Одеси, Скадовська, Бердянська, однак, останнім часом значно розвинулась інфраструктура і підвищився рівень обслуговування (при значно нижчих цінах) на західному узбережжі Криму, в окремих районах Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей. Загальна одноразова місткість всіх пляжів регіону оцінюється в 5 млн. чоловік.

Озера України мають велике значення для організації туризму та відпочинку. Вони придатні для купання, рибалки, заняття водними видами спорту та пізнавальної діяльності. Географічно озера України об'єднуються в такі групи: Шацькі, Слов'янські, Турійсько-Озерянські, Перекопські, Євпаторійські, Керченські та Придунайські. Найбільшу бальнеологічну цінність мають приморські озера та лимани, оскільки є місцем зосередження лікувальних грязей (Сасик, Тилігульський, Хаджибейський, Куяльницький).

3.4. Природні біологічні ресурси. Природні бальнеологічні ресурси.

Бальнеологічні ресурси включають в себе лікувальні властивості мінеральних вод, грязей та озокериту. Традиції використання цих властивостей нараховують не одну тисячу років і саме бальнеологічні ресурси, стали основою формування курортного господарства. Перші бальнеологічні курорти (про які є писемні згадки) виникли на о. Евбея (Греція). В Україні перші заклади, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), БерМінВодах (1862), Моршині (1877).

Основний вид бальнеологічних ресурсів - це мінеральна вода, як природна вода, що має лікувальні властивості внаслідок підвищеного вмісту біологічно активних компонентів.

Найбільше територіальне поширення в Україні, якщо не брати до уваги мінеральних вод без специфічних компонентів, мають **радонові** лікувальні води з різноманітним хімічним складом. Вони характерні для північних та центральних областей Правобережжя (Житомирська, Київська, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська) та Приазов'я (Запорізька, Донецька). Вміст радону від 50 до 2000 еман/л. За ступенем мінералізації представлений весь спектр.

Радонові мінеральні води застосовують курорти Хмільник, Кременна, санаторії та водолікарні Житомира, Черкас («Радон»), Білої Церкви, Миронівки, Полоного (Хмельницька обл.). Даний тип вод має значні ресурси для розширення їх використання особливо у південно-східних областях ареалу поширення.

Басейни поширення **йодних, бромних та йодобромних** мінеральних вод переважно хлоридного натрієвого складу займають значні площі, але не мають цілісного ареалу. Джерела даного типу поширені в АР Крим та Приазов'ї, східних областях України, Причорномор'ї, Львівській та Закарпатській областях. За ступенем мінералізації - це розсоли (до 300 г/л). Вміст йоду становить 0,01-0,1 г/л, бромну - 0,02-1,5 г/л.

Води даного типу застосовують в оздоровницях Криму та Закарпаття (Берегівська КРЗ).

Різнманітні за хімічним складом, ступенем мінералізації (0,6-35 г/л) та вмістом сірководню (0,01-0,6 г/л) родовища **сульфідних** мінеральних вод поширені в трьох ареалах:

- Карпатський регіон з південно-західним Поділлям;
- північне Причорномор'я (захід Одещини, південний захід Херсонщини);
- Керченський півострів.

Регіони півдня України залишаються швидше перспективними щодо пошуків та експлуатації родовищ сульфідних мінеральних вод. Натомість родовища заходу України широко використовуються курортами Немирів, Шкло, Любінь Великий, Три ареали поширення в Україні мають також **крем'янисті** мінеральні води: центральна частина Поділля, Закарпаття та міжріччя Сіверського Донця і Ворскли у верхній частині течії. Ці переважно прісні води (мінералізація до 1,4 г/л) використовують для розливу (Берегівська, Харківська №1, Кам'янець-Подільська, Хмельницька тощо) та на курортах Березівка і Рай-Оленівка Харківської області.

Обмежений ареал поширення, та чи не найширше застосування в рекреаційному господарстві України, мають **вуглекислі** мінеральні води, їх джерела приурочені до території Закарпаття, Покуття, заходу Буковини та Керченського півострова. За складом вони бувають:

- гідрокарбонати кальцієві, з загальною мінералізацією до 1,5 г/л (типу Нарзан);
- гідрокарбонати натрієві, 6-7 г/л (типу Єсентуки);
- хлоридні натрієві, 12-97 г/л (типу Арзні).

Крім того, вони можуть мати підвищений вміст миш'яку, заліза, кремнекислоти тощо.

Води даного типу використовують санаторно-курортні заклади Закарпаття та на розлив (Лужанська №1 та №2, Поляна Квасова, Сваля-ва, Плосківська, Драгівська, тощо).

Мінеральні води з **підвищеним вмістом органічних речовин** (Нафтуса та типу Нафтуса (Збручанська, Ново-Збручанська)) поширені на території Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької та Івано-Франківської областей. Саме ці прісні води принесли світову славу оздоровницям Трускавця. На базі їх використання розвивається курортне господарство Сатанова, Східниці; функціонують санаторії «Україна» (Хмельницька обл.), «Збруч» (Тернопільська обл.).

По території майже всіх областей України поширені джерела мінеральної води **без вмісту специфічних компонентів** різноманітного хімічного складу, з мінералізацією від 2 до 350 г/л. Води даного типу широко застосовують курорти Трускавець, Моршин, Миргород, Слов'янськ, санаторії Одеської групи курортів, Криму тощо. Такі столові та лікувально-столові води як Айвазовська, Феодосійська, Миргородська, Олеська, Солуки також відносяться до даного типу.

Миш'яковисті мінеральні води мають в Україні вузько локалізований прояв в околицях с. Кваси Рахівського району Закарпатської області. На основі їх використання функціонує санаторії «Гірська Тиса», який має лише два світових аналоги. Даний тип мінеральних вод показаний для лікування анемії, центральної та периферійної нервових систем.

Залізисті мінеральні води в основному використовуються у якості лікувально-столових і йдуть на розлив, їх прояви є у Вижницькому, Новоселицькому, Хотинському, Сокирянському районах Чернівецької області, на півночі Донеччини.

Лікувальні грязі та окремі мінеральні води використовуються лише зовнішньо та переважно зовнішньо на курортах Саки, Затока, Очаків, Коблеве, Біла Церква, Хмільник, Миронівна, Великий Любитель, Синяк, Трускавець. У якості лікувально-питної на 100 % або переважно використовуються води джерел Миргорода, Березівських Мінеральних Вод, Святогірська, Перечина, Поляни, Східниці, Голубино, Сатанова, Бердянська, Куяльника. Комплексне використання мають бальнеологічні ресурси курортів: Моршин, Сойми, Міжгір'я, Кваси, Шаян, Слов'янськ, Сергіївка тощо.

Запаси мінеральних вод України потребують подальшого уточнення, оскільки дані різних джерел дуже відрізняються. Більш-менш достовірними є дані про найбільш вагомий курортно-бальнеологічний регіон України - Карпатський, де нараховується біля 800 джерел мінеральної води з сумарним дебітом понад 57,5 тис. м³, що становить приблизно чверть всіх водопунктів України та 15 % їх сумарного дебіту. Експлуатаційні ж запаси розвідані і затверджені лише для 16 родовищ. Лише запаси мінеральної води в Українських Карпатах можуть забезпечити оздоровлення і лікування понад 7 млн. чол. на рік.

Важливою складовою бальнеологічних ресурсів є лікувальні грязі (пелоїди), які застосовують у вигляді ванн та аплікацій. Перші заклади держави, які почали використовувати лікувальні властивості грязей, виникли на півдні: 1833 р. - на узбережжі Куяльницького лиману; 1895 р. - поблизу Голої Пристані (Гопри).

У якості лікувальних грязей можуть виступати мули, сапропелі, торфи, сопкові грязі тощо, родовища, яких за генезисом, відповідно, поділяються на мулові, торфові та псевдовулканічні.

В санаторно-курортних закладах України найширше застосування мають мулові органо-мінеральні сульфідні грязі солоних озер та лиманів Азово-Чорноморського регіону. Вони являють собою пластичну масу зелено-сірого або чорного кольору, їх загальні розвідані запаси становлять близько 125 млн. м³. За розвіданими запасами найбільшими родовищами є лимани: Алібей, Шагани, Куяльницький, Тилігульський, Хаджибейський. Приблизно половина родовищ поки що не експлуатується. Поряд з тим, мулові грязі знайшли широке застосування як самостійно, так і в поєднанні з іншими лікувальними факторами, на курортах Одеси, Криму, Запорізької та Херсонської областей.

У північній та західній частинах України поширені торфові лікувальні грязі. До них відноситься торф з високим вмістом (понад 25 %) і ступенем розкладання (понад 40 %) органічних речовин. Найціннішими вважаються гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим (понад 2 г/л) грязьовим розчином. Серед найбільш відомих родовищ: Немирівське, Шкловське, Великолюбінське Моршинське (Львівська область), Війтівецьке (Вінницька обл.), Настасівське (Тернопільська область), Черченське, Підпечеринське, Осмолодське (Івано-Франківська область), Журавицьке (Волинська обл.), Зарічанське (Житомирська обл.), Малосорочинське (Полтавська область), Березівське (Харківська область) та родовища Глибочицького, Сторожинецького, Вижнівського районів Чернівецької обл. Найбільшим родовищем вважається Моршинське - запаси грязей становлять 239 тис. м³. Вони знайшли застосування на курортах Шкло, Моршин, Хмільник, Миргород, у водолікарнях відповідних областей. Дуже негативний вплив на використання торфових лікувальних грязей мала аварія на ЧАЕС.

Сапропелеві грязі - намули переважно прісних водойм, збагачені органічною речовиною (більше 50 %), які утворилися в результаті багаторазової макро- і мікробіотичної переробки водних рослин і тварин. Поширені вони на Поліссі: с. Вільчани, Житомирська область; Микулинецьке родовище в Тернопільській області; озера Скоринь і Бурків (Любешівського), Ковпино і Оріхове (Ратнівського), Синове (Старовижівського), Туричанське (Турійського) та Охотин (Ковельського районів Волині). Розвідані запаси сапропелів лише на Волині становлять 61,2 млн т.

В рекреаційному господарстві України обмежено використовуються сопкові грязі (курорт Феодосія) з Булганацької групи вулканів на Керченському півострові.

У санаторно-профілактичних закладах переважно Карпатського регіону широко застосовують озокерит (гірський віск), який являє собою суміш

високомолекулярних вуглеводів, смол і асфальтенів, що й визначає лікувальні властивості цієї паливної корисної копалини. Більшість родовищ озокериту в Україні приурочені до Передкарпаття. Саме тут знаходяться найбільші у світі: Бориславське (експлуатується з 1856 року) та Трускавецьке родовища. На території Львівської області прояви озокериту є також в смт. Стара Сіль та с. Івана Франка. Родовища Івано-Франківщини (Дзвиняцьке, Старунське) переважно виведені з експлуатації.

На основі використання мінеральних вод, лікувальних грязей та озокериту в Україні сформувалась світового значення мережа бальнеологічних, бальнеогрязьових, грязьових курортів.

Таблиця 2.10 – Курорти України, що функціонують на основі бальнеологічних ресурсів. [складено на основі 8,9]

Назва курорту або курортної місцевості	Місткість, чол.	Лікувальні фактори	Медичні показання
БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ			
Аркадія	3000	хлоридно-гідрокарбонатно-сульфідна	опорно-рухова система, нервова система, серцево-судинна система, гінекологія
Біла Церква		радонова	опорно-рухова система, периферійна нервова система
Березівські Мінеральні Води	1108	бромна, йодо-бромна; крем'яниста гідрокарбонатна кальцієво-натрієво-магнієва	шлунок, кишечник, печінка, сечова система
Великий Фонтан	2000	хлоридно-гідрокарбонатно-сульфатна натрієва	органи травлення
Верховина (Сойми)	500	вуглекисла хлоридно-гідрокарбонатна натрієво-кальцієва	шлунок, кишечник, печінка, жовчні шляхи, порушення обміну речовин, серцево-судинна система
Гірська Тиса	500	миш'яковиста; вуглекислі хлоридно-гідрокарбонатна натрієво-кальцієва та залізна	опорно-рухова система, периферійна нервова система, серцево-судинна система, шкіра
Гусятин	...	типу Нафтуса	органи травлення
Драгове		вуглекисло-гідрокарбонатно-хлоридна натрієва	органи травлення, порушення обміну речовин
Деренівка (Ужгород)		крем'яниста	седативний, протизапальний, антиоксичний вплив
Карпати	1000	крем'яниста; вуглекисла гідрокарбонатна натрієва	кардіоневрологічні захворювання, органи травлення
Квітка Полонини (Голубине)	500	вуглекисла гідрокарбонатна натрієва	шлунок, кишечник, печінка, жовчні шляхи, порушення обміну речовин і супутні захворювання серцево-судинної системи

Тема 4. Туристично-рекреаційне районування України.

4.1. Поняття туристичного районування.

4.2. Сутність туристичної дестинації.

4.3. Поняття про туристичний регіон

4.5. Туристично-рекреаційне районування України

4.1. Поняття туристичного районування.

Туристичне районування – один із видів економіко-географічної таксономізації території (виділення територіальних таксономічних одиниць – таксонів) за двома основними критеріями: туристської специфіки даного таксона і єдності, цілісності його складових елементів [4].

Об'єктами туристичного районування є: Україна в цілому, Автономна республіка Крим, адміністративні області та райони або групи областей і районів. Це території, що мають визначені межі, відповідні структури управління, притаманні їм природні та соціально-економічні умови, різнобічний ресурсний потенціал.

Таксонами туристичного районування є: регіон, район, зона. Це території, що мають специфічні особливості для туристичного розвитку, спільність в географічному, історичному, ресурсному плані, певні традиції в організації відпочинку та туризму.

4.2. Сутність туристичної дестинації

Поняття «туристична дестинація» є досить поширеним у зарубіжній літературі, присвяченій дослідженням сфери туризму, та досить швидко входить до вжитку в Україні. Це пояснюється процесами глобалізації світових господарських процесів, перейняттям зарубіжного досвіду організації та управління такою складною соціо-еколого-економічною системою, якою є туризм.

Вітчизняна наукова база та законодавство щодо управління розвитком туризму вже оперують такими поняттями, як «туристичний центр», «туристична зона», «туристичний регіон», «курорт» та «місце продажу (реалізації) туристичних послуг», але оминають поняття «дестинація».

Поняття «дестинація» в перекладі з англійської мови (англ. destination) означає «місце призначення» або «мета подорожі», що, у свою чергу, походить від латинського destino – «призначення, місцезнаходження».

Сучасний Оксфордський туристичний словник тлумачить це поняття як «країни, регіони, міста та інші території, які приваблюють туристів, є головними місцями локалізації туристичної діяльності, потоків туристів та їх витрат; місця максимальної концентрації визначних туристичних пам'яток, засобів розміщення, харчування, розваг, інших послуг та економічного, соціального і фізичного впливу туризму».

Вперше туристична дестинація як визначальна компонента системи туризму була розглянута Н. Лейпером у 1979 р. та ідентифікувалася як «певна географічна територія, що є привабливою для мандрівників».

У 70-х роках ХХ ст., керуючись загальною теорією систем, датський вчений Н. Лейпер розробив модель системи туризму, компонентами якої визначив туристів, географічні елементи і туристичну індустрію. Туристи, як суб'єкти зазначеної системи, усвідомлюючи потребу у здійсненні подорожі, формують попит на туристичні послуги та необхідність функціонування всієї туристичної системи. Створення туристичної інфраструктури має максимально задовольняти наявні потреби туристів шляхом пропозиції послуг переміщення, розміщення, харчування, розваг та ін. Географічні елементи представлені:

- регіоном, в якому формується попит на туристичний продукт, який є місцем початку й закінчення подорожі, де відбуваються основні маркетингові процеси стимулювання попиту;

- транзитним регіоном, який відвідується туристом, коли місце проживання вже залишено, але до обраної дестинації турист ще не прибув;

- регіоном, відвідування якого є основною метою подорожі туриста, тобто туристичною дестинацією.

Отже, зазначені геопросторові елементи перебувають у тісній взаємодії, лише за умов їх єдності туристична діяльність стає можливою. Проте дестинація являє собою найістотнішу компоненту системи туризму, бо саме в ній стає можливим досягнення мети подорожі, лише на її території розташовані ресурси, що приваблюють туристів, мотивуючи їх подорожі. Тому дестинація активізує всю систему туризму, формуючи та задовольняючи туристський попит одночасно. Таким чином, наприкінці ХХ ст. у зарубіжній літературі з'явилося поняття туристичної дестинації як регіону, на території якого стає можливим досягнення мети подорожі.

У наступні роки це поняття деталізувалося, внаслідок чого виокремилися його складові елементи. Було створено модель «чотири А», яка згодом шляхом конкретизації та доповнення, трансформувалася у модель «шість А», яка розкриває склад і призначення компонент дестинації. У моделі, запропонованій вченими з Датської академії туризму О. Йоргенсенем, К. Купером і Д. Флетчером, дестинація розглядається як взаємозв'язок таких елементів: атракції (attractions), доступність (accessibility), зручність (amenities), посередники та допоміжні служби (ancillary services), організація діяльності туристів (activities), наявність підготовленого туристичного продукту (available packages). Вивчення цих елементів дестинації дозволило їх систематизувати та подати в таблиці 1.

Таблиця 1 – Система компонент дестинації

Компонента	Характеристика
Атракції (attractions)	Природні, культурно-історичні, архітектурні та інші туристичні ресурси, що приваблюють туристів, спонукають до здійснення подорожі
Доступність (accessibility)	Наявність налагоджених

	транспортних і комунікаційних зв'язків як зовнішніх, так і внутрішніх щодо дестинації
Зручності (amenities)	Сукупність підприємств, що пропонують якісні туристичні послуги і товари
Посередники та допоміжні служби (ancillary services)	Рекламні агентства, маркетингові компанії, банки, теле- та радіокомунікації, поштові об'єкти, лікарні
Організація діяльності туристів (activities)	Організація діяльності туристів згідно з метою їх подорожей (відпочинок, рекреація, діловий туризм, конференції та ін.)
Наявність підготовленого туристичного продукту (available packages)	Пропозиція сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту відповідно до попиту туристів

Перші чотири компоненти слід віднести до першого та другого рівнів інфраструктури туризму. Вважається, що перший рівень інфраструктури туризму охоплює виробничі об'єкти (комплекс споруд, приміщень, транспортних та інших комунікацій й економічних систем), що безпосередньо не пов'язані з туристичною діяльністю, але необхідні для надання туристичних послуг (наприклад, засоби зв'язку, енергетика, комунальне господарство, фінанси, страхування тощо). Другий рівень являє собою сукупність структур, які потенційно здатні ефективно функціонувати без туристського попиту, але їх діяльність суттєво розшириться за умови розташування у місцях туристського інтересу (наприклад, підприємства з прокату автомобілів, розміщення, харчування, поштові, спортивні, розважальні та лікувальні заклади). Отже, такі компоненти туристичної дестинації, як «атракції», «доступність», «зручності», «посередники та допоміжні служби» не є специфічними для туристичної діяльності, хоча й роблять її можливою, відсутність туристичної діяльності в місцях їх розташування не поставить під загрозу ефективність їх функціонування.

Такі компоненти, як «організація діяльності туристів» і «наявність підготовленого туристичного продукту» відносяться до третього рівня туристичної інфраструктури, який являє собою комплекс підприємств, діяльність яких головним чином орієнтована на створення та задоволення туристського попиту – це туристичні оператори та агенти, виробники окремих туристичних послуг (наприклад, екскурсійні бюро та аматори). Саме ці компоненти є специфічними для туристичної діяльності. Вони перетворюють будь-яку географічну територію з розвиненою економічною системою в туристичну дестинацію.

Як бачимо, модель «шість А» базується на системі елементів туристичної дестинації, що перебувають у тісному зв'язку з туристичною діяльністю. Лише

за наявності зазначених компонент стає можливою пропозиція якісного комплексного туристичного продукту та максимальне задоволення потреб туристів.

4.3. Поняття про туристичний регіон

Коли турист обирає мету своєї подорожі, то порівнює різні місця, а також ті послуги, які у них надаються, обирає те, що йому найбільше підходить. Той продукт, який замовляє і купує турист, складається з послуг, що пропонуються в певній місцевості (туристичному регіоні). Отже, визначаючи місце свого перебування, турист порівнює різні місця з позиції таких критеріїв як житло, ландшафт і екскурсії, а також послуги, які там пропонують, і обирає з них найприйнятніший варіант. Роль турагента або туроператора у цьому випадку — з'ясувати реальні потреби клієнта і зробити відповідну пропозицію. При цьому суб'єктом туристичної пропозиції є туристичний регіон, який може бути представлений містом, готелем, туристичним центром. Наявність чітких меж регіону необов'язкова, оскільки територія туристичного призначення може охоплювати область, країну або навіть групу країн, які турист обирає як мету своєї подорожі.

Є декілька підходів до визначення туристичного регіону.

Туристичний регіон як категорію туристичного менеджменту можна розглядати:

- як географічний простір — країна, область, район, місто або село;
- як сукупність географічних територій, які визначаються однаковістю попиту, — декілька країн, областей тощо.

За визначенням ВТО, туристичний регіон — це місцевість, що має якісь пам'ятки та пристосовані до них туристичні споруди й послуги, які обирає турист або група туристів, і які продаються виробником послуг. Таким чином, туристичний регіон об'єднує мету подорожі і туристичний продукт як сукупність послуг. Таке узагальнення характеризується властивостями:

— географічна територія має бути цікава для відвідування, її особливості мають задовольняти або сприяти задоволенню потреб туристів;

— привабливість туристичного регіону для туристів залежить від його потреб і сприйняття.

— туристичний регіон як сукупність туристичних споруд і послуг є одиницею конкуренції на ринку туризму.

Будь-який туристичний продукт має очевидний предметно орієнтований складник, який має конкретні властивості й характеристики. Крім того, туристичний продукт насамперед ґрунтується на ресурсному потенціалі території, тому має глибоку спільність для всіх споживачів. Така спільність визначається єдиним ресурсним потенціалом, а також наявними об'єктами інфраструктури туризму.

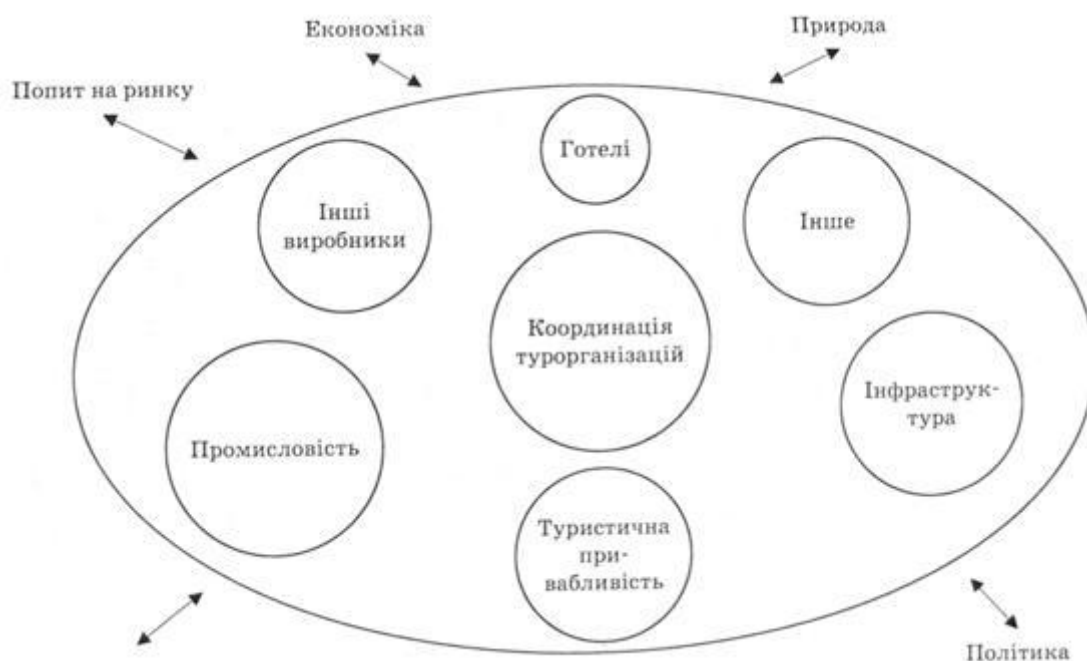

Рис. 4.1. Структура туристичного продукту території

4.4. Туристично-рекреаційне районування України

Туристичний район – це територія, де сконцентровані природні та історико-культурні туристичні ресурси, розташовані туристичні підприємства та інші заклади туристичного господарства. Туристичний район може бути як складовою частиною туристичного регіону (наприклад, Азовський приморський район Донецької області у складі Дніпровсько-Донецького регіону), так і окремою територіальною одиницею (наприклад, район Шацьких озер).

Туристичний район може охоплювати територію до декількох тисяч квадратних кілометрів залежно від рівня його господарського освоєння та туристичного розвитку. В межах туристичного району формуються туристичні зони, комплекси, розвивається мережа окремих туристичних підприємств.

Туристична зона – територія декількох туристичних утворень, де зосереджені екскурсійні об'єкти, функціонують або створюються туристичні підприємства та їх комплекси, формуються центри туристських послуг. Наприклад, агломерація Велика Ялта - це туристична зона у складі курортного району Південний Берег Криму.

Туристична зона-агломерація є територіально визначеним, цілісним об'єктом, в межах якого виділяються туристичні центри, наприклад, міста Ялта, Алушка, селище Гурзуф, у складі Великої Ялти.

Територіальна організація туристичних зон-агломерацій і туристичних районів має багато спільних рис (функціональне зонування, планувальну структуру тощо); відмінності полягають в тому, що зона є відносно компактним утворенням, а район – просторовою системою, що впливає на параметри їх території.

Туристичний вузол являє собою територіальне зосередження туристичних (рекреаційних, курортних) підприємств в одному або суміжних таксонах, які функціонально зв'язані між собою, мають єдину систему розселення, спільну мережу інженерно-транспортних комунікацій.

Туристичний вузол має особливе положення в системі туристичного районування і може трактуватись одночасно як таксономічна одиниця, так і територіальне утворення.

Туристичний центр – це єдине територіальне утворення туристичного господарства, в якому об'єкти туризму та підприємства обслуговування туристів знаходяться в межах міського або сільського населеного пункту, наприклад, с. Ворохта в Карпатах.

Туристичний комплекс – це група туристичних підприємств та установ (або одне велике підприємство) з єдиною системою громадського та господарського обслуговування та спільним вирішенням архітектурно-планувальної організації території.

Туристичні комплекси можуть бути відокремленими, розташованими за межами території міських і сільських поселень (наприклад, оздоровчі комплекси “Донбас”, “Артек” поблизу м. Ялта) або входити до складу туристичних зон і центрів міст (наприклад, туристичний комплекс “Пролісок”, комплекс готелів “Київський” та “Русь” в Києві).

Туристичне підприємство – готель, туристська база, мотель, кемпінг, приют, туристичний потяг, теплохід. Опосередковано у нових ринкових умовах ці функції можуть виконувати також пансіонати, бази відпочинку, навіть санаторії (кліматичного профілю) та інші установи, а також приватні житлові будинки, так зване, “біфункціональне житло” з відповідними приміщеннями для оренди з метою обслуговування туристів.

Туристичне угіддя – це територія, в межах якої здійснюється однорідна туристична діяльність – мисливство, рибальство, збір ягід та грибів, прогулянки на конях тощо. Це переважно ліси, лісопарки, ділянки сільськогосподарських земель (луки, пасовища, ставки). Для пізнавальних туристичних екскурсій використовуються також природоохоронні об'єкти – ландшафтні заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища

Рекреаційні ресурси, потоки рекреантів та матеріально-технічна база дозволяють виокремити в Україні такі зони.

Кримський рекреаційний регіон - найпопулярніший, всесвітньо відомий санаторно-курортний та оздоровлювальний регіон України. Цьому сприяють кліматичні, водні, грязеві, пляжні, пізнавальні ресурси. М'який середземноморський клімат Південного берега Криму є визначальним чинником зростання популярності регіону. Щороку тут оздоровлюється до 8 млн. людей. У Криму функціонує понад 700 лікувально-оздоровлювальних закладів, зокрема 128 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 130 будинків відпочинку та пансіонатів. їх загальна рекреаційна місткість складає 207,2 тис. місць. Чисельність організованих рекреантів сягає 2 млн. осіб, серед них 170 тис. іноземних туристів. Структура курортно-рекреаційної мережі Криму на 30 відсотків складається з лікувальних закладів і на 70 - із закладів відпочинку.

Найпопулярнішими курортами на заході Криму є Євпаторія, Саки, на півдні - Ялта, Алушта, Гурзуф. Основними туристичними центрами є Севастополь, Керч, Феодосія, Судак. Питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Кримського півострова становить 20 відсотків площі регіону.

Відомим в Україні є **Західно-Причорноморський рекреаційний регіон** у межах Одеської, Миколаївської і Херсонської областей. Популярністю в цьому регіоні користуються такі райони: Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Шабо, а також Скадовськ, Коблево, Сергіївка, що простягається смугою завширшки 1-3 км уздовж Чорного моря. Приваблюють відпочивальників також лимани і джерела мінеральних вод, розташовані на відстані 15-20 км від узбережжя Чорного моря. Найціннішими рекреаційними ресурсами регіону є помірний континентальний клімат, тепле море, піщані пляжі, лікувальні грязі та мінеральні води. Численні лимани, мілководні затоки (Тендрівська, Джарилгіцька) створюють сприятливий мікроклімат і доступні для масового відпочинку дітей. Найбільші запаси лікувальних грязей зосереджені у Куяльницькому, Буджацькому, Хаджибейському і Тилігульському лиманах та в Грязевому озері. Мінеральні води залягають у Причорноморському артезіанському басейні (Очаків, Коблево, Одеса, Сергіївка, Кароліно-Бугаз, Татар-бунари). Тут функціонує понад 350 лікувально-оздоровлювальних закладів, серед них 55 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням та 67 будинків і пансіонатів відпочинку відповідно на 18 584 та 30 584 ліжко-місць. Розвивається у цьому регіоні й пізнавальний туризм. Цьому сприяють морські круїзи, розгалужена мережа залізничних та автомобільних доріг. Відомими туристичними центрами є Одеса, Миколаїв, Херсон, Білгород-Дністровський. Загальна кількість організованих рекреантів сягає 0,5 млн. осіб на рік. Якщо враховувати неорганізованих відпочивальників, то ця цифра зросте щонайменше у чотири рази.

Серед морських курортних місцевостей виділяється рекреаційний район Бердянського узбережжя, що займає територію від Федотової коси до східного кордону України і входить до Східно-Причорноморського регіону. Великою популярністю тут користуються відомі кліматичні та грязеві курорти Бердянська і Маріуполя. Клімат цього рекреаційного району перехідний від морського до континентального. Купальний сезон триває з травня по жовтень. У районі Бердянська функціонують чотири санаторно-курортні заклади, з них одна турбаза. Перспективи цього району тісно пов'язані з екологічним станом приморських міст та акваторії Азовського моря.

Сприятливим регіоном для санаторно-курортного лікування, оздоровлювального туризму та відпочинку є Українські Карпати. **Карпатський рекреаційний регіон** займає територію у межах Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей. У його межах зосереджена третина рекреаційного потенціалу України. Тут налічується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Лікувальні торфогрязі, прикарпатський озокерит та сприятливі умови для клімато-лікування дають можливість розвивати мережу бальнеологічних та кліматичних курортів,

пансіонатів, будинків і баз відпочинку, туристичних закладів. Природно-ресурсна база санаторної субга-лузі дозволяє щороку оздоровлювати до 8 млн. людей.

Регіон має значний потенціал рекреаційної місткості території - площа використуваних та зарезервованих для рекреації ландшафтів становить 616,7 тис. га. Питома вага потенційно рекреаційних територій у Львівській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях складає 30-50 відсотків до площі області, а у Закарпатській - понад 50 відсотків.

Якщо брати до уваги нерівномірне розміщення рекреаційних ресурсів, і насамперед природно-ресурсної бази, то у регіоні можна виокремлюють три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровлювальні та Гірсько-Карпатський туристсько-оздоровлювальний.

У Карпатах є великі природно-ресурсні можливості для організації і розвитку зимових видів відпочинку, зокрема гірськолижного. Сьогодні у регіоні освоєно до 30 гірськолижних трас, хоча їх кількість можна збільшити вдвічі й обслужити за сезон понад 250 тис. любителів зимового відпочинку.

Карпатський регіон має значні пізнавальні ресурси. Зокрема, в Ужгороді, Львові, Мукачеві, Самборі, Дрогобичі. Із сільських адміністративних районів високу пізнавальну цінність рекреаційних ресурсів має Мукачівський район Закарпатської, Косівський район Івано-Франківської, Дрогобицький, Старосамбірський і Сколівський райони Львівської областей.

У Карпатському регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів, 10 будинків відпочинку, 70 санаторіїв-профілакторіїв, 120 баз відпочинку, 150 таборів відпочинку для старшокласників і понад 180 заміських дитячих таборів.

Найпопулярнішим курортом є Трускавець, який спеціалізується на лікуванні захворювань нирок, печінки, сечовивідних шляхів, а також органів травлення та обміну речовин. За рік на курорті обслуговують понад 75 тис. осіб.

На кліматолікуванні спеціалізуються курорти в Яремчі, Ворохті, Косовому. У Карпатах розміщено 53 туристські бази, готелі, кемпінги, а також кілька десятків гірськолижних підйомників. Потужність туристичних закладів на день максимального розгортання становить понад 10 тис. місць. Дві третини туристичних об'єктів і 45 відсотків туристичних місць припадає на Закарпаття.

Більшу частину території України займає **Центральноукраїнська рекреаційна зона**, яка включає Придніпровський, Донецький, Подільський та Придністровський рекреаційні регіони. Основними рекреаційними ресурсами цієї зони є помірний континентальний клімат, густа річкова мережа, чимало водосховищ, а також грязі і мінеральні води. Клімат центральної частини зони м'якший, з меншим ступенем континентальності. Опадів тут буває до 600 мм на рік. Річки Дніпро, Сіверський Донець, Дністер є стержнем рекреаційного регіону.

Якщо характеризувати регіони цієї зони загалом, то слід зауважити, що за кількістю купальних днів вони майже не поступаються, наприклад, Одеській групі курортів. Крім того, Донецький рекреаційний регіон виділяється групою озер (Солоний Лиман, Банне, Ріпне, Сліпне, Вейсове та Червонооскільське

водосховища), які створюють сприятливі умови для розвитку водних видів туризму. Найгострішою проблемою для Центрально-української рекреаційної зони є охорона русла Дніпра від радіонуклідів Чорнобиля та стічних вод промислових гігантів центральної та східної частин України.

Частина **Поліської рекреаційної зони** сьогодні фактично закрита для масового відпочинку та оздоровлення через шкідливий вплив Чорнобиля. З іншого боку, усвідомлення несприятливої ситуації у цій зоні викликає потребу формувати туристсько-рекреаційні райони для підвищення ролі рекреаційних ресурсів, як чинника оздоровлення населення. Вагоме місце у цій зоні займає Західно-Поліський рекреаційний район з центром у Шацьку, де налічується до 30 прісноводних озер. Тут зосереджено 74 рекреаційні заклади. Найбільшу цінність мають водокліматичні і лісові ресурси. Західно-Поліський район характеризується великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт. Абсолютні висоти цієї рівнинної території становлять 160-190 м. Серед Шацьких озер наймальовничішими є Світязь (площа близько 2,5 тис. га, максимальна глибина 58 м), Пулемецьке, Люцимир, Пісочне, Острів 'янське, Перемут та ін. Значну частину району займає Шацький національний парк (майже 20% його площі припадає на озера). Їх чиста вода, здебільшого піщані береги, аромат соснових лісів, ресурси різноманітних дикорослих плодів, ягід, грибів, значні рибні ресурси, а також теплий м'який клімат - усе це створює винятково сприятливі умови для відпочинку та формування тут нового санаторно-курортного комплексу загальнодержавного значення.

Рекреаційні ресурси Поліської рекреаційної зони використовуються не повністю. Зокрема, питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Волинської, Житомирської, Київської і Чернігівської областей становить 30-50 відсотків до площі області, а в Рівненській області - понад 50.

Отже, рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність сприяє масовому оздоровленню населення, підвищенню внутрішньої культури людини, її всебічному розвитку.

Тема 5. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні

5.1. Поняття видатних культурні та природних цінностей, що становлять надбання людства

5.2. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні

5.1. Поняття видатних культурні та природних цінностей, що становлять надбання людства

Світова спадщина ЮНЕСКО (англ. World Heritage) — видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання усього людства. Ці цінності перелічені в Списку ЮНЕСКО.

Статус об'єкта Світової спадщини дає такі переваги:

Додаткові гарантії збереження і цілісності унікальних природних і культурних комплексів.

Підвищує престиж територій і установ, які ними опікуються.

Сприяє популяризації включених у Список об'єктів і розвитку альтернативних видів природокористування (в першу чергу, екологічного туризму).

Забезпечує пріоритетність у залученні фінансових коштів для підтримки об'єктів Світової культурної і природної спадщини, в першу чергу, з Фонду Світової спадщини.

Сприяє організації моніторингу і контролю за станом збереження природних і культурних об'єктів.

Головна мета списку Світової спадщини — зробити відомими і захистити об'єкти, які є унікальними у своєму роді. Для цього, та через прагнення до об'єктивності, були складені оціночні критерії. Спочатку (з 1978 року) існували тільки критерії для об'єктів культурної спадщини — цей список налічував шість пунктів. Потім для відновлення рівноваги між різними континентами з'явилися природні об'єкти і для них список з чотирьох пунктів. І, нарешті, в 2005 році всі ці критерії були зведені воедино, і тепер кожен об'єкт Світової спадщини має в своєму описі хоч би один з них. Номери критеріїв зазвичай позначаються римськими числами, написаними маленькими буквами.

Культурні критерії

(i) Об'єкт є шедевром людського творчого генія.

(ii) Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в плануванні міст або створенні ландшафтів.

(iii) Об'єкт є унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує досі або вже зникла.

(iv) Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії.

(v) Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, будучи зразком культури (або

культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив необоротних змін.

(vi) Об'єкт безпосередньо або матеріально пов'язаний з подіями або існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість. (На думку комітету ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з яким-небудь ще критерієм або критеріями).

Природні критерії

(vii) Об'єкт є природним феноменом або простором виняткової природної краси і естетичної важливості.

(viii) Об'єкт є видатним зразком головних етапів історії Землі, зокрема пам'ятником минулого, символом геологічних процесів, що відбуваються, розвитку рельєфу або символом геоморфичних або фізіографічних особливостей.

(ix) Об'єкт є видатним зразком екологічних або біологічних процесів, що відбуваються, в еволюції і розвитку земних, прісноводних, берегових і морських екосистем і рослинних і тваринних співтовариств.

(x) Об'єкт включає найважливіше або найзначніше природне місце існування для збереження в ній біологічного різноманіття, зокрема зникаючих видів виняткової світової цінності з погляду науки і охорони.

5.2. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні

У списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні налічується 5 найменувань (станом на 2011 рік). Це становить 0,4% від загального числа (936 на 2011 рік).

Чотири об'єкти включені в список за культурними критеріями, причому один із них – Собор Святої Софії у Києві та Києво-Печерська лавра – визнаний шедевром людського генія (критерій I) та один об'єкт включений за природними критеріями. Крім цього, станом на 2011 рік, 15 об'єктів на території України перебувають у числі кандидатів на включення до списку Всесвітньої спадщини.

Союз Радянських Соціалістичних Республік, в який на той момент входила УРСР, ратифікував Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 12 жовтня 1988 року. Перші об'єкти, які знаходяться на території України, були занесені до списку в 1990 році на 14-ій сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

1. КИЇВСЬКИЙ СОФІЙСЬКИЙ СОБОР (І ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ МОНАСТИРСЬКІ СПОРУДИ) ТА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА
2. АНСАМБЛЬ ІСТОРИЧНОГО ЦЕНТРУ ЛЬВОВА
3. ПУНКТИ ГЕОДЕЗИЧНОЇ ДУГИ СТРУВЕ
4. БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТ
5. РЕЗИДЕНЦІЯ БУКОВИНСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ

КИЇВСЬКИЙ СОФІЙСЬКИЙ СОБОР (І ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ МОНАСТИРСЬКІ СПОРУДИ) ТА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА

Софійський Собор — християнський собор в центрі Києва, пам'ятка української архітектури і монументального живопису 11 — 18 століть, одна з небагатьох уцілілих споруд часів Київської Русі. Одна з найголовніших християнських святинь Східної Європи, історичний центр Київської митрополії. Знаходиться на території Софійського монастиря і є складовою Національного заповідника «Софія Київська». Окрім цього собору до Національного заповідника належать такі пам'ятки історії, як Золоті ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква і Судацька фортеця.

Успенська Києво-Печерська лавра — одна з найбільших православних святинь України, визначна пам'ятка історії та архітектури, а також діючий монастир Української православної церкви Московського патріархату зі статусом лаври.

З часу свого заснування як печерного монастиря у 1051 році[1] Києво-Печерська лавра була постійним центром православ'я на Русі. Разом із Софіївським собором вона занесена до Світової спадщини ЮНЕСКО. На території Верхньої Лаври діє «Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник», якому було надано статус національного у 1996 році.[2] Монастирське життя зосереджене на території Нижньої лаври. Обидві частини Лаври відкриті для відвідувачів. Києво-Печерську лавру занесено до Семи Чудес України у 2007 році за результатами голосування експертів та користувачів Інтернету.

АНСАМБЛЬ ІСТОРИЧНОГО ЦЕНТРУ ЛЬВОВА

Територія ансамблю історичного центру складається зі 120 га давньоруської та середньовічної частини міста Львова та території собору св. Юра на Святоюрській горі. Буферна зона Ансамблю історичного центру визначена межами історичного ареалу і становить близько 3000 га [2].

На 22-й конференції Комітету Світової спадщини ЮНЕСКО, що відбувався у Кіото (Японія) з 30 листопада по 5 грудня 1998 року, Львів було прийнято до Світової спадщини. Комітет ЮНЕСКО подав такі причини внесення Львова до Світової спадщини [1] та відповідність таким критеріям ЮНЕСКО:

Критерій II: За своєю міською побудовою та архітектурою Львів є видатним прикладом синтезу архітектурних і художніх традицій Східної Європи з такими ж традиціями Італії та Німеччини;

Критерій V: Політична і торгівельна роль Львова завжди притягувала певну кількість етнічних груп з різними культурними і релігійними традиціями, які становили різноманітні та все ж взаємопов'язані спільноти міста, доказом чого завжди був і є міський архітектурний ландшафт.

ПУНКТИ ГЕОДЕЗИЧНОЇ ДУГИ СТРУВЕ

Рішенням 29-ої сесії Міжурядового комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від 15 липня 2005 року № 1187 транскордонний об'єкт Геодезична Дуга Струве включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Об'єкт включає віднайдені 34 геодезичні пункти, з яких на території України знаходяться чотири пункти (Баранівка, Катеринівка, Фельштин та Старонекрасівка), Білорусі – 5, Росії – 2, Молдови – 1 пункт. Це перша в історії ЮНЕСКО науково-технічна пам'ятка культури, що проходить 2 820 км уздовж

меридіана від м. Хаммерфест в Норвегії на арктичному узбережжі до села Стара Некрасівка Ізмаїльського району Одеської області біля дельти Дуная в Україні через 10 країн Європи (Норвегія, Фінляндія, Швеція, Естонія, Латвія, Литва, Росія, Білорусь, Молдова, Україна).

Безпрецедентна довжина і точність вимірювань поставили Геодезичну Дугу Струве в перший ряд найбільших у світі астрономо-геодезичних робіт. Геодезичні роботи з вимірювання цієї дуги, яка становить 1/14 окружності Землі (25 градусів 20 мінут по широті) було здійснено у 1816-1855 рр. Очолювали роботи Василь Якович Струве – астроном, академік, засновник Пулковської обсерваторії, член Російського географічного товариства і військовий геодезист Карл Теннер – генерал-лейтенант, почесний член Петербурзької академії наук.

БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТ

Букові праліси Карпат — транснаціональний серійний природний об'єкт, що складається з десяти окремих масивів, які розташовані вздовж осі завдовжки 185 км. Простягається від Рахівських гір та Чорногірського хребта в Україні на захід Полонинським хребтом до гір Буковські Врхи (Bukovské vrchy) та Вигорлат (Vihorlatské vrchy) у Словаччині.

Українсько-словацький об'єкт «Букові праліси Карпат» займає площу 77971,6 га, з яких 29278,9 га складають заповідне ядро, а 48692,7 га — буферну зону. Понад 70 відсотків території об'єкта розташовані в Україні.

Цей об'єкт на світовому рівні становить надзвичайну цінність як взірць недоторканих природних комплексів помірних лісів. Він репрезентує найзавершеніші й найповніші екологічні моделі, де відображено процеси, що відбуваються в чистих та мішаних лісостанах за різноманітних природно-кліматичних умов.

РЕЗИДЕНЦІЯ БУКОВИНСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ

Резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації — визначна пам'ятка архітектури міста Чернівці, Україна.

28 червня 2011 року на 35-й сесії комітету Світової спадщини ЮНЕСКО включена до списку Світової спадщини.

Проект архітектурного ансамблю виконав відомий чеський учений, архітектор, академік Йозеф Главка. Він спроектував нетрадиційний комплекс споруд у дусі еkleктики з переважанням елементів візантійського та романського стилів. Цей проект неодноразово займав призові місця на відомих конкурсах архітекторів і був, зокрема, відзначений на Всесвітній виставці у Парижі. Композиція ансамблю досить складна, але відзначається чіткістю планування. Вона складається з трьох монументальних споруд-корпусів: головного, духовної семінарії разом із церквою Трьох Святителів, пресвітерія.

Тема 6. Туристичні ресурси Західної України.

- 6.1. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області.**
- 6.2. Туристично-рекреаційний потенціал Івано-Франківської області.**
- 6.3. Туристично-рекреаційний потенціал Чернівецької області**
- 6.4. Туристично-рекреаційний потенціал Тернопільської області**
- 6.5. Туристично-рекреаційний потенціал Волинської області**
- 6.6. Туристично-рекреаційний потенціал Рівненської області**
- 6.7. Туристично-рекреаційний потенціал Хмельницької області**
- 6.8. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області**

6.1. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області.

Закарпаття має унікальне геополітичне та географічне розміщення. Область межує з чотирма державами – Угорщиною, Польщею, Румунією і Словаччиною, які на сьогодні є членами ЄС; має високий природно-рекреаційний, у т. ч. й бальнеологічний потенціал. Слід відзначити національне розмаїття населення, самобутню історію та культуру, розгалужену мережу туристично-рекреаційних, санаторно-курортних і готельних закладів.

Закарпаття не тільки західні ворота в Європу, а й одне з найцікавіших місць України, де є можливість чудово й дешево відпочити особливо для туристів із ЄС. Саме тут багато туристичних об'єктів, які за своєю унікальністю не мають аналогів:

географічний „Центр Європи”;

високогірне озеро Синевир;

Долина нарцисів, де на заповідній території ще з льодовикового періоду ростуть природні зарості нарцису вузьколистого;

полонина Драгобрат

Закарпаття надзвичайно перспективне з погляду туризму, рекреації та відпочинку, його потенціал щороку зростає й може забезпечити розвиток майже всіх видів туризму.

Близько 80 % території краю займають гори (Верховинсько-Вододільний хребет, Горгани, Свидовець, Черногора, Полонинський хребет, Рахівський масив, Вулканічні Карпати). На низовині ростуть дубово-грабові ліси, у передгір'ях – дубові й дубово-букові, а в горах на висоті 800–1000 м над рівнем моря – букові, хвойні (ялиця біла, ялина) – на висоті 1300–1500 м. Довершують цей колоритний ландшафт субальпійські та альпійські луки – полонини. На території області протікає 9429 потоків і річок, що з уже зазначеними чинниками формує помірно континентальний клімат.

У краї виявлено понад 360 родовищ та джерел цілющих природних мінеральних вод. 51 % усієї території Закарпаття займають лісові ресурси,

які в сукупності з іншими чинниками створюють унікальні можливості для розвитку рекреації й туризму.

На сьогодні в області нараховується більше 298 об'єктів туристично-рекреаційного призначення, серед яких 37 санаторіїв та санаторіїв-профілакторіїв; 137 туристичних баз і баз відпочинку; 124 готельних заклади. Вони можуть одночасно прийняти на відпочинок та оздоровлення понад 13 000 чоловік.

Славиться Закарпаття й своїми бальнеологічними ресурсами. Деякі з них за своїм складом унікальні та є аналогом відомих кавказьких мінеральних вод типу „Боржомі” і „Єсентуки”.

Використання мінеральних вод – основа бальнеологічного лікування в здравницях краю. У санаторно-курортних закладах є можливість лікувати понад 100 різноманітних захворювань. Одним із найперспективніших курортних і туристично-оздоровчих районів не лише Закарпаття, а й України є **Свалявщина**, де створена ціла мережа оздоровчих закладів: „Сонячне Закарпаття”, „Поляна”, „Квітка Полонини”, реабілітаційний центр „Професіонал”, оздоровниця „Кришталеве джерело”.

Рекреанти мають можливість поєднати лікувально-оздоровчий туризм із пізнавальним, відвідуючи такі заповідні об'єкти, як **Національний природний парк „Синевир”** та **Національний природний парк „Стужиця”**. Останній є частиною єдиного у світі трилатерального заповідника, який розміщений на території трьох держав: України, Словаччини та Польщі. Ці території мають великі можливості для розвитку багатьох видів туризму, зокрема екотуризму, сільського туризму, пішохідного, водного, кінного, екстремального, дельтапланеризму.

На території краю є 32 озера, серед яких найпривабливіше високогірне **Синевирське озеро** загатнього походження, розміщене на висоті 900 м над рівнем моря. Незвичайним за своїми властивостями є соляне озеро **Кунігунда в смт Солотвино** Тячівського району. Для нього характерна висока мінералізація, як для Мертвого моря в Ізраїлі, озеро відоме також завдяки дивовижному ефекту виштовхування. Лікувальні грязі та ропа озера допомагають одужанню хворих на псоріаз й інші захворювання шкіри. Поблизу озера Кунігунда споруджено алергологічну лікарню, унікальну у своєму роді й одну з найбільших у світі такого типу. Лікування тут здійснюється на основі мікроклімату соляних шахт і карстових печер.

Користуються туристичним попитом водоспади краю – це **„Воєводино”** (поблизу с. Т. Пасіка Перечинського району), **„Шипот”** (поблизу с. Пилипець Міжгірського району), **„Скакало”** (поблизу с. Синяк Мукачівського району), **„Соловей”**, **„Червоний партизан”** (поблизу с. Лумшори Перечинського району).

Гірські території Закарпаття – унікальне місце для розвитку зимового відпочинку. Засніжені схили полонини Драгобрат, що в Рахівському районі, мають заслужено славу зимової туристичної Мекки. Тому найбільш пріоритетним напрямом туризму в Рахівському районі вважають гірський і гірськолижний туризм, а також екотуризм та дельтапланеризм. У районі

набув розвитку сільський (зелений) туризм (с. Кваси, смт Ясіня, смт Кобилецька Поляна, с. Лазіщина, с. Богдан, м. Рахів).

Разом із пам'ятниками природоохоронного значення в Закарпатті зареєстровані й підлягають охороні історико-архітектурні пам'ятники дерев'яного мистецтва, які одночасно є туристично-екскурсійними об'єктами, зокрема **Миколаївська церква** (1428 р.) в с. Середньому Водяному, **Струківська церква** (1824 р.) у смт Ясіня, **Успенська церква** (1750 р.) у с. Діловому. Справжня гордість закарпатців – триверхі лемківські й бойківські церкви, які збереглися для нащадків як найдавніший спосіб українського храмобудування. Закарпатська Гуцульщина представлена п'ятизрубними церквами. Збереглися також у цьому краї й дерев'яні церкви, збудовані в готичному та бароковому стилі, що засвідчує зв'язок із заходом. Усі ці перлини дерев'яного зодчества – не просто свідчення високої культури наших предків, а наше обличчя перед світом, цінні пам'ятки нашої присутності в історії. На території Закарпаття збережено 118 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти сторіч, зокрема, **св. Василя Великого** с. Лікіцари Перечинського району; **св. Михайла** с. Ужок Великоберезнянського району; **Покрови Пр. Богородиці** с. Кострино Великоберезнянського району; **св. Духа** с. Гукливий Воловецького району; **Різдва Пр. Богородиці** с. Пилипець Міжгірського району; **св. Архангела Михайла** с. Крайниково Хустського району; **св. Миколи** с. Середнє Водяне Тячівського району; Вознесіння Господнього (Струківська) смт Ясіня Рахівського району; **Успенська церква** с. Новоселиця Виноградівського району.

На досліджуваній території створені всі умови для розвитку інших видів внутрішнього та міжнародного туризму, які набули популярності. Це стосується окремих видів екстремального туризму (пара-, дельтапланеризм, спелеотуризм, скі-тури), частково спортивного та культурно-історичного туризму [8]. Для популяризації внутрішнього туризму в районах розробляються нові туристичні маршрути. Наприклад, у Великоберезнянському районі прокладено 29 турмаршрутів, вісім із яких – велосипедні. Розроблено цікавий проект міжнародного веломаршруту „Зелений ровер”, і на стадії розробки – ще три пішохідні маршрути, які проходять по території НПП „Ужанський”; у Перечинському районі розроблено дев'ять туристичних маршрутів; у Рахівському – пішохідні, велосипедні, автомобільні, водні та лижні маршрути. У межах швейцарсько-українського проекту FORZA, що ініціював розробку й створення Закарпатського туристичного шляху, здійснюється детальна розробка мережі пішохідних туристичних маршрутів у Рахівському районі. На сьогодні, використовуючи наявну та перспективну інфраструктуру, уже помарковано ділянку маршруту протяжністю 80 км.

На Закарпатті сільський (зелений) туризм розпочав своє існування давно, однак найбільшій популярності набув за останні три–п'ять років. Власники сільських садиб почали об'єднуватись у асоціації, створювати комунальні підприємства й центри розвитку сільського туризму, що дало

можливість більш активно, зі знанням справи, розвивати сільський туризм, залучаючи його нових представників, а також спільними зусиллями пропагувати свій туристичний продукт, створювати нові послуги та атракції для відпочиваючих. Проведений цьогорічний моніторинг визначив, що сьогодні на Закарпатті нараховується близько 500 сільських садиб, приблизно 200 із яких активно приймають туристів, рекламуючи себе на виставках, у пресі, буклетах.

Культура Закарпаття унікальна, оскільки під час свого розвитку зазнала впливу угорської, чехословацької, німецької та української культур, а також міжетнічних зв'язків народів, які протягом століть спільно проживають у Карпатах. В області збереглося багато історичних пам'яток і пам'яток народного мистецтва різних епох. На державному обліку перебуває 1839 пам'яток археології й історії монументального мистецтва, з яких шість – державного значення. Найбільш визначними є замок-фортеця в м. Ужгороді (XVI ст.), замок „Паланок” у м. Мукачеві (XIV–XVII ст.), палац графів Шенборнів у с. Чинадієво, оборонні споруди (замки) у м. Хуст, с. Королево, с. Середнє, с. Невицьке та ін. Саме наявність усіх цих культурно-історичних пам'яток, а також багата архітектурна спадщина створюють всі умови для залучення спеціалізованих груп туристів. Крім того, великі дивіденди можна отримувати в разі безпосереднього залучення наявних пам'яток до загального рекреаційного процесу, тобто організації на базі музейних комплексів масових театралізованих видовищ для туристичних груп.

Мирне співіснування на одній території великої кількості різних національностей історично сформувало в менталітеті закарпатця такі риси характеру, як доброзичливість, гостинність і терпимість, які можуть стати базою для приватного прийому відпочиваючих.

6.2. Туристично-рекреаційний потенціал Івано-Франківської області.

Область розташована на південному заході України і межує з Львівською, Тернопільською, Чернівецькою та Закарпатською областями. На крайньому півдні Івано-Франківщини впродовж 50 км границя області є державним кордоном України з Румунією.

Івано-Франківщина – одне з небагатьох місць в Україні, придатних для розвитку зимових видів відпочинку. У низині сніговий покрив утримується, як правило, з початку грудня і до березня, а у високогір'ї – з жовтня і до кінця травня, що важливо для розвитку гірськолижного туризму. В області діє понад 30 гірськолижних витягів, що забезпечують катання на лижах і сноубордах, та розраховані на початківців, дітей, любителів та професіоналів.

Найбільшою популярністю користуються такі гірськолижні зони, як Паляниця, Яблуниця, Ворохта Яремчанської міської ради, м. Косів та с-ще. Верховина, с. Вишків Долинського району. Тільки на території Яремчанської міської ради – понад 20 гірськолижних витягів загальною довжиною трас понад 60 км. У селищі Ворохта є комплекс трамплінів, що завдяки штучному покриттю діють цілорічно.

Карпати – один з головних районів проведення пішохідних туристських походів. Різноманітність природних перешкод дає можливість туристам оволодіти майже усім арсеналом прийомів техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості, дозволяють повноцінно проводити навчальні заходи. Розроблені пішохідні маршрути Карпатами є різної категорії складності, від найпростіших прогулянкових (сімейних та дитячих) до складних і багатоденних (для підготовлених туристів) до III категорії складності. Українські Карпати відносяться до середньовисотних гір, які не досягають снігової лінії і не мають сучасних льодовиків. Абсолютна більшість вершин Карпат нижче 2000 м і лише на масиві Черногора шість вершин мають більшу висоту, у тому числі, найвища точка Українських Карпат г. Говерла – 2061 м, яка знаходиться в Івано-Франківській області. Найбільшою популярністю серед туристів користуються маршрути Черногірським хребтом з проходженням вершин Говерла, Піп Іван, Петрос та відвіданням високогірних озер Бребенескул, Несамовите, Марічейка. Значною атракцією для польських пішохідних груп є маршрути колишнім польським кордоном, який проходив масивом Черногора, а також центральні Горгани (г. Сивуля).

На Івано-Франківщині є десять курортних місцевостей, працюють 42 санаторно-курортні заклади загального та спеціалізованого профілю на 4351 місця. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни, лікувальні грязі, на базі яких можна розвивати окремі види туризму, такі як: бальнеологічний, спа-туризм.

Основні курортні місцевості – низькогірні Татарів, Яремче і Микуличин Яремчанської міськради, Мислівка і Новий Мізунь Долинського району, Косів та Шешори Косівського району, високогірні Ворохта і Яблуниця Яремчанської міськради і бальнео-грязевий передгірний курорт Черче Рогатинського району. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни.

Серед мінеральних джерел найвідомішим є джерело води "Горянка", аналогічної за дією трускавецькій "Нафтусі", в с. Новий Мізунь Долинського району. Лікувальні властивості джерела "Буркут" для лікування внутрішніх органів були відомі ще у XIX ст. Для лікування опорно-рухового апарату використовуються торфові грязі і мінеральні води курорту Черче. Перспективними для лікування є води курорту Шешори з високим вмістом органічних речовин.

Санаторно-курортні заклади, в основному, спеціалізуються на загальному оздоровленні та лікуванні органів травлення. Частина закладів проводить лікування органів дихання ("Кремінці", с. Татарів, Яремче) та опорно-рухової системи. У більшості санаторіїв є діагностична база для обстеження пацієнтів та бальнеологічні відділення. Для лікування опорно-рухового апарату використовуються торфові грязі і мінеральні води курорту "Черче" (с. Черче, Рогатинський район).

Заповідні території та об'єкти Івано-Франківської області займають площу 195,633 тис. га, з них 30 – загальнодержавного значення площею 108,742 тис. га та 426 – місцевого значення площею 86,890 тис. га, у тому числі 1 – природний

заповідник, 3 – національні природні парки, 3 – регіональні ландшафтні парки, 60 заказників, 181 пам'ятка природи, 5 дендрологічних парків, 8 парківпам'яток садово-паркового мистецтва, 195 заповідних урочищ. Природні умови та охорона навколишнього середовища в області сприяють розвитку екологічного туризму.

Найбільш потенціал для розвитку цього виду туризму є на території Яремчанської міської ради, у Косівському, Долинському, Надвірнянському, Городенківському, Верховинському районах.

Заповідною територією області пролягає багато різноманітних маршрутів. Найцікавішими з них є науково-пізнавальні стежки: “На гору Говерла”, “Стежка Довбуша”, “Женець-Хом'як”, “На озеро Несамовите”, “Погорілець-Шешурська-Марічейка” по території КНПП; “На гору Клифу”, “На озеро “Лебедин” – по території НПП “Гуцульщина”; туристичні маршрути до лісового заказника загальнодержавного значення “Скит Манявський”, пам'ятки природи “Манявський водоспад”, комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення “Скелі Довбуша”, ботанічного заказника “Княздвірський”, геологічної пам'ятки природи “Писаний Камінь” та ін.

Цікаві об'єкти:

Старуня – майбутній “Парк льодовикового періоду”;

Дністровський каньйон зі всесвітньо відомими географічними пам'ятниками;

Загадкові кулі Карпат у Ворохті, Микуличині, Яблуниці, Ясині, Вороненкові;

Верх-Ясенівський гірський обвал-зсув з кам'яним хаосом, “церквою Диявола” і древнім Верховинським озером;

Арборетум – найстаріший парк площею 3 га, заснований у 1840-1850 роках у Болехові;

Діброва площею 8 га (1927 рік, 300 видів насаджень) в Богородчанському районі;

Геоекологічний полігон “Обсерваторія на горі Піп Іван”;

Унікальні поселення древніх людей епохи середнього і пізнього палеоліту (від 120 до 10 тисяч років тому) біля м. Галича та сіл Єзупіль і Дубівці.

Потужним рекреаційним ресурсом області є ріка Дністер. Найціннішою, наймальовничішою ділянкою Дністра є Дністровський каньйон, який простягається на 250 кілометрів від гирла Золотої Липи до гирла Збруча. Тут Дністер тече каньйоноподібною долиною, утворюючи багато фантастичних звивів – меандр. Природа каньйону своєрідна та неповторна, схили Дністра покриті реліктовою лісовою та степовою рослинністю. Історичних пам'яток на берегах значно більше ніж на багатьох європейських річках: близько 100 пам'яток живої і неживої природи світового значення, збереглися унікальні еталони відслонень гірських порід. Каньйон починається в районі с. Нижнів унікальним відслоненням юрського періоду, закінчується біля гирла Збруча.

Саме тому цей водний маршрут довжиною близько 100 км є одним з найпопулярнішим серед туристів, особливо територією Городенківського району. Сплав відбувається на надувних плотах-рафтах за течією та поєднаний

із оглядом пам'яток природи, історії та культури на берегах. У зв'язку із відсутністю прибережної інфраструктури, туристи ночують у наметах, готують їжу на вогні.

Вздовж маршруту можна відвідати пам'ятки культури та архітектури:

розвалини Раковецького замку 17 ст., с. Раковець;

Чернелицький замок початок 17 ст., с-ще. Чернелиця;

костел Непорочного Зачаття Діви Марії в Городенці, перший витвір на наших землях відомого італійського архітектора Бернарда Меретина, який пізніше звів собор святого Юра у Львові, ратушу в Бучачі. На цих будівлях Б. Меретин працював спіу парі зі скульптором Йоганном Пінзелем.

Відвідувати діючі церкви та храми протягом всього маршруту.

Гірські річки Івано-Франківщини – це добре освоєні туристами ріки басейнів Дністра і Прута. Найбільшою популярністю у туристів користується сплав по ріках: Чорни і Білий Черемош, Черемош, Прут, Свіча, Лімниця (яка є однією з найчистіших у Європі). Гірські ріки відрізняє висока по тужність потоку, стрімка течія, що досягає 10-15 км/год, могутні пороги та затяжні шивери. Нахил русла в верхів'ях до 10 м/км (Прут, Білий Черемош). Живлення – переважно атмосферними водами з весняною повинню під час танення снігу та дощовими паводками. Тривалі або рясні дощі можуть викликати паводок в будь-яку пору року. Рівень води впродовж сезону сплаву змінюється у значних межах, залежить від кількості снігу в горах, дощів та температури повітря.

Найкращий час для проходження річок Карпат – кінець квітня – перша декада травня, під часповені, копи танення снігів найбільш інтенсивне. Це стосується, в першу чергу, р. Прут та малих приток, які взагалі придатні для проходження лише протягом кількох днів весни. Але за рахунок розвитку порівняно нової техніки сплаву на каяках та інших плавзасобах цей сезон можна значно продовжити. Сплав по річці Черемош можливий протягом усього теплого періоду року з квітня по жовтень.

Ріки Карпат можна долати на каяках, байдарках, катамаранах, плотах. В залежності від сезону та виду суден маршрути на гірських річках класифікуються до IV категорії складності з елементами V. З огляду на характер перешкод, їхня категорійність видається дещо заниженою. Гірські ріки можуть бути прекрасним полігоном для міжсезонної підготовки до походів найвищих категорій складності.

Маршрути високогірними річками рекомендуються виключно групам, що мають досвід походів не нижче III категорії складності по порожистих ріках. До учасників сплаву висуваються вимоги володіння прийомами веслування, відчалування та причалування до берега, вміння взаємодіяти на бурхливій воді, навички організації рятувальних робіт. Проходження таких перешкод, як Ямнянський пролом або поріг Прикарпатський на р. Прут рекомендуються лише групам з досвідом участі у водних походах IV категорії складності, а проходження водоспаду Пробій (м. Яремче) дозволяється лише під час змагань в умовах організації надійної страховки рятувальних служб. Популярними серед туристів-екстремалів є спуски на короткі відстані рафтами та плотами в м.Яремче, Верховина по річках Прут та Черемош.

Івано-Франківська область відома багатою сакральною і духовною спадщиною. Територію області здавен населяли народи з різним релігійним віросповіданням. Збережені церкви, костьоли, синагоги, монастирі та скити є окрасою області та передумовою для розвитку релігійного та паломницького туризму.

На сьогодні в області нараховується 50 дерев'яних церков, які охороняються державою. Найдавніші з них – Благовіщенська церква (1587 рік) у місті Коломия, Успенська церква (1623 рік) в селі Пістинь Косівського району, Різдва Богородиці (1678 рік) у селищі Ворохта на Яремчанщині. А в селі Росільна Богородчанського району знаходиться дерев'яна церковця, зведена без жодного цвяха.

У гірських селах області зустрічаються дерев'яні будівлі трьох типів: лемківські, бойківські та гуцульські. Для гуцульської школи характерні багатоярусний дах з кількома шпилями та квадратна основа будівлі. Бойківські церкви – видовжені, складаються з трьох залів, накриті спільним шатровим дахом. Лемки будували церкви з однією банею-шпилем, до головної споруди прилаштовували бокові – виходила хрестова основа.

Найяскравішим зразком дерев'яного будівництва є церква Святого Духа з укріпленнями в місті Рогатин (1666 рік). Іконостас Святодухівської церкви, створений у 1650 році, вважається перлиною українського малярства.

Знаковими об'єктами для розвитку цього виду туризму є:

Манявський скит, пам'ятка архітектури XVII ст., поблизу с. Манява Богородчанського району. Заснований у 1606 р. Й. Княгиницьким, вихованцем Афонського монастиря. Скит Манявський – аскетичний чоловічий монастир східного обряду (український Афон), визначний осередок духовності, культури і мистецтва України. Зараз це відреставрований ансамбль кам'яних і дерев'яних споруд, обгороджених високою кам'яною стіною з вежами і бійницями – вдалий синтез гірського рельєфу і фортифікаційних забудов. Манявський скит був центром мережі монастирів Галичини, Буковини і Молдавії. Тут похоронений гетьман Іван Виговський. Сьогодні тут це Хрестовоздвиженський чоловічий монастир УПЦ(КП).

Гошівський монастир отців Василіян і церква Преображення Господнього на Ясній Горі у с.Гошеві Долинського району, заснований у 1570 році. Є місцем паломництва християн з різних країн світу, які йдуть сюди, щоб помолитися чудотворній іконі Божої Матері;

Монастир XVII ст. у с. Погоня (Тисменицький район);

Караїмський цвинтар у Галицькому районі;

Приміщення Музею народного мистецтва і побуту Гуцульщини у м. Косів.

6.3. Туристично-рекреаційний потенціал Чернівецької області

Чернівецька область знаходиться на південному заході, по території краю проходить державний кордон України: з Румунією 226 км, з Республікою Молдова. Область межує з Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою, Вінницькою областями України.

Чернівецька область володіє надзвичайно потужними природно-рекреаційними ресурсами для розвитку туризму. Буковина займає 11 місце на Україні за оцінкою лісового потенціалу, 18-природно-рекреаційного, 22-мінерального, 23-земельного.

Взагалі в Чернівецькій області нараховується 310 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі 10 заказників, 9 пам'яток природи, ботанічний і дендрологічний парки Чернівецького державного університету, **Вижницький національний природний парк** та **Сторожинецький дендропарк**, а також 2 регіональні ландшафтні парки, 136 пам'яток природи, 40 парків - пам'яток садово-паркового мистецтва та 39 заповідних урочищ.

Найбільш відомими є ландшафтні заказники **"Цецино"**, **орнітологічний "Драницький"**, лісові **"Лунківський"** та **"Петрівецький"**. До пам'яток природи загальнодержавного значення належать **ботанічна "Білка"**, **геологічні печери "Попелюшка"**, **"Буковинка"** та **"Баламутівська"**, лісові - **"Шилівський ліс"**, **"Тисовий яр"**.

Мінералогічні ресурси області практично невичерпні. Понад 300 природних і штучних джерел та майже 60 родовищ мінеральних вод, з яких третина розвідані та використовується для промислового розливу. Найвідоміші з них - Буковинське, Брусницьке, Кельменчанка, Хрещатик, Долина, Валя-Кузьминська. Особливим попитом користується лікувальна вода **Брусницьких джерел**, яка містить сірчано-водневі та содові гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві компоненти.

Мінералогічні ресурси Чернівецької області включають родовища мінеральних вод та грязей. Відомо понад 60 родовищ мінеральних вод типу **"Іжевська"**, **"Мацеста"**, **"Боржомі"** та **"Нафтуся"**.

На базі мінеральних джерел діють три бальнеологічні здравниці: у селах Брусниці та Щербинці і в місті Чернівці.

Геологічні утворення Північної Буковини мають велике пізнавальне й естетичне значення. Серед них виділяються печера Довбуша, скелі **"Кам'яна багачка"** та **"Чорний Діл"**, дністровські **"стінки"** біля сіл Василів і Звенячин. Гірські масиви Буковинських Карпат створюють сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірсько-пішохідного і спортивного кваліфікаційного туризму. Виняткові гіпсові печери **"Попелюшка"**, **"Буковинка-1"** та **"Буковинка-2"** можуть використовуватись для спелеотуризму.

Чернівецька область - це багатотипний район багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, а також бальнеологічного лікування.

Туристичні можливості Буковини зумовлені також наявністю великої кількості пам'яток різних історичних епох та етнічних культур, багатою палітрою місцевих звичаїв і обрядів, традиційних народних промислів та ремесел тощо.

Інфраструктура сфери відпочинку та розваг в Чернівецькій області є досить насиченою. В потужних туристично-розважальних та готельних комплексах Буковини, туристи отримують послуги дискотеки, боулінгу,

більярду, шоу-програм та інші. В Чернівцях індустрія розваг повністю задовольняє потреби як мешканців, так і більшість туристів.

1. Архітектурною перлиною Чернівців по праву вважається **ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації**, який увійшов до попереднього списку об'єктів всесвітньої культурної спадщини UNESCO. Нині це Чернівецький університет. Комплекс палаців резиденції складається з трьох монументальних споруд-корпусів: головного, духовної семінарії разом із церквою Трьох Святителів, пресвітерія.

2. **Німецький дім** був побудований в 1910 році німецьким товариством для об'єднання німецької діаспори Буковини. Будинок виконаний в стилі модерн з елементами німецької архітектури. У цьому будинку діяв ресторан та величезна зала, де дуже часто влаштовували бали.

3. **Міська ратуша** знаходиться на Центральній площі Чернівців, від якої розходяться всі головні вулиці міста. Ратуша являє собою найцікавішу будівлю цієї місцевості. Будувалася ратуша з 1843 по 1847 роки як споруда пізнього класицизму з високою баштою та внутрішнім двориком. Сьогодні це будинок Чернівецької міської ради.

6.4. Туристично-рекреаційний потенціал Тернопільської області

Туристично-рекреаційну галузь визначено однією з пріоритетних в області. Її потенціал нараховує: 308 пам'яток природи, 18 парків – пам'яток садового мистецтва, 89 заказників, понад 4000 пам'яток історії, археології та архітектури, 2 державні та 1 національний історико-архітектурні заповідники, 200 тис. га ландшафтних територій.

Область розташована на перехресті важливих транспортних шляхів практично в центрі Західної України, тому дуже перспективним є облаштування транспортних потоків закладами сервісного обслуговування туристів.

Готельна сфера області демонструє стійкі темпи росту. В області діють 63 готелі, мотелі і кемпінги на 2100 місць, 22 оздоровчі заклади (бази відпочинку, табори, санаторії), 5 санаторіїв на 1100 місць.

На Тернопіллі нараховується більше сотні об'єктів спелеології. До послуг туристів-спелеологів: печери «**Млинки**», «**Озерна**», «**Уринь**», «**Оптимістична**». Остання – найбільша за розмірами печера в Європі, найбільша у світі серед гіпсових печер і друга – серед вапнякових, з сумарною протяжністю 214км.

Для масового туризму пристосована печера «**Кришталева**», яку називають підземною перлиною Поділля. Довжина її електрифікованого туристичного маршруту складає 2800 метрів.

Близько 15% загальної площі області мають рекреаційне значення. Основними природними об'єктами екскурсійного туризму є Товтровий кряж, Кременецькі гори, Дністровський каньйон, карстові печери.

Найбільш масовим видом туризму в Тернопільській області є релігійно-паломницький, який використовує дві великі святині це **Почаївську**

лавру і Зарваницький Марійський духовний центр, а також багато інших святинь, які є на території області.

Лікувальний туризм. Цей вид туризму досить глибоко поєднується з іншими видами, оскільки вони доповнюють і розвивають лікувальні функції певних природних ресурсів. В Тернопільській області ще з давніх часів існували курортні території, які були розміщені в Заліщицькому, Борщівському, Бучацькому, а тепер і в Гусятинському та Теребовлянському районах. В них фактично поєднується екологічно чисте повітря, середземноморський клімат, всі види лікувальних вод типу: “Моршин”, “Нафтуса”, “Друскінінкай” та інші, цілющі грязі, унікальні методи оздоровлення і в тому числі пивом.

За твердженням учених, особливу цінність має заповідник **Медобори** – унікальний за світовими масштабами геолого-ботанічний комплекс, який не має аналогів в Україні; справжня скарбниця лікувальних чинників. На основі цих природних ресурсів вже тепер діють лікувально-туристські заклади унікального характеру.

Води типу “Нафтуса” і “Друскінінкай” розвідані у 1985 році в районі смт. Гусятин. Це Новозбручанське родовище має два типи мінеральних вод: слабо мінералізованих з підвищеним вмістом органіки (“Нафтуса”) і бромних хлоридно-натрієвих високої мінералізації (“Друскінінкай”). Воду цих типів використовують для санаторно-курортного лікування хворих на захворювання нирок і сечовивідних шляхів. Ванни з мінералізацією 20-23г на літер застосовують для зовнішнього використання. За свідченням медичних працівників ванни з такими водами збуджують рецепторний апарат шкіри і стимулюють функціональні системи організму: рухову, серцево-судинну і нервово-м’язову.

Бромні води виявлені в селі Сороки Бучацького району; у Кременці та селі Конопківка Теребовлянського району є хлоридно-натрієві росоли, які використовуються при лікуванні хвороб опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, серцево-судинних хвороб.

На базі цих природних ресурсів формуються туристсько-рекреаційні споруди, які використовуються для приїжджих туристів і рекреантів не тільки області, а й України і навіть зарубіжних країн. Поряд з лікувальними функціями, тут використовуються різні ресурси оздоровчої території, зокрема археологічні пам’ятки починаючи з 4 тисячоліття до нашої ери, замкові споруди, культові споруди, природні об’єкти, печери та інші цікаві для туристів і рекреантів об’єкти.

6.9. Туристично-рекреаційний потенціал Волинської області

Волинська область має помірноконтинентальний клімат, значні лісові масиви та водні об’єкти, багату флору і фауну. Значна частина території перебуває під охороною. Цей регіон придатний для пізнавального, оздоровчого, етнічного, водного, екотуризму і мисливства. На Волині налічується 209 територій і об’єктів природно-заповідного фонду, у тому числі Шацький природний національний парк, 74 заказники (5 - державного значення), 107

пам'яток природи (3 - державного значення), 22 заповідних урочища, 5 парків - пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, ботанічний сад Волинського національного університету. Кліматичні умови, значні масиви приміських лісів, водні об'єкти, запаси торфових лікувальних грязей, відомі джерела мінеральних вод області сприятливі для розвитку в ній туризму. Найцікавішими є пам'ятки архітектури й археології періоду Київської Русі у м. Володимирі-Волинському, історико-культурні та архітектурні пам'ятки у м. Луцьку, зокрема Верхній замок XIII - XIV ст., літературно-меморіальний музей Лесі Українки в с. Колодязному, меморіальний комплекс жертвам фашизму в с. Кортелісах .

Однією з важливих передумов візитів туристів до Волинської області виступає проведення міжнародних заходів, зокрема, у регіоні періодично проводиться велика кількість фестивалів:

- «Поліське літо з фольклором». Проводиться з 1994 року. Для участі у фестивалі до Луцька з'їжджаються фольклорні колективи з різних країн і континентів.

- «Меч Луцького замку». Стіни Луцького замку щороку приймають у вересні гостей з України та інших країн на міжнародний фестиваль «Меч Луцького замку». Тут проводяться лицарські турніри, змагання стрільців із лука, музичні виступи ансамблів середньовічної музики, покази середньовічних танців. Учасники фестивалю створюють точні копії історичних костюмів і навіть, будують цілі поселення у середньовічному стилі.

- «Різдвяна містерія». З 1983 року в обласному театрі ляльок, який очолює заслужений діяч мистецтв України Данило Поштарук, проводились республіканські фестивалі театрів ляльок. З 1992 року тут систематично проходять міжнародні фестивалі лялькових театрів «Різдвяна містерія».

- «На хвилях Світязя». Вже більше 10 років, на свято Івана Купала, одне з найчарівніших озер Полісся -Світязь збирає увесь пісенний цвіт України на фестиваль української естрадної пісні «На хвилях Світязя». Концерти проводяться на плавучій сцені просто неба, а ввечері дійство продовжується біля багаття і на човнах.

Найбільш цікавим для туристів виступає місто Луцьк, яке є обласним центром. Тут зосереджено велику кількість об'єктів туристично-рекреаційної та розважальної інфраструктури: Музей Волинської ікони (серед унікальних експонатів сакрального мистецтва особливе місце відведене Холмській Чудотворній іконі Божої матері - пам'ятці візантійського іконопису XI—XII століть), Краєзнавчий музей, Художній музей, Музей військової техніки, Волинський облмуздрамтеатр, Ляльковий театр, Дитяча залізниця (провідниками, машиністами, стрілочниками тут працюють діти. 8 хвилин триває подорож потягом від станції «Росинка» до станції «Водограй»), Диво-будинок скульптора Миколи Голованя - вернісаж творчих втілень і вічного пошуку митця, Парк відпочинку ім. Лесі Українки, Парк 900-річчя Луцька, Ботанічний сад Волинського національного університету, будинок Лесі Українки, Покровська церква (пам'ятка архітектури XV ст. Тут було знайдено унікальний твір образотворчого мистецтва - ікону «Волинська Богоматір»,

написану в XIII-XIV ст.), Хрестовоздвиженська церква (пам'ятка архітектури 1617 року, 1702 року тут був похований Данило Братковський), Євангелістична кірха (збудована на місці монастиря кармелітів протягом 1904-1907 років. У 1990 році реставрована прихожанами і вражає своєю величністю та багатим внутрішнім оздобленням), Свято-Троїцький кафедральний собор (пам'ятка архітектури XVII ст. Тут знаходився бернардинський монастир. Нині в його стінах розміщена духовна семінарія Української Православної церкви), костел Святих Петра і Павла (Було зведено у 1606-1610 роках руками волинських майстрів Майка, Климовича та ін. Костел побудований у стилі раннього бароко за проектом архітектора Якуба Бріано). Однак, найбільший інтерес у туристів справедливо викликає Луцький замок (закладений великим князем Любартом у 1340-1384 рр. та добудований за часів князя Свидригайла у 1430-1542 рр.). Він має три високі прямокутні вежі. Своєю масивністю й архітектурою виділяється вежа Любарта, або В'їзна, висотою 27 метрів, у південно-східному кутку замку стоїть вежа Свидригайла, або Стирова, висотою 27 метрів з північного боку на замкових мурах розташована третя башта - Владича, висотою 13,5 метра. Стіни і вежі Луцького замку мають загальну довжину 240 метрів. Дотепер у центрі Замку знаходяться рештки найстарішої в місті споруди - церкви Іоанна Богослова, а під замком знаходяться таємничі підземелля. У 1985 році прийнято урядове рішення про оголошення комплексу архітектурних споруд в Старому місті державним історико-культурним заповідником.

Волинська область запрошує туристів і у Шацький національний парк - унікальний природний комплекс, що включає 23 озера карстового походження. Створений у 1983 році, він займає площу у 328 тис. га. і простягається з півночі на південь на 18 км, з заходу на схід на 25 км. Розташований на вододілі рік Західний Буг та Прип'ять. Селище Шацьк є адміністративним центром національного парку і району на території якого він знаходиться. На захід від Шацька на відстані кількох кілометрів розкривається широкий водний простір перлини парку, найбільшого з природних озер України - Світязя. Глибина його 58,4 метра, довжина - 9,3 км, ширина - 4,8 км. Площа водного дзеркала - 2750 га. Живлять його артезіанські джерела, вода надзвичайно прозора і м'яка. На середині озерного простору розташований острів площею близько 7-ми га. До національного парку входить і озеро Пулемецьке глибиною від 4-х до 20-ти метрів, а також озера Луки та Люцимер. Принадністю озер щороку зачаровуються численні туристи, волиняни і гості нашого краю. На землях парку росте близько 800 видів рослин, серед яких багато рідкісних. В Шацьких озерах водиться понад 30 видів риби. В глухих закутках вікових лісів гніздяться рідкісні чорні лелеки, сірі журавлі, тут мешкають олені, лосі, вовки, дикі кабани, косулі, лисиці, зайці, ондатри. Природою тут створені унікальні умови для відпочинку й оздоровлення. 1968 року на березі озера Світязь споруджено комфортабельну туристичну базу - пансіонат «Шацькі озера», розрахований на 600 місць.

У мальовничому куточку Волині, на території національного парку, на березі озера Пісочне, серед соснового лісу розташувався санаторій «Лісова пісня». В санаторії можна отримати повний комплекс фітотерапії з

використанням екологічно чистої місцевої фітосировини та цілющого меду: фітованни, фітоаплікації, фітоінгаляції, пройти курс фітогальванотерапії, кишкових та гінекологічних фітоорошень, пролікуватись мінеральною водою «Моршинська». Тут проводять спелеотерапію, лазеротерапію, підводне скелетне витяжіння, механотерапію, ЛФК; відкрито реабілітаційне відділення для пацієнтів після перенесеного інфаркту та інших серцевих захворювань. Для діагностування і ефективного лікувального процесу тут проводять клінічні, біохімічні, імунологічні дослідження; працюють кабінети УЗД, функціональної діагностики, ректороскопії, радіоактивного обстеження, працюють лікарі: окуліст, ЛОР, гінеколог, мануальний терапевт, рефлексотерапевт, гомеопат, фітотерапевт. Свіже повітря, тихі плеса Шацьких озер, їх чиста, цілюща вода, піщані пляжі і багата природа сприяють повноцінному лікуванню і відпочинку.

На межі Волинської та Рівненської областей, на березі мальовничого озера, серед соснового бору знаходиться Санаторій «Пролісок. Тут створені всі умови для відпочинку і лікування дорослих з дітьми: хороша лікувальна база з власним джерелом мінеральної води, комфортабельні номери, 5 разове харчування, пляж. Для відпочиваючих організовані, розваги, екскурсії. Санаторій акредитований за вищою категорією (сертифікат сер. МЗ № 005224 від 6.12.2002 року). Лікувальний профіль санаторію: захворювання ендокринної системи, органів травлення, сечостатевої системи, органів дихання, опорно рухового апарату, нервової системи. Для діагностики та лікування в санаторії працюють: клінічно-діагностична лабораторія, (цитологічні, біохімічні, копрологічні, серологічні дослідження: більше 40 процедур); є кабінет функціональної діагностики (ультразвукове дослідження щитовидної залози та інших органів), комп'ютерна діагностика, інгаляторій, соляні шахти, кабінет кишкових зрошень, фітобар, відділення бальнеотерапії, (лазерний душ, різні ванни в т.ч. йодо-бромно-хлоридно-натрієві); сауна, масажні кабінети, кабінет теплолікування, лікування мінеральними водами. Санаторій співпрацює з корпорацією «Лазер и здоровье» (президент Коробов А.М.). В якості природного лікувального фактора використовується ропа з місцевого джерела, яка застосовується для приготування ван, а також мінеральна вода з Моршинських джерел № 1, № 6.

6.6.Туристично-рекреаційний потенціал Рівненської області

Область розташована на північному заході України, на Поліссі і в лісостеповій зоні. Її площа -20,1 тис. кв. км, що становить 3,3% території країни.

Область включає 227 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі 2 парки - Гоцанський і Рівненський, що є пам'ятками садово-паркового мистецтва.

Сприятливі кліматичні умови, значні лісові масиви, чисельні річки (171), озера (понад 500), лікувальні грязі і мінеральні води (радонові і хлоридно-натрієві) є складовими рекреаційних ресурсів області. В Сарненському районі функціонує курорт Горинь. В області функціонує 19 готелів, в тому числі "Мир", "Турист".

В області діє 7 державних музеїв (березнівський, дубнівський, млинівський, рівненський і сарненський краєзнавчі, корецький історичний, літературно-меморіальний музей М. Островського у с. Вілія, на батьківщині письменника). На Рівненщині налічується близько 3 тис історико-культурних пам'яток. 338 нерухомих пам'яток області внесено до Державного реєстру національного культурного надбання.

Державні історико-культурні заповідники створені в Дубні і Острозі. З 1991 р. функціонує меморіал, що включає заповідник "Поле Берестецької битви" в с. Плешева і музей-заповідник "Козацькі могили", куди перенесена з с. Острів дерев'яна Михайлівська церква. Ця остання знаменита тим, що в ній митрополит Іосаф відправив молебень на честь перемоги і підперезав Б.Хмельницького мечем, освяченим на гробі господньому в Єрусалимі. До комплексу входить також Георгіївська церква - храм-мавзолей (1914), у якому поховані останки загиблих під час битви козаків. Церква з'єднана з храмом сімсотметровим тунелем. Автор проекту храму-мавзолею - відомий архітектор О.В. Щусєв.

В області кілька міст, які мають давню історію - Дубно (1100), Острог (1100), Корець (1150).

6.7. Туристично-рекреаційний потенціал Хмельницької області

На Правобережній Україні, у середній частині Волино-Подільської височини розташована Хмельницька область. Вона є частиною українського Поділля з його мальовничими краєвидами, родючими землями, працьовитими людьми. Не випадково більш як століття тому геніальна українська поетеса Леся Українка з любов'ю та невідомим захопленням писала про цей край так: «Красо України, Подолля!»

У сучасних межах Хмельниччина існує з 22 вересня 1937 року, коли було утворено Кам'янець-Подільську область. У 1941 році обласний центр перенесено в Проскурів, а область у 1954 році перейменовано в Хмельницьку.

Територія Хмельницької області – 20,6 тис. кв. км. Здебільшого це лісостеп, хоча північна частина Хмельниччини – це зона Полісся. В області мешкає понад мільйон чотириста тисяч осіб. Хмельниччина – це 13 міст, 24 селища міського типу, 1416 сіл.

Хмельницький край має багату історію, різноманітний рослинний та тваринний світ, унікальні ландшафти, скелі, печери, озера, природно-сировинний потенціал.

За запасами водних ресурсів Хмельниччина посідає шосте місце в країні, а за розмаїттям рослинних ресурсів – третє (після Криму і Карпат).

Область має невичерпні природно-сировинні багатства. Це майже 400 родовищ різноманітних корисних копалин, основними з яких є такі: сапонітові глини, фосфорити, апатити, глауконітові піски, граніт, вапняк, пісок, гіпс, крейда, кремій, графіт. У Славуті вже збудовано цех з виробництва сапонітового борошна. Сапоніти мають широкий діапазон можливого їх використання: як природні домішки при відгодівлі худоби; як консервант

зелених кормів; комплексний меліорант для рекультивації ґрунтів, забруднених радіонуклідами.

Надзвичайно високо цінуються запаси мінеральних лікувальних вод, яких на Хмельниччині не бракує. Велику популярність здобула місцева мінеральна вода «Збручанська». Наукові дослідження підтвердили економічну доцільність створення спеціальної економічної зони «Курортополіс Товтри» – потужної індустрії оздоровлення людей та міжнародного туризму. В області працюють над розробкою шляхів ефективного використання потужного потенціалу курортополісу «Товтри», освоюються рекреаційні зони в унікальній заповідній зоні Національного природного парку «Подільські Товтри». Це потужний потенціал для створення повноцінної курортної зони.

Туристичні ресурси Хмельниччини – одні з найпотужніших в Україні (після Криму та Карпат). На півночі області – Полісся з його неповторними сосновими лісами. Саме соснові ліси, їхнє озонове повітря зробили свого часу маєток вельмож Сангушків, що на Славутчині, своєрідною Меккою для хворих на туберкульоз. Тут лікувалася еліта Російської імперії, Польщі, Австрії. А відкриті тут запаси радонових вод і донині дають можливість створення на їх базі потужних оздоровниць.

Хмельницька область має потужні рекреаційно-бальнеологічні ресурси завдяки наявності великої кількості джерел високоякісної мінеральної води. Мінеральна вода «Збручанська» (типу трускавецької «Нафтусі») дала можливість заснувати курорти-санаторії «Сатанів», «Маків» та інші. Адже Збручанське родовище мінеральної води – найбільше в Європі. Завдяки вживанню цієї води оздоровлюються люди з проблемами органів травлення, виводяться з організму радіоактивні ізотопи.

На Хмельниччині є близько 270 територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Неоціненним її скарбом є Національний природний парк «Подільські Товтри», у якому завдяки сподвижницьким зусиллям багатьох подолян збережено 60 видів рослин, 80 видів комах, птахів і тварин, занесених до Червоної книги України. На території цього парку розміщена також одна з найгарніших карстових печер «Атлантида».

Багато славних сторінок містить історія Хмельниччини. Одним з найцікавіших міст не тільки Хмельниччини, а й України та Європи є древній Кам'янець-Подільський, який ще називають перлиною на камені. Його архітектура зберегла зразки культур багатьох народів, які жили і живуть тут: українців, євреїв, вірменів. А також ряд релігій – православну, католицьку, іудейську, мусульманську.

Центр світової культури спадщини ЮНЕСКО зареєстрував заяву Кам'янця-Подільського про включення його Старого міста до переліку спадщини світової культури. Останнім часом спільними зусиллями громади міста і влади зроблено чимало задля створення сучасної туристичної інфраструктури. Популярності древнього Кам'янця як туристичного центру сприяє проведення щорічних свят і фестивалів, зокрема, «Козацькі забави», «Міжнародний фестиваль національних культур».

Туристам з усього світу будуть цікавими також трипільське поселення в Луці-Врублевській, Меджибізька фортеця, древні міста Ізяслав і Полонне. Приваблюють туристів Бакотський скельний монастир, могила засновника хасидизму Баал Шем Това.

Розвитку туризму сприяє налагоджене транспортне сполучення залізницею та автотранспортом. У недалекій перспективі – побудова швидкісної автомагістралі Західна Європа-Київ, яка проляже й по хмельницьких землях. Хмельниччина – край великих перспектив.

6.8. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області

За наявністю рекреаційних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в державі. Природні рекреаційні ресурси Львівщини представлені лікувальними мінеральними водами, лікувальними грязями, озокеритом, кліматичними, водними, лісовими. Частка природно-рекреаційного потенціалу Львівщини у сумарному природно-ресурсному потенціалі України складає 5.377%. Серед карпатських областей за сумарним потенціалом природних рекреаційних ресурсів вона поступається лише Закарпаттю (7,036%). У структурі рекреаційних ресурсів області 70% припадає на ресурси відпочинку і туризму і 30% - на ресурси санаторно-курортного лікування. У сумарному природно-ресурсному потенціалі Львівської області природні рекреаційні ресурси становлять 14 3%, що значно вище відповідного показника по Україні (9,5%).

Провідне місце в структурі рекреаційного потенціалу області займають лікувальні мінеральні води. З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються з бальнеології, на Львівщині відомо сім, які виділяються у чотири зони їх поширення.

В зоні поширення мінеральних неспецифічних вод типу "Нафтуса" розташовані курорти Трускавець (добовий дебіт родовища складає 47,2 м³, добу), Східниця (64,6 м³/добу), Верхньосинеvidненське родовище та близько 40 інших проявів джерел "Нафтусі" із загальними розвіданими та прогнозними ресурсами понад 5000 м³/добу.

В зоні поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів розташований курорт Моршин (79,0 м³/добу). Сумарні розвідані та прогнозні ресурси лікувальних розсолів складають понад 600 м³/добу, з яких на даний час використовується лише приблизно 1 м³/добу.

На базі мінеральних сульфатних вод функціонують курорти Великий Любінь (запаси вод - 57,6 м³. добу), Немирів (320 м³/добу), Шкло (5,0 м³/добу). Загальні та прогнозні запаси даного типу вод сягають декількох тисяч м³/добу. В даний час використовується лише приблизно 250 м³/добу.

Найбільш відомі родовища мінеральних вод без специфічних компонентів і властивостей розташовані в смт. Одеську (220 м³/добу), с. Балучині (158 м³/ добу), смт. Новому Милятині (138 м³/добу), с. Солуки (86 м³/добу). Загальні прогнозні їхні запаси складають близько 27000 м³/добу.

В області виявлено також вуглекислі мінеральні води (с. Климець, с. Боберка).

Лікувальні торф'яні грязі Львівщини, представлені Немирівським, Велико-Любінським, Моршинським родовищами та родовищем Щкло із загальними запасами 462 тис. м³, повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ.

На Львівщині розташоване найбільше в Україні родовище озокериту - Бориславське. Прояви озокериту є також в смт. Стара Сіль.

Крім бальнеологічних ресурсів Львівщина має інші природні рекреаційні Ресурси (ландшафтні, лісові, водні та ін.). Серед них особливий інтерес представляють гірські місцевості, придатні для гірськолижного спорту, зокрема, Славське, Тисовець, Розлуч, Турка та деякі інші.

З лісових ресурсів для розвитку рекреації та туризму найбільш придатні ліси "ерщої групи, які в області займають 271,1 тис. га, з них: ліси зелених зон - 137,7 тис. га, курортні ліси - 11,1 тис. га, ліси спеціального цільового призначення --.6 тис. га, заповідні ліси - 2,1 тис. га та інші.

Для водних видів відпочинку, оздоровлення і туризму найбільш придатними є ріки: Дністер, Стрий, Свіча, Західний Буг, окремі штучні водойми в околицях Львова та Яворівському районі.

Таким чином, природний рекреаційний потенціал області є досить великий, проте використовується він далеко неефективно. Особливо це стосується бальнеологічних ресурсів, які навіть в Трускавці використовуються на 50 %, в інших курортах - на 2-10%. Лікувальні мінеральні води інших родовищ в кращому випадку використовуються для розливу (Солуки, Олеська, Надбужанська та інші).

Історико-культурні рекреаційні ресурси. Область є найбільшою в Україні за кількістю, різноманітністю і ступенем збереження архітектурно-містобудівної спадщини, яка представлена всіма типами будівель широкого хронологічного періоду — від Княжої доби до середини ХХ століття.

Пам'ятки архітектури - найбільш цінні туристичні об'єкти. Всього в області взято під охорону 3965 споруд ХІІ-ХХ століть (25 % від усієї кількості в Україні), у тому числі 512 - загальнодержавного значення. Основна частина об'єктів -2313 - зосереджена у Львові, який за їх кількістю та різноманітністю займає перше місце в державі.

На базі комплексів історико-культурної та містобудівної спадщини в області створено 5 заповідників: державні історико-архітектурні заповідники у містах Львові та Жовкві, "Нагуєвичі" в Дрогобицькому районі, "Тустань" у Сколівському районі, державний музей-заповідник "Одеський замок" в Буському районі. На основі збережених архітектурних пам'яток в Старому Селі, Свіржі, Уневі, Золочеві, Підгірцях, Одеську, Жовкві, Крехові створений туристичний маршрут "Золота підкова".

Матеріально-технічна база рекреації, У сфері санаторно-курортного обслуговування діє 81 санаторій та пансіонат з лікуванням (63,7 % від загальної кількості закладів оздоровлення та відпочинку області). На них припадає 17.6 тис. місць (93,5% від загальної кількості).

Заклади відпочинку Львівської області представлені пансіонатами, базами та установами 1-2 денного перебування. З трьох наявних в області

пансіонатів відпочинку на 74 місця у 2011 р. діяв один, у якому відпочили та оздоровились понад 2 тис., осіб. У цьому ж році у 30 діючих базах та інших закладах відпочинку на 2.3 тис.місць відпочило 9,2 тис. осіб та у 20 закладах 1-2 денного перебування ' 3,4 тис. осіб.

Все більшого розвитку набувають альтернативні форми туризму: екстремальний, конгресовий, елітарний, зелений. Найбільшу популярність серед них у Львівській області отримав зелений туризм, який розвивається у традиційних туристичних зонах - Карпати, Передкарпаття, Розточчя. В області діє Львівський осередок спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Згідно його даних, на Львівщині нараховується понад 200 власників агроосель.

Тема 7. Туристичні ресурси Північної України.

- 1. Туристично-рекреаційний потенціал Житомирської області**
- 2. Туристично-рекреаційний потенціал Київської області**
- 3. Туристично-рекреаційний потенціал Чернігівської області**
- 4. Туристично-рекреаційний потенціал Сумської області**

7.1. Туристично-рекреаційний потенціал Житомирської області

Розташована на півночі Правобережної України. За своєю площею (29,9 тис. кв. км - 4,9% території країни) вона є однією з найбільших областей України. На території області виділяються дві природні зони: Полісся (перше місце в Україні за обсягом лісових ресурсів) і лісостеп.

Річки, яких налічується 221, належать до басейну Дніпра. Найбільші з них - є Тетерів, Случ, Ірша, Ірпінь, Здвиж.

Кількість природно-заповідних, територій і об'єктів області - 102, в тому числі 5 парків (пам'яток садово-паркового мистецтва), ботанічний сад Житомирського сільсько-сподарського інституту, скеля "Кам'яний гриб" (валун льодовикового походження, що зберігся на південній межі поширення льодовиків під час максимального зледеніння). Область володіє багатими природними ресурсами. Тут виявлено понад 250 родовищ корисних копалин: мармуру, самоцвітів та ін. На території області видобувається напівдорогоцінне каміння - берил, топаз, кварц.

Сприятливий клімат, значні лісові масиви, чисельні водні об'єкти, джерела мінеральних вод (радонові - в районі Житомира і с Денишів), запаси лікувальних грязей (поблизу сіл Зарічани і Вілька) - все це створює умови для розвитку курортів і туризму. В області діють 27 готелів. Серед кращих - "Житомир", "Михайловград", "Ялинка". Функціонує турбаза "Лісовий берег".

В області налічується 5 музеїв з 8 відділами. В Житомирі функціонують краєзнавчий музей, літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка, музей космонавтики ім. С.П. Корольова, літературний музей Житомирщини, музей історії пожежної охорони.

Краєзнавчий музей заснований у жовтні 1865 р. Найбільш цінною в його експозиції є природнича колекція -одна з найбільших в Україні. Вона включає також етнографічні експонати, зібрані на житомирському Поліссі, і колекцію живопису. Основою музейного зібрання стали колекції, подаровані волинським губернатором М. Чертковим, житомирським предводителем дворянства К. Симоничем, а також колекції волинського єпархіального давньосховища і музею Товариства дослідників Волині, націоналізовані колекції баронів де Шодуар (м. Житомир), графів Ільїнських (м. Романів; з 1933 р. - смт Держинськ).

На Житомирщині в давньому місті Новоград-Волинський (до 1725 р. - Звягель) народилась Леся Українка, на честь якої в 1971 р. тут відкрито літературно-меморіальний музей. У будинку, де жили Косачі, відтворені вітальня і дитяча кімната. Серед експонатів - особисті речі поетеси.

Музей космонавтики ім. С. Корольова складається з двох відділів: меморіального будинку-музею С. Корольова та експозиції "Космос". Меморіальний музей відкрито в 1970 р. в будинку, де народився видатний конструктор космічних кораблів. Основу експозиції складають особисті речі вченого і членів його сім'ї, рідкісні книги і документи, фотографії.

В експозиції "Космос", відкритій у 1991 р., представлені зразки космічної техніки і обладнання.

В смт Баранівка функціонує музей порцелянового посуду. В цій місцевості в 1802 р. на лівому березі р. Случ було відкрито родовище каоліну. Француз М. Мезер, придбавши у поміщиці Гагаріної ділянку землі, заснував фарфоровий завод. У 1815 р. власник підприємства здобув від російського уряду право ставити на своїх на виробках клеймо з дер-жавним гербом, а також одержав грошову допомогу для розвитку виробництва.

Поселення на території області існували ще в епоху пізнього палеоліту. Серед зареєстрованих археологічних пам'яток - городище другої половини I тис. до н. е. в Жи-томирі, давньоруське місто Волохів (1150 р.) залишки замку Любарта в Любарі.

Житомир є одним із давніх міст, заснованим бл. 884 р. Перша документальна згадка про місто відноситься до 1305 р.

Майже з усіх сторін Житомир оточений лісовими масивами. Його територію пересікають річки Тетерів, Кам'янка Лісова, Кам'янка Польова, Крошенка, Путятинка. В місті багато парків і скверів. На берегах Тетерівського водоймища облаштований гідропарк. У приміській лісопарковій зоні функціонують санаторні установи.

Старовинна частина Житомира - "городище" - лежить на трьох високих скелястих пагорбах над річкою Кам'янкою: Охримовій, Замковій і Петровській горах. На місці давнього городища (VIII-IX ст.) у другій половині XIV ст. зведено замок, навколо якого виросло місто.

7.2. Туристично-рекреаційний потенціал Київської області

Київська область розташована на півночі України, в басейні середньої течії Дніпра, та його приток - Росі, Десни, Ірпеня, Трубіж, Прип'яті. До складу Київщини входять двадцять п'ять районів, двадцять п'ять міст, у тому числі обласного підпорядкування, двадцять дев'ять селищ міського типу. Територія області - 28,4 тис. кв. км (4,7 площі України). На сході межує з Чернігівською, Полтавською, на заході з Житомирською областями, на півночі з Гомельською областю Білорусії. Міське населення становить 58,1% сільське - 41,9% загальної чисельності. Густотою населення - 65 осіб на 1 кв. км.

Серед природи України особливе місце посідають природні багатства Київщини. Прозорі води озер, верби під ставками (в області понад 1500 ставків), стрункі явори обабіч шляхів. Левади і Зелені долини, високі мальви степу, голубе сяйво рік, такими барвами і чарами наділила цей край природа. Перлиною Київщини по праву вважається знаменитий дендропарк «Олександрія» (м. Біла Церква), якому виповнилось 200 р. Саме такий природний потенціал Київщини надихав на творчість видатних митців: Сковороди, М. Гоголя, І. Нечуй - Левицький, О Довженка.

Природа цього краю є надбанням прадавньої культури, приклад незабутніх талановитих попередників, безумовно, позначились на формуванні світогляду нашого сучасного та його духовного світу, який відбито в багатій та різноманітній творчості. За площею зелених насаджень Київ та його околиці входять до трійки «найзеленіших» столиць Європи. Місто виростало серед лісів і, розростаючись, відвойовувало у них усе нові території.

Річки Київщини належать переважно до басейну Дніпра. По її території протікає 177 річок (довжиною більше 10 км). Дніпро тече територією області в межах 246 км. Основні притоки Дніпра: Прип'ять з Ужем, Тетерів із Здвижем, Ірпінь, Стугна, Красна, Рось з Роставицею, Горохуваткою, Протокою і Кам'янкою (праві), Десна, Трубіж, Сулій, Перевіз (ліві). На території області розташовано 55 водосховищ, у тому числі й більша частина Київського та Канівського. У Київській області налічується багато рукотворних об'єктів, а саме: 2383 ставки та 55 водосховищ, серед останніх найбільшими є Київське та Канівське, більша частина площі яких розташована в межах території Київщини.

Київщина має цінні курортологічні ресурси, що зумовило розвиток двох кліматичних курортів загальнодержавного значення: Пуща-Водиця (13,3 тис. місць) та Конча-Заспа (14,7 тис. місць). Мережа санаторних закладів області представлена 46 об'єктами. Загальна місткість закладів курортного лікування складає близько 10,2 тис. місць, площа - 382,8 га. Кількість дитячих оздоровчих закладів, що розташовані у місті, становить 237, де можуть відпочивати понад 40 тис. дітей. Мережа закладів відпочинку (з урахуванням тих, що функціонують періодично) включає 40 будинків та пансіонатів, 30 оздоровчих таборів, водноспортивних і веслувальних баз, 13 спортивно-риболовецьких баз. Загальна місткість закладів відпочинку (без спортивних баз) становить 16,0 тис. місць.

Згідно з оцінкою ландшафтних ресурсів (НДШ містобудування), потенційний фонд природоохоронних, оздоровчих та рекреаційних територій становить 12,1 млн. га, тобто 20 % площі території України, що відповідає міжнародним показникам раціонального збереження природно-рекреаційних ресурсів. Одноразова місткість ландшафтів України, враховуючи допустимі природоохоронні норми, становить понад 40 млн. чоловік.

Найбільшу питому вагу територій і об'єктів природно-заповідного фонду мають: від 8 до 13 % - Тернопільська, Херсонська, Закарпатська, Івано-Франківська, Хмельницька області; 3-5 % - Чернігівська, Львівська області, Республіка Крим; до 1 % - Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Харківська області.¹

Сучасний природно-заповідний фонд Київської області (разом зі столицею) складається із 86 територій та об'єктів, із яких 16 мають загальнодержавне, а решта - місцеве значення. Серед них слід відзначити курорт Ворзель. За своїми природними даними Ворзель - це красива місцевість з упорядкованим парком, ставами, пляжем і човною станцією. Курорт міститься на одній із мальовничих північно-західних околиць Києва і входить до зони Полісся.

Одним з головних курортів в Київській області знаходиться в м. Біла Церква санаторій-профілакторій "Діброва". На думку автора курорт має вигідне розташування, по-перше тому що він знаходиться в 78 км від столиці, по-друге він багатопрофільний.

Також, на території Київщини знаходиться велика кількість санаторіїв, курортів та ін. Які є різними за своїм призначенням і тому для відпочиваючих завжди буде представлений великий вибір. Ось головні з них: м. Ірпінь (Ірпінський регіон) спортивно-оздоровчий комплекс «SPA», м. Переяслав-Хмельницький ДОЗ «Переяславський»: загальнооздоровчий, Баришівський район обласний дитячий санаторій "Поляна" та багато інших.

Загальна площа території об'єктів природно-заповідного фонду в області становить близько 80 тис. га, а їх кількість наближається до 90. До їх складу входять: Дніпровсько-Тетерівське заповідно-мисливське господарство, Заліське лісомисливське господарство, Дзвінківський та Жуків хутір - лісові заказники, Ржищівський та Дніпровсько-Деснянський - ландшафтні заказники, Жорнівський орнітологічний заказник, Іллінський та Усівський гідрологічні заказники. Крім цього, об'єктами природно-заповідного фонду є урочище Бабка, дендрологічний парк "Олександрія", парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва - Згурівський та Кагарлицький і багато інших об'єктів.

Отже, маючи такий ресурсний потенціал, туризм України повинен сприяти зміцненню економіки країни, наповненню державного бюджету, зростанню добробуту українських громадян, збереженню історико-культурної спадщини, піднесенню духовного потенціалу суспільства.

7.3. Туристично-рекреаційний потенціал Чернігівської області

Чернігівщина розташована на півночі України на лівому березі Дніпра, в басейні Десни, в зоні Чернігівського Полісся. Площа області - 32,9 тис. кв. км (5,3% території України).

Чернігівщину пересікають 196 річок, серед яких головними є Дніпро, Десна, Сейм.

У Чернігівській області налічується 528 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в т.ч. Тростянецький і Сокиринський парки.

Чернігівська область – одна з небагатьох в Україні, де зосереджений значний рекреаційний потенціал. Понад 20% території мають рекреаційні угіддя. Найбільша їх площа у Козелецькому, Чернігівському та Новгород-Сіверському районах. Сприятливі кліматичні умови, різноманітна флора та фауна, наявність 610 природних заповідних об'єктів роблять територію області привабливою, як для короткочасного, так і для довготривалого відпочинку. В області функціонують 13 санаторіїв і будинків відпочинку, численні профілакторії, бази відпочинку, водні станції, пляжі, лісопарки.

На Чернігівщині функціонує система, яка на достатньо високому рівні може забезпечити духовні потреби, культурні запити людей.

Це – 856 клубів та будинків культури, 801 масова бібліотека всіх систем і відомств, 4 театри (обласний академічний український музично-драматичний театр ім. Т.Шевченка, обласний молодіжний театр; обласний ляльковий театр ім. О.Довженка, Ніжинський український драматичний театр ім.

М.Коцюбинського), обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм, 2 вищі спеціалізовані навчальні заклади – Чернігівське музичне училище ім. Л.Ревуцького та Ніжинське училище культури і мистецтв ім. М.Заньковецької, 36 початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, єдиний в Україні у сільській місцевості Менський зоопарк.

Значна увага приділяється збереженню й примноженню національної культурної спадщини. Свідченням цього є майже 5 тисяч нерухомих пам'яток, що перебувають під охороною держави і 28 музейних закладів, які є скарбницями культурної спадщини, в тому числі (3 заповідники, 2 з яких мають статус національних). 39 пам'яток Чернігівської області ввійшли до Державного реєстру національного культурного надбання.

Розвитку культур національних меншин, які проживають на території області, сприяє діяльність єврейського та німецького культурних центрів, Чернігівського міського товариства «Польська пристань», культурних товариств «Ромен», «Сябри», азербайджанського товариства, Чернігівської російської громади.

Найбільш цінними пам'ятками є

Спаський собор (11 ст.) у Чернігові;

Борисоглібський собор (12 ст.) у Чернігові;

Успенський собор Єлецького монастиря (12 ст.) у Чернігові;

Антонієві печери та Іллінська церква (11-12 ст.) у Чернігові;

П'ятницька церква (12 ст.) у Чернігові;

Юр'єва божниця в Острі (10 ст.);

Єлецький та Троїцько-Іллінський монастирі в Чернігові;

Густинський монастир у Прилуцькому районі;

Спасо-Преображенський монастир у Новгород-Сіверському;

собор Різдва Богородиці в Козельці;

садиба Тарновського в с. Качанівка Ічнянського району (19 ст.);

садиба Галаганів у с. Сокиринцях та смт Дігтярі Срібнянського району (18 ст.);

садиба Рум'янцева-Задунайського в с. Вишеньки Корейського району;

палац останнього гетьмана України графа Кирила Розумовського в смт Батурині та інші.

7.4. Туристично-рекреаційний потенціал Сумської області

Розташована на північному сході України. Її площа - 23,8 тис. кв. км (бл. 4% території України). Територію області пересікають 165 річок, які належать до басейну Дніпра. Найбільші з них -Десна, Сейм, Ворскла, Псел, Хорол. В області є численні озера (Журавлине, Довге та ін.) і ставки, що використовуються переважно для розвитку рибного господарства, зрошення і в рекреаційних цілях. На Сумщині 168 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в т.ч. відділ Українського степового заповідника "Михайлівська цілина".

М'який клімат і мальовничі ландшафти сприяють розвитку рекреації і туризму. В лісостеповій зоні Сумщини діє кліматичний курорт "Баси",

розташований на території великого хвойно-листяного лісового масиву, що простягнувся уздовж р. Псел. В області є 22 готелі.

В області 8 державних музеїв і заповідників. Краєзнавчий музей заснований у 1920 р. як історико-художній, основу експозиції склали приватні зібрання. Його засновником і директором був український художник і поет Н. Онацький. Серед експонатів музею - унікальні візантійські вазы V ст., слов'янські старожитності (зброя, сільськогосподарське, ремісниче знаряддя, посуд, жіночі прикраси тощо). Музей розташований у приміщенні колишнього земства.

На державному обліку в області перебуває 7885 пам'яток історії, культури, містобудування і архітектури. 473 пам'ятки архітектури області внесено до Державного реєстру національних культурних надбань.

Область розташована в межах двох фізико-географічних зон – полісся і лісостепу. Клімат області помірно континентальний, з теплим літом і помірно холодною зимою. По території області протікає понад 300 річок. Усі вони належать до басейну Дніпра. Найбільші з них: Десна, Сейм, Сула, Псел, Ворскла. У межах області розташовані 33 великих озера та 1660 ставків і водоймищ

Туристично-рекреаційна зона області розміщується вздовж живописних берегів Псла, Сули, Ворскли, Сейму, Десни, численних ставків та озер.

Сьогодні в області діють 28 дитячих оздоровчих таборів, 88 профільних таборів художньо-естетичної, спортивної, туристсько - краєзнавчої, еколого - натуралістичної спрямованості, що створені на базі позашкільних закладів 71 табір праці та відпочинку, 5 баз відпочинку, 6 санаторіїв-профілакторіїв, 2 санаторії (обласний дитячий багатопрофільний санаторій „Лебедин”, міжгосподарський санаторій „Токарі”), СПА-курорт „Буймерівка”.

СПА-курорт „Буймерівка” розташований на території Охтирського району на березі річки Ворскла. Курорт має всі можливості для комфортабельного відпочинку: сучасні номери, ресторан з українською, європейською, індійською, китайською кухнею, СПА-центр із закритим басейном, соляриєм, джакузі, фітнес-залом, гідромасажними ваннами, масажними кабінетами, водою з лікувальними властивостями.

У селі Токарі Лебединського району працює міжгосподарський санаторій „Токарі”, де з лікувальною метою використовується вода - аналог відомої „Миргородської”

У природно-заповідному фонді області - 223 об'єкти, вони викликають великий інтерес у туристів. Одне з найзагадковіших див краю є „Яблуня-колонія” у місті Кролевіці. Вік яблуні понад 200 років. Неперевершеною, ніде незнаючою особливістю яблуні є її здатність до самостійного укорінення гілками.

Є перспективи розвитку сільського туризму. Область має перспективи для розвитку активного туризму: сплави на байдарках, велопоходи, кінні походи, авто-мото походи і ін.

Історичний потенціал

Основні туристичні центри Сумщини: Глухів, Путивль, Суми, Ромни, Пустовійтівка, Охтирка, Тростянець, Конотоп, Лебедин мають багатовікову історію. Історія краю знайшла своє відображення у численних пам'ятках, в області налічується понад 1500 пам'яток історії.

На околиці села Кулішівка Недригайлівського району стоїть пам'ятник мамонту. У 1839 році тут було знайдено добре збережений кістяк мамонта. В Україні рештки мамонта були знайдені вперше.

Архітектурний потенціал

В області нараховується понад 300 пам'яток архітектури, збереглись чудові садово-паркові архітектурні ансамблі (Суми, Хотінь, Кияниця, Куянівка, Бочечки, Волокитино), монастирські ансамблі (Молчанський, Софроніївський, Глинський).

Духовний потенціал

В області діє 686 релігійних організацій, 102 релігійні організації містяться у пам'ятках архітектури.

Софронієво – Мовчанський Різдва Пресвятої Богородиці Печерська Пустинь, чоловічий монастир

Софронієво – Мовчанський Різдва Богородиці Печерський чоловічий монастир знаходиться за 27 км від міста Путивля в лісі, на горі, яка в XV ст. була названа „Чудною”. У XIII ст. Тут з'явилися перші ченці. Вважають, що вони втекли з Києво-Печерської Лаври під час монголо-татарської навали. За літописними відомостями, в 1405 році на горі Чудній було засновано пустинь.

Етнографічний потенціал

З давніх часів різні пункти Сумщини відомі, як цікаві й багаті осередки народного мистецтва. Широко відомі і в нашій країні, і за кордоном виробнича ВАТ "Кролевецька фабрика "Художнє ткацтво" профіль підприємства-виробництво художніх декоративно-тканих штучних виробів та тканин. Це: рушники, покривала, доріжки, порт'єри, тканини інтер'єрного призначення, панно, накидки на меблі, плахтові тканини, наволочки, купонні тканини для вбрання, диванні наволочки, серветки, постільна білизна, махрові вироби, скатертини.

Найстарішим ремеслом вважається лозоплетіння. Вироби з лози легкі, зручні, виготовлені з природного матеріалу. Екологічно чиста сировина, що використовується у виготовленні виробів, естетично приваблива, довговічна, проста та надійна в користуванні, такі вироби виготовляють у с. Боромля Тростянецького району на лозо-меблевій фабриці. Фабрика випускає більше 80 найменувань лозових виробів (більше 300 різновидів лозомеблевої продукції).

Культурний потенціал

1. Всеукраїнський фестиваль „Козацький родослав” та обласний фестиваль козацької пісні „Козацький родослав”, липень, с.Шаповалівка Конотопський район

Фестиваль проводиться щорічно у селі Шаповалівка Конотопського району Сумської області.

2. Всеукраїнський сільський фестиваль мистецтв „Боромля-2007” та Всеукраїнський конкурс на краще виконання пісень про українське село

„Боромля-2007”. Фестиваль „Боромля” є професійним сільським мистецьким святом і проводиться щороку протягом останньої декади серпня в м. Тростянець. У фестивалі беруть участь провідні художні колективи і солісти, молоді митці естради у вокальному, хореографічному, інструментальному, розмовному жанрі.

3. Всеукраїнський літературно-мистецький фестиваль „Кролевецькі рушники”

Всеукраїнський літературно-мистецький фестиваль „Кролевецькі рушники” проходить щорічно в Кролевецькому районі Сумської області, на батьківщині унікального витвору народного мистецтва – кролевецького рушника.

У фестивалі беруть участь поети і письменники, художники і майстри декоративно-прикладного мистецтва, мистецтвознавці, професійні та аматорські художні колективи і окремі виконавці з різних регіонів України, Російської Федерації та інших країн СНД.

Тема 8. Туристичні ресурси Східної України.

- 8.1. Туристично-рекреаційний потенціал Харківської області**
- 8.2. Туристично-рекреаційний потенціал Донецької області**
- 8.3. Туристично-рекреаційний потенціал Луганської області**
- 8.4. Туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровської області**

8.1. Туристично-рекреаційний потенціал Харківської області

Харківська область – географічний центр Слобожанщини, розташована на північному сході України в лісостеповій та степовій зонах. Рельєф у більшій частині регіону рівний з великою кількістю водоймищ, що створює сприятливі умови для розвитку пішохідного, велосипедного, водного туризму.

Харківська область – це благодатний край багатoproфільного літнього та зимового туризму, бальнеологічного лікування та масового пізнавального відпочинку.

Перлинами області є Краснокутський дендропарк, Наталіївський і Шарівський парки. Крім насолоди від перебування в цілощому мікрокліматі Наталіївки і Шарівки, знайомства у Краснокутському дендропарку з рослинним світом Японії, Китаю, Західної Європи, Північної та Південної Америки, туристи мають змогу ознайомитись з неповторними експозиціями Пархомівського художнього музею, який називають нашим сільським Ермітажем, бо тут зберігаються твори таких відомих в світі митців як Ван Дейк, Ф. Боя, Д. Піранезі, П. Пікассо, Т. Шевченко, І. Шишкін, В. Маяковський, т. Яблонська тощо.

Селище Гайдари і Коробові Хутори, що на правому березі ріки Сіверський Донець у Зміївському районі, по праву називають «Харківською Швейцарією»: мальовничі краєвиди, чудові туристські стоянки для збирання грибів та ягід, риболовлі, багаті мисливські угіддя не поступаються справжнім швейцарським Альпам. Незабутні враження від краси куточків Слобожанщини туристи отримують відвідуючи Мохначанські ліси, прохідної долини Провалля поблизу села Задонецьке, озера Біле та Лиман, Козачої гори, музеїв, що розташовані в селах Соколове і Таранівка. Саме в цьому куточку Харківщини створено Гомільшанський національний парк.

Найбільш повне і оптимальне задоволення туристських потреб здійснюється через систему засобів розміщення. Розташування туристичних комплексів та баз відпочинку сконцентровано насамперед у Вовчанському, Зміївському, Печенізькому, Харківському та Чугуївському районах.

Музейна мережа Харківщини налічує 121 музей, різноманітний за статусом, типом і формою власності: історичних, краєзнавчих, мистецьких, літературних, меморіальних тощо. В музеях Харкова і області зберігаються понад 500 тис. музейних предметів.

Найбільш повно розкривають історико-культурний потенціал Харківської області:

Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди. Це один з трьох державних літературно-меморіальних музеїв Сковороди в Україні. У 2005-2006 роках створена нова експозиція музею, яка розгорнута в

меморіальній кімнаті та п'ятьох залах (тут зібрані матеріали, що висвітлюють життєвий і творчий шлях філософа і поета, вшанування його в Україні та за її межами).

Національний меморіальний комплекс “Висота маршала І.С. Конєва”. На цьому місці був розташований передовий командний пункт маршала Радянського Союзу І.С. Конєва, командуючого Степовим фронтом, з якого 22 серпня 1943 року він віддав наказ про наступ з метою визволення міста Харкова.

Художньо-меморіальний музей І.Ю. Рєпіна в м. Чугуїві. Експозиції музею розповідають про унікальну історію міста, де народився великий художник. Колекцію музею складають старовинні меблі, одяг, зброя, нагороди, етнографічні матеріали, археологічні знахідки, документи і фотокартки різних років.

Красноградський краєзнавчий музей ім. П.Д. Мартиновича. У 24 залах музею розміщена експозиція художньої галереї. Її ядром є твори художника П.Д. Мартиновича, який народився у Костянтиноградському (зараз Красноградському) повіті. Ще 16 залів відведені під краєзнавчий відділ. У фондах музею зберігається більше 32 тисяч музейних предметів.

Пархомівський історико-художній музей ім. П.Ф. Луньова. Єдиний музей в сільській місцевості, в експозиціях якого представлено твори західноєвропейського, російського, українського мистецтва, у тому числі таких відомих в світі митців як Ван Дейк, Ф.Бол, Д.Піранезі, П.Пікассо, В.Верещагін, Т.Шевченко, І.Шишкін, К.Крижицький, А.Архіпов, В.Маяковський, М.Сар’ян, Т.Яблонська та багатьох інших.

Харківська область – це край великих талантів у мистецтві, літературі, живопису, театрі, музиці. Це земля славетного поета і філософа Григорія Сковороди, родоначальника української прози Григорія Квітки-Основ’яненка, земля академіків Олександра Потебні, Дмитра Багалія, Миколи Барабашова, Лева Ландау, Бориса Веркіна, фундаторів нового театру Леся Курбаса і Миколи Куліша, незабутніх Гната Хоткевича і Миколи Хвильового, Сергія Васильківського, Івана Мар’яненка і Леся Сердюка, Оксани Петрусенко і Євгенії Мірошниченко.

8.2. Туристично-рекреаційний потенціал Донецької області

Туристичний бізнес є важливою галуззю економіки невиробничої сфери і являє для густонаселеного промислового Донбасу особливу значимість.

Донеччина має величезні можливості для розвитку туризму: видатні гідрологічні, геологічні та біологічні пам'ятки природи, багате історичне минуле краю, численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси, десятки унікальних виробництв.

Природнокліматичні ресурси регіону сприяють розвитку екологічного туризму. На Донеччині збереглися екосистеми, які не зазнали істотного впливу господарської діяльності людини і які можна використовувати в наукових цілях або для естетичної насолоди. Такими місцями є: ботанічні природні заповідники: Хомутовський степ, Кам'яні могили, Азовська дача, Чердакли та

ін.; ландшафти Білосарайської коси; ряд зоологічних та орнітологічних заказників: Кривокоський лиман, Білосарайська та Крива коса; етимологічні заказники: Старченківський та Кальчинський.

Світове визнання завоював первісток вітчизняного степового лісорозведення — Великоанадольський ліс. Лісовий масив протягнувся з північного заходу на північний схід між селом Благодатним і містом Волновахою; його площа — 2543 гектари. Історія виникнення Великоанадольського лісу у 1845 році пов'язана з ім'ям його засновника В.С. Граффа.

На Донеччині є і дивні геологічні пам'ятки природи. Серед них виділяються Дружківські скам'янілі дерева (Костянтинівський район). Прекрасним і унікальним куточком Донеччини є крейдяні Святі Гори, на яких збереглися рідкісні рослини давнини.

Першотравневий район Донеччини має добру базу для розвитку мисливського та рибальського туризму. Кліматичні умови Азовського моря та Сіверського Донця сприяють розвитку яхтингу, катання на водних лижах, греблі, віндсерфінгу та інших видів водного туризму.

В Донецькій області є всі умови для розвитку історико-культурного туризму. На території Донеччини є багато археологічних пам'яток, курганів, городищ, кам'яних баб, місць, пов'язаних з легендарним українським козацтвом на березі Азовського моря та у межиріччі Сіверського Донця.

Серед пам'яток історії Донеччини особливо виділяється Савур — Могила як пам'ятка старовини (курган, давнє поховання) і героїчного українського епосу. Але її ім'я та слава засяли ще яскравіше у роки Великої Вітчизняної війни, коли вона стала свідком величчя і мужності воїнів-визволителів Донбасу.

На Донеччині за роки незалежності отримав розвиток релігійний туризм. Тисячі паломників відвідують Святогірський монастир.

Донецький край має величезні можливості для розвитку промислового туризму. Унікальним є широко відомий у нашій країні і за кордоном Артемівський завод шампанських вин, який розташований під землею на глибині 70-80м у виробках раніше діючих шахт для видобутку гіпсу. В Донецьку створюється музей історії промисловості під відкритим небом.

Рекреаційний комплекс Донецького регіону складають санаторії та пансіонати з лікуванням, будинки відпочинку, санаторії-профілакторії, бази відпочинку, готелі, туристичні заклади.

Рекреаційне господарство Донецької області сформувалося під впливом місцевих рекреаційних потреб і орієнтується на задоволення попиту населення з усіх основних видів короткочасного та довготривалого відпочинку.

Культура в Донецькій області представлена мережею бібліотек, будинків культури, клубів, музеїв, театрів та ін. В області діє філармонія, 5 професійних театрів з них 3 у м. Донецьку: театр опери та балету, український музично-драматичний театр, театр ляльок, Донецький обласний російський драматичний театр у м. Маріуполі, Донецький обласний російський театр юного глядача у м. Макіївці. Є 23 музеї (з них 6 державних), 703 клубні заклади, 867 бібліотек.

Історико-культурний потенціал області складає 2399 пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва в області.

Культурні пам'ятки:

- Державний історико-архітектурний заповідник у Слов'яногірську;
- Святогірський печерний монастир (17-18 ст.),
- Миколаївська церква Святогірської Лаври, 17 ст.;
- культурно-архітектурні споруди в Артемівську.
- Кам'яні могили – музей під відкритим небом;
- Музей видатного художника А. І. Куїнджі у Маріуполі.

8.3. Туристично-рекреаційний потенціал Луганської області

Луганщина має значний природний та історико-культурний потенціал для розвитку туристичної індустрії. Основою туристично-рекреаційних ресурсів області є Кременські ліси, озера заплави р. Сіверський Донець, цілющі джерела Старобільського та Сватівського районів, унікальні пам'ятки природи.

Найцікавішими туристичними об'єктами є: комплекс споруд Деркульського кінного заводу 1765 р. в с. Данилівці, Троїцький соборний храм у смт Біловодську, Королівські скелі в Луганському заповіднику, меморіальний комплекс «Молода гвардія» в м. Краснодоні, музей авіатехніки Луганського авіаційного заводу у м. Луганську, садиба засновника перших шахт на Луганщині пана К.Л. Мсциховського у Перевальському районі, Музей В.Даля у м. Луганську та меморіальний музей Б. Грінченка у Перевальському районі тощо.

У регіоні функціонує 14 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 10 будинків і пансіонатів відпочинку, численні санаторії-профілакторії та дитячі табори відпочинку.

На основі місцевих мінеральних вод функціонують Луганська фізіотерапевтична поліклініка, Новопокровський санаторій «Перлина», водолікарня і санаторій «Сосновий» у Старобільському районі, санаторій «Озерний» у Кременському районі, цілий ряд профілакторіїв у Кременському, Попаснянському, Станично-Луганському і Слав'яносербському районах. Запас цілющих вод практично необмежений, що дозволяє розширювати мережу оздоровчих установ.

В області наявні мінеральні води різних типів. Мінеральні сірководневі води відомі на півночі області, у Марківському районі. Радонові води зустрічаються на території Попаснянського та Кременського районів на Врубівській, Вовчярівській, Мирнодолинській та Кременській ділянках.

В області нараховується біля 650 масових і універсальних бібліотек, з них у сільській місцевості – 364 бібліотеки.

На території області функціонують 109 парків культури і відпочинку. На території області є 1177 пам'ятників історії та 219 пам'ятників мистецтва.

У Луганському регіоні працюють 4 державних професійних театри:

- Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр;
- Луганський обласний російський драматичний театр;

Луганський обласний театр ляльок;
Сєверодонецький міський російський драматичний театр.
Найцікавішими туристичними об'єктами є:
унікальні крейдянні скелі Баранячі Лоби у смт Новоайдарі;
Королівські скелі у Луганському заповіднику;
комплексна Айдарська тераса;
Конгресів яр;
меморіальний комплекс «Молода гвардія» у Краснодоні;
садиба 18 ст. в Олександрівську;
Храм Святої Трійці, 19 ст., смт Біловодськ;
комплекс споруд Деркульського кінного заводу 1765р. у с. Данилівна Біловодського району;
музей під відкритим небом «Партизанська стоянка» (Антрацитівський район) та ін.

8.4. Туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровської області

Дніпропетровська область розташована в південно-східній частині України, в басейні середньої та нижньої течії Дніпра. Межує з Харківською, Миколаївською, Полтавською, Донецькою, Запорізькою, Кіровоградською, та Херсонською областями.

В області 114 природно-заповідних територій і об'єктів, у тому числі 15 заказників державного значення та 33 місцевого значення, 51 пам'ятка природи, 8 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 3 заповідні урочища. На її території розташовані 84 готелі, 130 баз відпочинку.

У регіоні зареєстровано понад 240 туристичних організацій, з яких близько 200 працюють у сфері міжнародного туризму.

В області функціонує 9 музеїв із 2 відділами. Дніпропетровський історичний музей створений у 1849 р. як громадський музей старожитностей Катеринославської губернії і зобов'язаний своїм заснуванням діяльності А.Фабра, Я. Грахова, О. Поля, Д.Яворницького. Фонди музею налічують 220 тис. експонатів, у тому числі археологічна, етнографічна, нумізматична, геральдична колекції, реліквії запорозького козацтва, стародруки XVI-XVII ст. тощо. Музейний комплекс включає меморіальний будинок-музей академіка Д.Яворницького, де вчений жив протягом 1905-1940 рр.

Дніпропетровський художній музей заснований у 1914 р. Його зібрання налічує понад 7 тис. творів мистецтва.

У Дніпропетровській області на державному обліку перебуває 11,9 тисяч пам'яток, у тому числі 318 пам'яток архітектури.

Архітектурною домінантою історичного центру Дніпропетровська є Спасо-Преображенський собор, зведений у 1830-1835 рр.

Дерев'яний Троїцький собор у м. Новомосковськ збудований у 1775-1780 рр. Він є найбільшим дерев'яним храмом в Україні (висота - 65 м) і одним із найкращих зразків українського дерев'яного зодчества. В 1888 р. у зв'язку з аварійним технічним станом будівля була повністю перероблена з використанням нового матеріалу.

Тема 9. Туристичні ресурси Центральної України.

9.1. Туристично – рекреаційний потенціал Вінницької області

9.2. Туристично – рекреаційний потенціал Кіровоградської області

9.3. Туристично – рекреаційний потенціал Полтавської області

9.4. Туристично – рекреаційний потенціал Черкаської області

9.1. Туристично – рекреаційний потенціал Вінницької області

Вінницька область - найбільша область Центральної України. Вона займає 4,5% території країни. Межує з 7-ма областями України: Київською, Житомирською, Черкаською, Кіровоградською, Одеською, Хмельницькою. У південно-західній частині Вінниччини, по річці Дністер, ділянкою в 202 км проходить державний кордон з Республікою Молдова.

Вінниччина має унікальні передумови формування на ринкових засадах рекреаційно-туристичного комплексу, а саме: вигідне географічне положення (область межує з Молдовою); своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення; досягнуті позитивні структурні зрушення служать вагомою передумовою для поступового економічного зростання; розвинута мережа автомобільних доріг і залізниць, і у рахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області, також є можливість здійснювати авіа перельоти; наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустріального значення; область володіє природним потенціалом для санаторно-курортного лікування (Хмільник, Немирів) та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей економіки області.

Фізико географічні та соціально економічні умови Вінницької області є сприятливими для розвитку туристичної галузі господарства.

Стосовно клімату Вінницька область належить до областей із найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи, що звичайно сприяє розвитку різних видів рекреаційної діяльності. Гідрографія Вінницької області представлена густою сіткою річок, майже всі водні об'єкти області можна використовувати для відпочинку населення, але найбільш перспективними в цьому плані є малі річки, які служать природною основою для розвитку таких видів відпочинку як комплексно-купальний та оздоровчий відпочинок, рибальство.

Відкриті водойми Вінницької області мають усі умови для розвитку рекреаційної діяльності, зокрема для організації таких видів відпочинку, як катання на човнах, катамаранах, купання, мандрівки, сонячні та повітряні ванни.

Вінницька область має добре розвинену транспортну систему. Усі населені пункти області зв'язані з районними центрами дорогами з твердим покриттям.

Найбільше історичних пам'яток і пам'ятних місць у м. Вінниці. Тут у краєзнавчому музеї зібрано цікаві матеріали з історії міста й Поділля. Однією з найдавніших архітектурних пам'яток Вінниці є «Мури» – комплекс захисних

споруд, що були споруджені в XVII ст. для єзуїтського колегіуму. Будинки були обнесені великим муром із баштами та бійницями. У приміщеннях «Мурів» тепер знаходиться обласний краєзнавчий музей і обласний архів.

На мальовничому березі Південного Бугу, біля Сабарова є великий камінь, який називають «Скелею Коцюбинського». Тут, за переказами, видатний український письменник писав свої ранні твори.

На околиці Вінниці, в с. Пироговому (колишня Шереметка), знаходиться Музей–садиба великого вченого–хірурга М. І. Пирогова, який прожив тут свої останні двадцять п'ять років. На відстані кілометра від садиби, в центрі села, під дзвіницею міститься склеп, де зберігається тіло М. І. Пирогова, забальзамоване його учнем професором Д. І. Виводцевим.

На південний схід від Вінниці розташоване місто Немирів. Тут зберігся будинок, де жила видатна українська письменниця Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська). Тепер у цьому приміщенні створено меморіальний музей письменниці. У великому парку міститься Немирівський будинок відпочинку, відомий далеко за межами області. Будинок, в якому він знаходиться, є архітектурною пам'яткою XIX ст.

У Брацлаві, старовинному українському місті збереглися рештки наземних земляних укріплень періоду визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.

Багато визначних місць є в Тульчині та його околицях.

Недалеко від Тульчина розташоване м. Ладижин. Тут збереглися рештки наземних і підземних укріплень часів XIV–XVII ст. На околиці Ладижина, над Південним Бугом, є урочище, яке за свою красу і особливу привабливість носить назву «Ладижинська Швейцарія». Територія між Ладижиним і с. Четвертинівкою звалася в минулому урочищем Батіг. Тут у травні 1652 р. відбулась битва між козацькими загонами і польсько–шляхетськими військами, відома в історії, як битва під Батогом. У цій битві Богдан Хмельницький розгромив польсько–шляхетські війська. На місці, де колись відбулась ця історична битва, встановлено обеліск.

У с. Чоботарці (нині с. Заболотне Крижопільського району) в 1886 р. народився видатний український учений–мікробіолог Д. К. Заболотний. Тут його і поховано в 1929 р. У 1928 р. Д. К. Заболотного було обрано президентом Академії наук Української РСР. У хаті, де народився і жив Д. К. Заболотний, влаштовано музей.

У бою під с. Красним (Тиврівський район) загинув народний герой і улюблений козацький командир Д. Нечай. Високий курган і пам'ятник на полі колгоспу «Червона зірка» (між селами Красним і Черемошним) і є могила брацлавського полковника Д. Нечая.

Село Ометинці (Немирівський район) – батьківщина легендарного героя першої оборони Севастополя (1854–1855 рр.) П. М. Кішки. Шануючи пам'ять про славного захисника Севастополя, моряки Чорноморського флоту в дні святкування сторіччя першої оборони Севастополя спорудили на батьківщині героя бронзовий пам'ятник.

У мальовничій місцевості на березі р. Русави розташоване с. Стіна (Крижопільський район). У центрі його, на так званій Замковій горі, збереглися рештки укріплення XVII ст. В 1651 р. ці укріплення штурмували польсько–шляхетські війська, але взяти їх так і не змогли. На околицях села збереглися рештки слов'янського городища IX– XI ст.

У с. Хомутинях (Калинівський район) народився і деякий час жив відомий український письменник С. В. Руданський.

У села Браїлів та Сьомаки (Жмеринський район) 5 разів приїжджав великий російський композитор П. І. Чайковський. Тут він написав ряд своїх чудових творів. Вперше П. І. Чайковський приїжджав у Браїлів в 1878 р., останній раз – у 1880 р. В Сьомаках композитор майже повністю закінчив роботу над оперою «Орлеанська діва». У навколишніх селах П. І. Чайковський збирав і вивчав народні пісні та мелодії. Будинок, в якому жив композитор, зруйнували фашисти. На околиці Браїлова, у мальовничій місцевості, є скеля, де любив відпочивати і писати свої твори П. І. Чайковський. У народі вона відома під назвою «Скеля Чайковського».

Найбільшим населеним пунктом придністровської частини області є Могилів–Подільський. Тут є краєзнавчий музей, в якому показана природа, історія та економіка Придністров'я.

Недалеко від Могилев–Подільського, в с. Озаринцях, є рештки фортеці часів визвольної війни українського народу 1648–1654 р.р. На території фортеці знаходяться: водяний млин, костюл Благовіщення, залишки синагоги, єврейське кладовище з надгробками (мацейвами) 300-500 річної давнини.

За 3 км від с. Григорівки, в лісі, знаходяться рештки одного з великих городищ скіфського періоду. В с. Нагорянах у прямовисній скелі в два яруси розташовані 7 печер, які у давні часи були житлом первісних людей.

На одній із скель рукою хорошого майстра–патріота висічено барельєф Т. Г. Шевченка. Під барельєфом дата – «1920 рік». Під час тимчасової фашистської окупації барельєф було пошкоджено.

За 3 км від с. Нагорян над р. Лядовою розкинулось село з тією ж назвою. У вапнякових скелях біля цього села є печери і рештки великого монастиря – архітектурної пам'ятки XI–XIV ст. Це одне із семи чудес Вінниччини. Свято-Усікновенський діючий чоловічий монастир, один з найдавніших православних монастирів XI-XIX століття, отримав поетичну назву Подільського Афону. Комплекс монастиря розташований на скельній терасі гори над Дністром. Ансамбль складається з трьох печерних храмів : Усікновення Глави Іоанна Предтечі, Святої Параскеви П'ятниці та Святого Антонія Печерського. На території монастиря знаходиться могили ченців XVIII-XIX століття, а також лікувальні водні джерела.

Униз по Дністру від Могилева–Подільського розташоване мальовниче с. Бронниця, де збереглися одні з найбільших у Придністров'ї печери, в яких переховувалося населення під час татарсько–турецьких нападів.

У с. Кукавці (Могилів–Подільський район) жив видатний російський художник, майстер живопису першої половини XIX ст. В. А. Тропінін. Тут він написав чимало відомих портретів і картин, зокрема портрети селянина–кріпака

Р. Барабоша та в'їта Кукавської гміни (волості) Тодосія Бабчала, картини «Молодий український селянин», «Селянин з сокирою», «Праля», «Золотошвейка», «Весілля в Кукавці» та ін. Одним з найцінніших творів, що його залишив російський художник українському народові, є портрет легендарного народного ватажка Устима Кармалюка. У Кукавці збереглась церква, збудована за проектом і під наглядом В. А. Тропініна, який був кріпаком графа Морікова. Ця церква є цінним і єдиним архітектурним твором Тропініна. Розписана церква його пензлем з фрагментами подільського орнаменту. На території церкви встановлено пам'ятний знак В.А. Тропініну.

На живописному березі р.Дністер, з якого крупним планом видніються лісисті береги братньої Молдови, розташовано с. Кремінне. Незабутнім може стати відпочинок на березі Дністра у цьому місці, а також цікаві розповіді старожилів про пам'ятні місця періоду Другої Світової, а саме – ДОТи, які входили до складу Могилево-Ямпільського укріпрайону та на які їдуть подивитись туристи з різних міст України. Цікавими стали події останнього часу з дослідження та вивчення цих фортифікаційних споруд, які проводяться фахівцями-фортифікаторами з м. Києва, організацією ветеранів розвідки та флоту України, інженерно-фортифікаційним об'єднанням «Цитадель», Могилів-Подільськими об'єднаннями «Еверест» та «Православні скаути».

Любителів сільського туризму може зацікавити рекреаційна зона Дністра в с. Бернашівка(с. Бернашівка, вул.Левадівська, 24, господар – Антонюк Галина Дмитрівна).Саме тут розташована садиба оформлена в народному стилі, до послуг – цікава розважально-досугова програма з презентацією всіх видів сільськогосподарської продукції, яка виробляється в домашньому господарстві, в тому числі – меду. На території садиби садок, город, виноградник, квітник, домашні тварини та птиця, домашня пасіка та продукти бджолярства. Цікавими є піші туристичні маршрути в радіусі 10 км, катання на підводі, риболовля на сільській річці Жван та р.Дністер. На околицях в лісових масивах – гриби, суниці, лікарські рослини. В години досугу – вечорниці з українськими піснями та трав'яним чаєм, а також сімейні свята в домашніх умовах.

Розташовані в Могилів-Подільському районі і місця бойової слави, а саме Серебрійський ДОТ (с. Серебрія Могилів-Подільського району)- унікальна фортифікаційна споруда, найбільша в першій лінії оборони Могилів-Ямпільського укріпрайону №12 (лінія Сталіна). Збудований на початку 30-х років ХХ століття під керівництвом Д.М. Карбишева, за розробками групи радянських інженерів-фортифікаторів. Важливу роль зіграв в перші місяці Великої Вітчизняної війни.

Визначною пам'яткою архітектури є садиба-маєток героя Вітчизняної війни 1812р., фельдмаршала П.Х. Вітгенштейна ХІХ століття в с. Бронниця Могилів-Подільського району - на сьогоднішній день дитячий санаторій „Гірський”. З високого плато відкривається чаруючий вид на долину р. Дністер та її притоки. В старовинному парку, що розрісся навколо садиби, відкрито родовище мінеральної води „Бронничанка”, що є унікальним самородком питної лікувальної хлоридно-натрієвої води. Цікавими об'єктами також є турецький міст ХVІІ століття, пам'ятники природи „Сеноманські вапняки”,

археологічні пам'ятки – скіфське горище VII-III ст. до н.е., слов'янське поселення IX-X ст. в урочищі „Шовт” біля с. Григорівка.

В Ямпільському районі є с. Буша, де відбувалися великі події під час визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетських загарбників у 1648–1654 рр. Значна частина цих подій висвітлена в художньому творі українського письменника М. П. Старицького «Оборона Буші». В центрі села ще збереглися рештки фортеці, погребі, підземні ходи.

За 3 км від Буші знаходиться так званий Гайдамацький яр, по якому тече р. Вушанка. Яр досить красивий, мальовничий. На правому березі Вушанки, в кам'яній скелі, є печера, відома в народі під назвою «Гайдамацька печера». Гайдамацький яр і печера, за переказами, були місцями перебування народних месників XVIII ст. – гайдамаків.

У с. Гонтівці (колишні Серби) в 1768 р. польською шляхтою було страчено одного з керівників селянського повстання на Поділлі Івана Гонту.

9.2. Туристично – рекреаційний потенціал Кіровоградської області

Кіровоградська область володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом. Помірно-теплий клімат, наявність родовищ мінеральних і радонових вод, неповторних природних і рукотворних пам'яток створюють сприятливі умови відпочинку та лікування.

Кіровоградщина особлива вже тим, що тут, неподалік від річки Доброї, в Добровеличківському районі, розташований геометричний центр України. На території області також розташований Чорноліський державний заповідник. Цікава область теж іншими визначими місцями.

Рекреаційні можливості Кіровоградщини забезпечують санаторно-курортні та оздоровчі заклади різних форм власності. В Олександрії, серед зелених насаджень із оздоровчим повітрям, розташований санаторій «Дружба».

Санаторій «Гусарське урочище» — куточок здоров'я та гостинності. Широке застосування мінеральної води «Гусарське урочище» у комплексі із сучасним лікуванням сприяє інтенсивному очищенню нирок, печінки, а також оновленню клітин крові.

На березі Дніпра, біля Кременчуцького водосховища, розташоване місто Світловодськ, де свої послуги пропонує пансіонат «Славутич», туристична база «Дніпро» та багато інших туристично-оздоровчих закладів.

На березі озера посеред лісу, багатого грибами, ягодами, горіхами, різнотрав'ям та квітами, пропонує сімейний відпочинок турбаза «Лісова пісня».

В екологічно чистих зонах області на берегах річок та водойм розташовані дитячо-оздоровчі табори «Бригантина», «Хвиля», «Чайка», «Колосок» та інші.

Візитні картки області — залишки земляних валів фортеці святої Єлизавети, пам'ятника містобудування XIX—XX століть в обласному центрі, заповідники «Хутір Надія» і «Карпенків край», дендропарки «Веселі Боковеньки» і Онуфріївський Чорний ліс, дохристиянське капище Монастирище, козацький хрест у Петрівському районі та багато інших пам'яток, більшість із яких включено до екскурсійних маршрутів.

1. Кіровоград

В Кіровограді розташовані руїни фортеці святої Єлизавети.

У обласному центрі збереглися пам'ятки, що нагадують про засновників українського професійного театру. Тепер це меморіальний музей Марка Кропивницького, міський Літературний музей ім. Івана Тобілевича (Карпенка-Карого).

Неподалік від обласного центра розташований дуже відомий пам'ятник природи, історії та культури — заповідник-музей «Хутір Надія» — місце проживання та плідної творчої праці відомого українського драматурга, театрального діяча Івана Карповича Тобілевича (Карпенка-Карого).

2. Онуфріївка

Онуфріївка відома своїми парками.. Онуфріївський дендропарк розбитий у ХІХ столітті графами Толстими (до цього ж роду належали письменники Толстой Лев Миколайович, Толстой Олексій Костянтинович, Толстой Олексій Миколайович).

Одним із найпривабливіших туристичних об'єктів є пам'ятка садово-паркового мистецтва кінця ХІХ століття Веселі Боковеньки. Сьогодні важко уявити, що колись серед посушливого південного степу не було жодного деревця. Нині парк площею 109 гектарів органічно увійшов у загальну територію дослідного лісового господарства.

За народними переказами назву цій місцевості дали чумаки, що зупинялися тут на спочинок, вечеряли і весело реготали.

У 1893 році палкий любитель і знавець природи Давидов Микола Львович заснував тут парк. Багато років збирав він у різних країнах світу саджанці та насіння цінних порід дерев, чагарників і висаджував їх на берегах річки Боковеньки. Тут можна побачити болотистий кипарис, унікальні породи горіхів, липи, кленів, тюльпанове та залізне дерево і навіть дуже рідкісне у наших широтах гінкго. Парк прикрашають водойми озера «Золота рибка», «Кит» і «Великий став» з островом.

3. Чорний ліс

Найбільший масив Чорного лісу розташований на території Знам'янського району. Чорний ліс — це стародавнє урочище, що має безліч чудових, затишних куточків для відпочинку і захопливих туристичних подорожей. Тут можна оглянути залишки укріплень Чорноліського городища, яке існувало в VII столітті до н. е, зазирнути у таїни загадкового озера і сфагнових боліт, помилуватися 400-літніми дубами, скуштувати воду з цілющих джерел.

4. Бобринець

У місті діє історико-краєзнавчий музей. До архітектурних пам'яток належать споруджений у 1912 році Вознесенський собор (архітектор — Я. В. Паученко), Свято-Миколаївська церква та інші споруди кінця ХІХ. У міському парку встановлено пам'ятник корифею українського театру Марку Кропивницькому, який разом з Іваном Карпенко-Карим (Тобілевичем) у 60-х роках ХІХ століття організували в Бобринці самодіяльний драматичний гурток.

У Бобринці розвивається туризм. Встановлено нові велосипедні стоянки, прокладаються туристичні маршрути.

9.3. Туристично – рекреаційний потенціал Полтавської області

Полтавська область займає центральну частину Лівобережної України. Північні райони області розташовані в лісостеповій, південні - у степовій зоні. Площа області становить 28,8 тис. кв. км. (4,8% території країни).

На Полтавщині налічується 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в т. ч. дендропарк у с. Устимівка (створений у 1893 р.), Хомутецький парк у садибі Муравйових-Апостолів (початок ХІХ ст.), полтавський міський сад (парк "Перемога"; заснований у 1803 р. з ініціативи генерал-губернатора князя О.Б. Куракіна). В 1820-1841 рр. на території саду діяла Полтавська школа садівництва, яка пізніше разом із прилеглою частиною саду була передана Полтавському інституту шляхетних дівчат, що містився в колишній садибі СМ. Кочубея. На території міського саду в 1852 р. споруджено будинок Полтавського міського театру.

Основою курортних ресурсів області є джерела мінеральних вод у Миргородському, Великобагачанському, Новосанжарському, Кременчуцькому, Хорольському районах.

Курорт Миргород функціонує з 1914 р. Перше мінеральне джерело було відкрите тут у 1912 р. місцевим лікарем І.А. Зубковським, який і заснував першу водолікарню. В 1916-1919 рр. створено курортний комплекс, який включав водолікарню, їдальню-клуб, грязелікарню. Всі ці приміщення були розібрані в 1970-80-і роки.

З 1976 р. функціонує перше в Україні спеціалізоване відділення для лікування хворих на цукровий діабет. На сьогодні "Миргородкурорт" об'єднує санаторії "Хорол", "Миргород", "Березовий гай", "Полтава", які можуть одночасно прийняти 3,5 тис. хворих.

В області є 44 готелі, один мотель і один готельно-офісний центр. У Полтаві є готель "Турист", мотель "Полтава". Серед туристських готелів області - "Україна" в Миргороді, "Креміль" у Кременчуці. Функціонують також туристичні бази "Новосанжарська", "Сонячна", "Бузковий гай", "Кротенківська".

Полтавщина була, є і буде краєм туризму у всіх його проявах. Вона має давні і гарні туристські традиції, знаних і кваліфікованих туристських лідерів, а головне – чудові історико-етнографічні та економіко-географічні передумови, перспективи розвитку цієї специфічної галузі економіки і невід'ємної складової частини життєдіяльності кожної нормальної людини. А для нормальної людини пізнання світу, передусім свого рідного краю, своєї малої Вітчизни, є життєвою потребою виховання у собі патріотизму, без чого людина у цьому житті не може і не здатна повноцінно відбутися. А найбільша цінність кожної держави – її люди.

Чарівна, багата природа, унікальні пам'ятки історії та культури, традиційна гостинність людей на тлі загальноновизнаної національної та конфесійної толерантності кличуть у цей куточок України. Це дивний край, де історичні шедеври змагаються з неповторними творіннями природи.

Полтавська область розташована на перехресті важливих економічних, історично-обумовлених шляхів між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем, вона має м'які кліматичні умови, густу мережу річок (Псел, Ворскла, Сула), пов'язаних з головною суднохідною артерією України - Дніпром. Природне багатство доповнюють бальнеологічні і грязьові курорти м. Миргороду, м. Гадячу, Великої Багачки, Нових Санжар (в області діє 12 санаторіїв), пам'ятки садово-паркового мистецтва та регіональні ландшафтні парки. В Полтавській області налічується 337 територій та об'єктів природо-заповідного фонду; 151 заповідник (18 державного значення), 117 пам'яток природи (1 державного значення), Устимівський дендропарк, 18 парків - пам'яток садово-паркового мистецтва (4 державного значення), 3 регіональних ландшафтних парки, 49 заповідних урочищ.

Вдале проходження магістралі Київ-Харків-Ростов-на-Дону через Полтавщину, зручне залізничне сполучення (в тому числі, столичний експрес Київ-Харків), водне сполучення р. Дніпро сприяє розвитку туризму.

Майже всі райони області є перспективними для розвитку різних типів туризму: оздоровчий (санаторії, профілакторії, турбази), кваліфікований, з активним способом пересування (кінний, водний, велосипедний, гірськокожаний), культурно-пізнавальний та культурно-етнографічний, релігійний паломницький.

Найбільш значними туристично-екскурсійними об'єктами області є пам'ятки архітектури Лубенський (Мгарський) Спасо-Преображенський, Полтавський Хрестовоздвиженський, Козельщинський Різдва-Богородиці монастирі ХУІІ-ХІХ ст., скіфське городище УІ-ІІІ ст.до н.е. у с.Більську Котелевського району, Троїцька та Миколаївська церкви, дзвіниця та Триумфальна арка в смт Диканці, пам'ятки архітектури й музеї (в області 23 музеї державного значення) - краєзнавчий, художній, літературно-меморіальний Панаса Мирного та В.Г.Короленка, музей-садиба І.П.Котляревського у м.Полтаві, музей М.В.Гоголя у с.Великі Сорочинці та заповідник-музей М.В.Гоголя у с.Гоголево (Василівні) Шишацького району, історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви", музей-заповідник українського гончарства в смт Опішні, музей Г. Сковороди в Чорнухах, музей авіації та космонавтики з експозицією літаків в обласному центрі та інші.

На сьогодні визначено мережу туристичних підприємств області (турагентів та туроператорів), загальна кількість яких становить 110. За результатами державної статистичної звітності, за останні три роки спостерігається стале зростання деяких показників туристичної діяльності в області, зокрема з обслуговування іноземних туристів; вітчизняних туристів, які виїжджали за кордон; зріс обсяг екскурсійних послуг та платежів до бюджету, що вказує на зростання інтересу до нашого краю. Особливо інтерес іноземних туристів пов'язаний з відвідуванням пам'ятників Полтавської битви, великою є увага до Сорочинського ярмарку.

Перспективним є культурно-пізнавальний туризм, активно використовуються етнографічні маршрути (Опішне, Миргород, Пирятин – кераміка, Решетилівка – вишивка та ткацтво) з використанням народних

промислів та ремесел, їх збереження та відновлення, організація майстер-класів. Разом з тим, ще недостатньо розроблено та використовується фестивальний турпродукт. Традиційно в кожному районі є свої свята (“Бузкового гаю” в с. Диканька, “Осіннє рандеву” в м. Миргороді, “Осіннє золото” в с. Березова Рудка, “Решетилівська весна” та багато інших), під час проведення яких можливо проводити презентації, виставки-продажі виробів народних майстрів для туристів, організувати групи з числа відвідувачів Миргородських курортів.

Значний потенціал розвитку екотуризму (загальноознайомчі екскурсії з природою даного регіону, де залишились рідкісні та цікаві види фауни, ландшафтні парки, заповідні території). Крім того, в області добре розвинені традиції мисливського та рибальського туризму, відокремлені від заповідних мисливські та рибальські угіддя (в області 39 мисливсько-рибальських господарств Полтавської обласної організації УТМР).

Значні перспективи розвитку в області спортивного, екстремального туризму та з активним способом пересування. Є можливості ефективної експлуатації спортивних баз та таборів, в тому числі, гірськолижного стадіону “Корчак” (с. Стасі), парашутного туризму (м.Полтава), яхт-клубів (м. Кременчук та Комсомольськ), кінних господарств (м.Кременчук, м. Комсомольськ, м. Лубни, м.Кобеляки, смт Котельва, с.Дібрівка Миргородського р-ну, с.Яреськи Шишацького р-ну, с.Березова Рудка Пириятинського р-ну, с.Сухорабівка Решетилівського р-ну) та кінно-спортивних шкіл, з відновлення яких проводиться в області. Створено маршрути з пересуванням по річках на плотах, човнах, кінні експедиції та маршрути (з активним способом пересування: кінний вздовж р. Псьол у В.Багачанському р-ні, кінний козацький ескадрон с. Сухорабівки на Решетилівщині та на туристичних байдарках по р. Ворсклі на Котелевщині).

Сприяє розвитку туризму робота з вивчення та використання козацької спадщини, відтворення народних свят, вечорниць, тощо. Також з їх використанням розроблено маршрути вихідного дня, що пропонуються жителям області, столиці та великих індустріальних центрів (Дніпропетровськ, Харків).

Перспективним є сільський зелений туризм - специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу місцевості, пов'язаного з використанням селянського або фермерського господарства, коли проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина.

9.4. Туристично – рекреаційний потенціал Черкаської області

Розташована в центральній частині України. Її площа - 20,9 тис. кв. км (3,4% території країни).

Черкащина лежить у лісостеповій зоні. Тут зберігся останній великий суцільний лісовий масив українського лісостепу площею 40 тис. га - реліктовий Черкаський бір, що є пам'яткою природи. Його територія включає заповідник "Мошногір'я".

Всього в області налічується 381 територія і об'єкт природно-заповідного фонду, в т.ч. Канівський заповідник, дендропарк Софіївка, Черкаський зоопарк, а також 6 парків, що є пам'ятками садово-паркового мистецтва (в місті Корсунь-Шевченківському, Тальному, Кам'янці, в с Козацькому, Великій Буримці, Синицях).

У Канівському заповіднику, розташованому неподалік від Канева, природні об'єкти поєднуються з пам'ятками історії, археології, геології, палеонтології.

В області досить густа річкова мережа, яку складає 181 річка. Тут також понад 650 заплавлених озер і ставків, 33 водосховища. Найважливішою водною артерією є Дніпро, в який у межах області вливаються притоки Рось, Вільшанка, Тясмин та ін. Річки, що пересікають західну частину Черкащини - Гірський Тікич і Гнилий Тікич, - належать до басейну Південного Бугу.

Рекреаційні ресурси області визначаються м'яким кліматом, мальовничими пейзажами на прирічкових ділянках, наявністю радонових і гідрокарбонатних натрієво-магнієво-кальцієвих вод. Основні курортні місцевості - Прохорівка і Сокирна. В області діють 27 готелів.

На Черкащині 25 музеїв, серед яких 6 історико-культурних заповідників: національний заповідник "Чигирин", Шевченківський національний заповідник у м. Каневі, історико-культурний заповідник у м. Корсунь-Шевченківському, історико-культурний заповідник "Трахтемирів", історико-культурний заповідник у м. Кам'янка, історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

В с Моринці 9 березня 1814 р. народився Тарас Шевченко. Його дитинство пов'язане з сусідньою Кирилівкою (нині Шевченкове).

Т.Г. Шевченко похований у Каневі на Чернечій горі, де в XVI ст. оселялися доживати віку літні запорожці, що вже не могли брати участі в походах. Вони знаходили притулок у монастирі, спаленому в 1678 р.

Канів розташований на горах (Княжій, Московці, Пипенковій). Тут ще в епоху бронзи існувало поселення. Одні дослідники виводять його назву від слова "канюка" (хижий птах), інші обстоюють її татарське походження ("ханський перевіз", "місто крові"). Перша літописна згадка про Канів датується 1144 роком, до якого відноситься спорудження київським князем Всеволодом церкви Св. Георгія (пізніше вона була перейменована на Успенський собор). На початку XIX ст. храм був перебудований у стилі класицизму.

У Каневі функціонує музей відомого дитячого письменника Аркадія Гайдара, який перебував у партизанському загоні, що діяв у цих місцях, і в 1941 р. не повернувся з розвідки.

Місто Корсунь-Шевченківський (до 1944 -Корсунь) виросло на місці давнього поселення, що належало до трипільської культури (IV-III тис. до н.е.). Поблизу виявлені також сліди скіфської присутності. Збереглися залишки давньої фортеці, спорудженої близько 1032 р. Ярославом Мудрим. Неподалік від міста розташовані так звані "змієві вали".

Польський король Стефан Баторій з метою забезпечення своїх володінь від татарсько-турецьких набігів наказав у 1580 р. збудувати в Корсуні укріплений замок і надав кор-сунцям значні привілеї.

З 1780 р. Корсунем володів небіж польського короля Станіслава Понятовського. В його правління зведено палац у романтичному стилі з елементами неоготики, оточений парком. Збереглися в'їзні ворота, флігель, "швейцарський" будинок. Сьогодні це один із кращих садибно-паркових ансамблів в Україні, відомий під назвою садиби Лопухіних.

На початку XVII ст. втікачами з Поділля, північних районів Київщини, Полтавщини на кам'янистих берегах р. Тясмина засноване місто Кам'янка. Наприкінці XVIII ст. маєток у Кам'янці був придбаний князем Г. Потьомкіним, який подарував його своїй небозі К.М. Самойловій, дружині Л.Д. Давидова - героя війни 1812 року, декабриста, засудженого до 20 років каторжних робіт, що помер у сибірському засланні. В 1820-1822 рр. садибу відвідав О.С. Пушкін.

Син Давидових був одружений із рідною сестрою П.І. Чайковського, який, протягом майже 30 років приїздив на відпочинок у Кам'янку. Він писав: "Я знайшов у Кам'янці ті відчуття миру в душі, яких марно шукав у Москві та Петербурзі". Тут і в сусідньому селі Вербівка він працював над створенням опер "Мазепа", "Євгеній Онєгін", "Орлеанська діва", балетів "Лебедине озеро", "Спляча красуня". Тут ним написано 2 симфонії, 2 фортепіанних концерти, п'єса "Пори року" та ін. Всього під час перебування в Україні він частково або повністю написав 30 творів. З ім'ям П.І. Чайковського пов'язані також Низи і Тростянець на Сумщині, Браїлів на Поділлі, Копилів у Київській області. У Кам'янці в "Зеленому будиночку" на території садиби Давидових створено літературно-меморіальний музей О.С. Пушкіна і П.І. Чайковського.

Село Суботів виникло на місці поселення епохи бронзи. Перша письмова згадка про нього відноситься до початку XVII ст. і пов'язана з козацьким сотником Михайлом Хмельницьким, що служив при дворі коронного гетьмана С. Жолкевського на Львівщині, а пізніше перейшов на службу до Я. Даниловича. Після призначення Даниловича кор-сунським, а потім чигиринським старостою М. Хмельницький разом з ним переїхав до Чигириня. Тут на виділеній для нього землі він заклав хутір, що сьогодні має назву Суботова.

В селі за бажанням Богдана Хмельницького в 1653 р. збудована Іллінська церква у стилі українського бароко. Тут у 1657 р. гетьман був похований, на виконання його заповіту. В 1664 р. Суботів був спустошений поляками, які поглумилися над прахом Богдана Хмельницького та його сина Тимоша.

Чигирин - давній козацький осередок, одна з гетьманських столиць.

Тема 10. Туристичні ресурси Південної України.

10.1. Туристично-рекреаційний потенціал Миколаївської області.

10.2. Туристично – рекреаційний потенціал Одеської області.

10.3. Туристично – рекреаційний потенціал Херсонщини.

10.4. Туристично – рекреаційний потенціал Криму

10.1.Туристичний та курортно-рекреаційний комплекс Миколаївської області

На степовому півдні України, що славиться ласкавими сонячними днями, знаходиться Миколаївська область. Її унікальне географічне положення, яке визначається сусідством із чотирма областями – Одеською, Кіровоградською, Дніпропетровською та Херсонською, оточенням з півдня привітними теплими водами Чорного моря, сприятливим помірно-континентальним кліматом, сприяє як економічному, так і природно-рекреаційному та туристичному розвитку.

Площа Миколаївської області складає 24,6 тис. кв. км, а населення – 1189,5 тис. чол., в тому числі 804,7 тис. чол. складає міське населення та 384,8 тис. чол. населення, що проживає в сільській місцевості.

В області налічується 19 адміністративно-територіальних районів, 5 міст обласного значення та 4 районного значення, 17 селищ міського типу та 900 сільських населених пунктів.

Обласний центр – місто Миколаїв, яке було названо на честь святого Миколая Мирлікійського – заступника моряків і мандрівників, та засновано на відвойованих у турків древніх землях у 1789 р. по волі князя Г.О.Потьомкіна-Таврійського поряд із закладеною роком раніше верф'ю в місці злиття двох річок – Південного Бугу й Інгулу.

Сьогодні місто залишається центром суднобудування й мореплавства. У Миколаєві працюють три могутні верфі, Глиноземний завод, підприємства машинобудування, переробної, легкої та харчової промисловості, зосереджена основна база українського турбінобудування.

Міста обласного підпорядкування

Місто Южноукраїнськ розташоване на березі річки Південний Буг. Це монопрофільне місто – супутник Південноукраїнської АЕС. Географічне розташування міста сприяє розвитку туризму. Наявність скелястих схилів по берегах р. Південний Буг дозволяє займатися альпінізмом, а його мінлива течія – різноманітними видами водного спорту.

Місто Первомайськ розташоване в північно-західній частині Миколаївської області, при злитті річок Південного Бугу та Синюхи. Це славнозвісна, історична святиня української нації. Первомайщина – справжня гірська країна серед українського степу, яку називають Бузькою Швейцарією.

Місто Вознесенськ розташоване у західній частині області, де перетинаються річки Південний Буг та Мертвовод. Це – екологічно чисте, безпечне, привабливе для інвесторів та молоді місто з розвинутою економікою, високим рівнем життя. Місто Вознесенськ широко представлене музеями, парками та пам'ятками історії як місцевого, так і державного значення.

Місто Очаків розташоване на узбережжі Чорного моря, неподалік від устя Дніпра. З 1991 року – українське місто, курорт, військово-морська база і морський порт на Дніпровському лимані. Серед об'єктів туристичного інтересу Очакова чільне місце посідають музеї та пам'ятники людям, які творили історію цього міста.

Важливими факторами розвитку туристичної галузі Миколаївської області на сучасному етапі є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал, продовження розвитку та подальшого вивчення якого є головним завданням управління з питань зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, європейської інтеграції, туризму і курортів Миколаївської облдержадміністрації.

В туристичній сфері області діють 130 суб'єктів господарської діяльності (за даними на 01.07.12), які мають ліцензію на право здійснення туристичної діяльності, з них туроператорів – 14, турагентів – 116.

Аналітична довідка основних показників діяльності ліцензованих туристичних підприємств Миколаївської області за даними державної статистичної звітності (форма 1-Тур(к) за 6 місяців 2012 року.

Тепле літо, широкі піщані пляжі, протяжністю понад 70 км, середньомісячна температура повітря 23-35°C, води – 20-28°C, найчистіше повітря, наповнене ароматами моря та степових трав, зумовили виникнення на Чорноморському узбережжі, порізаному лиманами, трьох розвинутих курортних зон відпочинку – Коблеве, Рибаківка, Очаків.

Коблеве розташоване на межі з Одеською областю. Тут багато садів і виноградних плантацій. З кожним роком з України та за її межами зростає популярність високо якісних вин місцевих виноробів. Упритул до зони відпочинку прилягає Тилігульський лиман, багатий на рибу, відомий пташиним царством і цілющими грязями. У 1995 р. Тилігульський лиман з піщаними косами і степовими ділянками площею 8195,4 га взято під охорону.

Курортна зона відпочинку Рибаківка – це місце, де відпочивати однаково цікаво як дорослим, так і дітям. Курорт вирізняється зручним для дітей піщаним пляжем з помірно пологим дном. Водяні гірки, атракціони є улюбленими місцями дітей.

Очаків справедливо називають маленькою перлиною Північного Причорномор'я. Він розташований там, де води Чорного моря зливаються з водами Дніпро-Бузького лиману. Щороку влітку населення Очакова збільшується в багато разів – туристи, екскурсанти й курортники відвідують ці береги, овіяні древньою історією, зігріті щедрим південним сонцем. У місті та його околицях археологами знайдено свідчення заселення цього краю ще в епоху бронзи, залишки скіфських і сарматських поселень древніх слов'ян.

Крім того, вивчений, але незадіяний в організації курортної галузі області, природно – рекреаційний потенціал (насамперед, лікувальні грязі, мінеральні води, рапа Бейкушського та Тилігульського лиманів) міг би стати неабиякою мотивацією для відвідування Миколаївської області для відпочинку, оздоровлення та лікування відпочивальників з різних міст та країн.

Розгалужена система рекреаційних закладів відпочинку дозволяє зацікавити місцевих і вітчизняних відпочиваючих та іноземних туристів відпочити або оздоровитися на території Миколаївщини.

Всього в Миколаївській області діє 365 санаторно-курортних (оздоровчих) закладів, готелів та інших місць тимчасового перебування загальною кількістю 43842 ліжок (місць), з них:

- баз відпочинку – 227 закладів на 26773 ліжок (місць);
- санаторіїв, пансіонатів та будинків відпочинку – 30 закладів на 5915 ліжок (місць);
- дитячих оздоровчих таборів – 36 закладів на 8991 ліжок (місць);
- готелів – 72 заклади на 2163 ліжок (місць);

Миколаївську область можна відвідувати не тільки через її Чорноморське узбережжя. Від Мигії до легендарного острова Березань у Чорному морі територією області пролягли туристичні маршрути, під час яких автобусні переїзди, пішохідні переходи поєднуються із водним слаломом, кінними переходами, рафтингом, яхтингом.

Велика кількість об'єктів туристичного інтересу, а саме: музеїв, пам'яток історії, архітектури та монументального мистецтва створює чудові умови для проведення екскурсійної діяльності і розвитку внутрішнього туризму. Щороку музейні заклади відвідують понад 300 тис. осіб, для яких організовується близько 5,5 тис. Екскурсій

Справжньою окрасою Миколаївщини є її природо-заповідний та природоохоронний фонд. На сьогоднішній день на території Миколаївської області знаходяться частина Чорноморського біосферного заповідника, два Національних природних парки «Бузький Гард» (регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя») та «Білобережжя Святослава» (регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса»), один природний заповідник (Єланецький степ), два регіональні ландшафтні парки (Приінгульський та Тилігульський) та 46 заказників.

У Миколаївській області створено три туристично-інформаційні центри, що діють в м. Миколаєві та м. Вознесенську. Основним завданням таких центрів є збір, впорядкування та надання інформації про туристичні ресурси та послуги, що надаються на території області відпочиваючим та туристам. Організація та діяльність ТІЦ забезпечується відповідно до примірного положення про туристичний інформаційний центр. Крім того, у 2009 році запрацював сайт туристично-інформаційного центру Миколаївської області, метою якого є презентація «Миколаївщини як території, привабливої для туризму та відпочинку» для громадян України та іноземців.

З метою популяризації Миколаївщини, як території привабливої для туризму та відпочинку у найпривабливіших місцях області щорічно проводяться фестивалі та інші масові заходи, до яких долучається чимало відпочиваючих як серед дорослих, так і серед дітей та молоді.

Одним з основних напрямів розвитку туристичної індустрії області є надання якісних екскурсійних послуг. На сьогодні суб'єктами туристичної діяльності пропонуються такі екскурсійні маршрути для відпочиваючих та

туристів: «Сивий Кінбурн – перлина Північного Причорномор'я», «Гранітно-степове Побужжя», «Місто давніх греків – Ольвія», «Винний тур у Радсад», «Очаків – перлина Північного Причорномор'я», «Екскурсійний тур по місту Миколаєву «Знайомство з містом Святого Миколая» з відвідуванням найкращого в Україні і одного з найстаріших в Європі ЗООПАРКУ» та ін. Перелік тем та авторів екскурсійного продукту постійно поповнюється та формує базу даних управління з питань зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, європейської інтеграції, туризму та курортів Миколаївської облдержадміністрації.

Продовжено практику проведення рекламно-інформаційних турів для представників засобів масової інформації, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та підприємців.

Досить великої популярності набули водні туристичні маршрути та різні форми командного та активного відпочинку. Сплав порогами Південного Бугу та стрімкими водами Інгулу нікого не залишить байдужим. Найкращий час для проведення сплавів кінець квітня – перша декада травня, коли річки Миколаївщини ще досить повноводні. Проходити каньйонами Південного Бугу на плотах можна починаючи з травня по вересень.

Щорічно проводяться рекламно-інформаційні для представників регіональних та національних засобів масової інформації метою яких є презентація туристично-рекреаційного потенціалу області. У рамках прес-турів проходять прес-конференції представників органів виконавчої влади області, ділові зустрічі з представниками туристичного бізнесу регіону.

10.2. Туристично – рекреаційний потенціал Одеської області

Одеська область - приморський прикордонний регіон України, який розташований на півдні країни, займає територію 33,3 тис. кв. км., де проживає більш 110 національностей і народностей.

Головна особливість області - її причорноморське і прикордонне розташування, що особливо важливе для розвитку торговельно-економічних зв'язків з різними країнами світу. Через територію області проходять важливі міжнародні транспортні коридори: Критський №5, Критський №9, “Балтійське море-Чорне море”, “Чорноморське транспортне кільце”, “Транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія”.

З географічним положенням області в степовій і лісостеповій зонах пов'язане її головне природне багатство - значні агропромислові ресурси, а з приморським положенням - її могутній транспортний і рекреаційний потенціал. На території області діє 8 морських і річкових портів, зокрема Одеський, Іллічівський, Южненський, Ізмаїльський.

Промисловість Одеської області завжди була важливим елементом національної економіки України. На території області розташовані підприємства нафтопереробки, машинобудування, чорної і кольорової металургії, хімічної, харчової і легкої промисловості.

Одеська область бере активну участь у роботі 6-ти європейських організацій. Це Асамблея європейських регіонів, єврорегіон «Нижній Дунай», Робоча співдружність придунайських країн, Асоціація європейських

прикордонних регіонів, Асамблея європейських виноробницьких регіонів і конференція Приморських регіонів Європи.

Природно-ресурсний потенціал краю

Поряд з дуже вигідним транспортно-географічним розташуванням, Одещина має сприятливі умови, що в цілому формують високий природно-ресурсний потенціал регіону.

Тепле море, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі створюють винятковий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне, глобальне значення.

Особливість економіко-географічного розташування області, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні природні лікувальні ресурси, наявність піщаних пляжів, розвинута мережа водних, залізничних та автомобільних магістралей обумовлюють розвиток в області сфери туризму і рекреації. \

Серед природних багатств, які активно використовуються у курортно-рекреаційному господарстві області, важливе місце посідають лікувальні грязі та ропа Куяльницького, Хаджибейського, Шаболотського лиманів, сірчано-водневі, гідрокарбонатні, йодо-бромні та натрієві мінеральні води, які дають можливість ефективно лікувати захворювання органів кровообігу, нервової системи, органів дихання не туберкульозного характеру, органів травлення, порушення обміну речовин тощо.

Своєрідність туристично-екскурсійного потенціалу області також визначена численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський державний академічний театр опери і балету, знамениті Потьомкінські сходи, українська Венеція - місто Вилкове, фортеця XII - XV сторіччя в місті Білгород-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятники культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато чого іншого.

На території області є 92 природно-заповідні зони, у тому числі державного значення - Дунайський біосферний заповідник, Дунайські і Дністровські плавні, ландшафтний парк "Тілігульський", ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 19 парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва тощо.

10.3. Туристично – рекреаційний потенціал Херсонщини

Розташована на півдні України. її площа становить 28,56 тис. кв. км (4,7% території країни).

Херсонщина - єдина з усіх областей України (крім АР Крим), що має вихід до двох морів - Чорного і Азовського. У межах області протікає всього 6 річок довжиною понад 10 км. Головна ріка - Дніпро -перетинає область із північного сходу на південний захід, поділяючись у нижній течії на рукави і утворюючи дніпровські плавні.

На Херсонщині знаходиться найбільший на планеті лиман - Дніпровсько-Бузький.

Чорноморське і Азовське узбережжя в межах області простягається більше як на 200 кілометрів і має чудові піщані пляжі, розвинену оздоровчу інфраструктуру. За кількістю сонячних днів Херсонщина не поступається Криму. Вона є областю з найменшою середньомісячною кількістю опадів (від 300 до 400 мм).

Тут розташовані два біосферні заповідники, які входять до світової мережі біосферних заповідників (резерватів) - Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна і Чорноморський.

Перший в Україні природний заповідник - Асканія-Нова - є найбільшим серед степових заповідників у Європі і єдиним у цій частині світу резерватом, де збереглися первинні степи (близько 1,5 тис. га). Ф.Фальц-Фейном у 1874 р. було споруджено невеликий вольєр для утримання представників місцевої фауни. Зоопарк розростався і був поповнений іншими видами з різних країн світу. В 1887 р. тут було створено ботанічний парк, у якому представлена флора всіх континентів.

Всього на Херсонщині 69 територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Область має значні можливості розвитку курортної галузі і масового відпочинку в долинах Дніпра, Інгульця, на узбережжі Дніпровського лиману, Чорного і Азовського морів, хоча використовуються вони незначною мірою. Діють курорти Гола Пристань і Скадовськ, курортна місцевість Арабатська Стрілка. Санаторій "Гопри", розташований на березі цілющого Соляного озера, функціонує на базі озерних сульфідних грязей і хлоридно-натрієвої ропи. Тут збереглася перша грязьова лікарня для лікування захворювань опорно-рухового апарату, збудована в кінці XIX ст.

На Херсонщині налічується 25 готелів, у тому числі 2 туристські готелі ("Лілея" в Херсоні і "Нова Каховка" в Новій Каховці); 2 мотелі, 2 турбази ("Чорномор" у смт. Лазурне Скадовського району та ім. Остапа Вишні в с. Кринки Цюрюпинського району).

На Херсонщині на державному обліку перебуває 5,9 тис. пам'яток. З них 143 входять до Державного реєстру національного надбання. Тут діє 3 музеї з 6 філіалами і відділами. Херсонський краєзнавчий музей - один із найстаріших на півдні України, що утворився в 1931 р. об'єднанням археологічного і природно-історичного музеїв.

Колекція Херсонського художнього музею налічує понад 6 тис. творів живопису, графіки, скульптури і декоративно-вжиткового мистецтва, серед яких - роботи О. Шовкуненка, К. Коровіна, М. Врубеля, М. Пимоненка та ін.

У 1778 р. у відповідності з царським указом було закладено місто Херсон, назване на честь давнього Херсонеса. Будівництвом керував один із предків О.С. Пушкіна генерал І. Ганнібал. Херсон був першою базою Чорноморського флоту. На спорудження фортеці, верфі, судноремонтних майстерень, складів були витрачені величезні кошти, але невдовзі стало зрозуміло, що місце було обрано невдало: мілководний Дніпровський лиман і

гірло Дніпра не дозволяли підходити великим морським кораблям. Тому після заснування Миколаєва (1783) і Одеси (1794) Херсон поступово втратив значення головного порту і головної південної верфі країни. В 1790-х рр. адміралтейство було переведено до Миколаєва. Хоча херсонська суднобудівна верф продовжувала функціонувати, і тут споруджувались невеликі військові кораблі. В 1806 р. стала до ладу ще одна верф, що спеціалізувалась на будівництві торговельних кораблів. Вона стала найбільшим підприємством цивільного суднобудування на півдні країни.

В 1900-1902 рр. було поглиблено дніпровське гірло (до 22 футів), прорито канал, який з'єднав порт із морем, і Херсону було повернуто значення великого морського порту.

В місті діє готель "Фрегат", кілька турбаз. Турфірми організовують одноденні поїздки в сільські місцевості (з обідом і дегустацією вин), подорож до заповідника "Асканія-Нова", прогулянки по Дніпру, відвідання рибальського острова (з обідом із рибних страв), полювання в Гаврилівському мисливському господарстві і на островах Бірючий, Джарилгач

10.4. Туристично – рекреаційний потенціал Криму.

Автономна Республіка Крим розташована на півдні країни, в межах Кримського півострова, який глибоко вдається в Чорне море і зі сходу омивається Азовським морем. Він простягається з заходу на схід на 324 км (між мисами Кара-Мрун і Фонар), а з півночі на південь - на 207 км. (від Перекопського перешийка до мису Сарич). На західному узбережжі частина суші виступає далі в море, утворюючи Тарханкутський півострів, а на східному - Керченський. На півночі Крим з'єднаний Перекопським перешийком завширки 7 км із сусідньою Херсонською областю.

Площа автономії - 26,2 тис. кв. км (4,3% території країни).

Кримський півострів лежить приблизно на однаковій відстані як від екватора, так і від Північного полюса -5000 км. Довжина берегової лінії перевищує 1 тис. км. Вона розчленована затоками та бухтами, особливо численними на півночі і сході. Найбільші затоки: в Чорному морі -Каркінітська, Каламітська, Феодосійська; в Азовському -Сиваш, Казантіпська та Арабатська. Сиваш відокремлений від Азовського моря піщаною косою - Арабатською Стрілкою.

Крим приваблює відпочиваючих передусім субтропічним кліматом на Південному березі Крима, вузькій смузі землі шириною 2-8 км, що тягнеться від мису Айя до мису Іллі.

Гірський Крим, вкритий лісами, являє собою зовсім інший природний комплекс, відмінний від узбережжя як за своїми кліматичними умовами, так і за складом місцевої флори.

Кримські гори з найвищою точкою Роман-Кош (1545 м) мають переважно карстовий рельєф із великою кількістю печер (їх налічується 900), серед них найдавнішою є Червона (13,7 км), а найглибшою - Солдатська (508 м).

У Криму прокладено рекреаційні стежки, серед яких найвідомішими є Голіцинська (Новий світ), Боткінська, Тарахтаська, Штангеевська (Ялта), Карадагська (Щебетівка).

Клімат рівнинної частини Криму (близько 70% площі півострова) помірно континентальний, у горах перехідний від степового до субтропічного, що характерний для Південного берега Криму.

Територію півострова перетинають 257 річок, здебільшого небагатоводних. У гірській місцевості водні потоки утворюють глибокі ущелини-каньйони, водоспади. Популярним екскурсійним об'єктом є Великий каньйон. Водоспад Учансу падає з південного схилу Ай-Петринської яйли майже прямовисно з висоти 98,5 м, нижче утворюючи ще три водоспади.

В області понад 50 солоних озер, що належать до 5 груп - Тарханкутської, Євпаторійської, Перекопської, Чонгаро-Арабатської та Керченської. Вони мають значні запаси лікувальних грязей (бл. 24 млн. м²). Найбільші з кримських озер - Сасик, Сакське, Донузлав, Узунлар.

Перший грязьовий курорт країни - Саки. Про лікувальні властивості Сакського озера писав ще давньоримський учений Пліній Старший.

Вода Мойнакського озера в Євпаторії дає лікувальний ефект при м'язових, кісткових, нервових захворюваннях.

Туристично-рекреаційні ресурси Криму - це надзвичайно сприятливі кліматичні умови (особливо на Південному березі), мальовничі ландшафти, тепле море з піщаними і гальковими пляжами (загальною довжиною 450 км, тривалий купальний сезон (понад 4 місяці), джерела мінеральних вод і лікувальні грязі солоних озер. Освоєння в курортно-рекреаційних цілях двох останніх розпочато з середини XIX ст. Сьогодні в Криму налічується понад 700 лікувально-оздоровчих закладів, у тому числі 128 санаторіїв. В Криму зосереджено 36% санаторно-курортного фонду, понад 30% будинків відпочинку, близько 20% туристських закладів України.

Кримський рекреаційний регіон включає Євпаторійський, Феодосійський, Ялтинський рекреаційні райони.

Рекреаційні ресурси регіону ефективні при лікуванні захворювань дихальних шляхів, легенів, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, функціональні порушення нервової системи.

У Криму 141 територія і об'єкт природно-заповідного фонду (загальна площа - 70 тис. га, що становить 4,1% території автономії), в тому числі Карадагський, Кримський, "Мис Мартьян", Ялтинський гірсько-лісовий заповідники, 13 пам'яток природи (Бельбекський каньйон, Кішка, Де-мерджі, Карабі-яйлинська улоговина, Караул-Оба, Кизил-Коба, Мангуп-Кале та ін.), Нікітський ботанічний сад, 22 парки. В числі парків, що належать до пам'яток садово-паркового мистецтва - Алупкінський, Гурзуфський, Карасанський, Кучук-Ламбатський, Лівадійський, Массандровський, Меласький, Місхорський, Фороський, Харакський.

Кримський заповідник створений у 1923 р. Більша його частина розташована на схилах головного пасма Кримських гір, на території Бахчисарайського району. В масиві Чатирдаг об'єктом масового відвідування туристами є печера "Мармурова". Всього тут 135 підземних порожнин, серед яких - відомі пам'ятки природи: печери Бінбаш-Коба, Еміне-Баїр, Суук-Коба та ін.

Заповідник включає також частину акваторії Каркінітської затоки з Лебединими островами в Роздольненському районі. Лебедині острови - місце гніздування водоплавних птахів (понад 230 видів).

Заповідник "Мис Мартьян", розташований на однойменному мисі неподалік від Нікітського ботанічного саду, створений у 1973 р. з метою збереження природи кримських субтропіків.

Ялтинський заповідник (1973 р.) розташований у західній частині Південного берега Криму і має своєю метою охорону характерних видів місцевої флори і приморських ландшафтів.

У південно-східній частині Кримського узбережжя знаходиться наймолодший на півострові Карадагський заповідник (заснований у 1979 р.). Пам'ятка природи Карадаг - гірський масив вулканічного походження, що обривається крутим уступом до Чорного моря - в своїй найвищій точці досягає висоти 577 м. Заповідник включає також прилеглу частину акваторії.

Тут виявлено поклади більше 100 видів мінералів, серед яких найбільш цінними є гірський криштал, аметист, сердолік, агат, яшма, опал.

Пам'ятка природи "Плачуча скеля" знаходиться в Сімферопольському районі в мальовничій долині р. Булганак, на уривчастому березі якої крізь виходи кам'янистих порід просочуються ґрунтові води у вигляді невеликих струмочків і джерел.

Крим є провідним туристичним центром в Україні з розвиненою туристичною інфраструктурою. Тут діє 54 готелі, а також 113 підприємств харчування для обслуговування туристів (із 455 по Україні в цілому).

Вигідне географічне положення, м'який клімат, тепле море, субтропічна рослинність узбережжя півострова в усі віки сприяли його інтенсивному заселенню. Історико-куль-турні пам'ятки різних епох, що збереглися на його території, є результатом взаємодії різних етносів і цивілізацій, які на певних відрізках історії, існуючи паралельно на обмеженій території півострова, часом функціонували відособлено, не змішуючись і майже не проникаючи одна в одну.

Сліди первісної людини, виявлені в печері Киїк-Коба у 25 км від Сімферополя, підтверджують її появу в цих краях близько 100 тис. років тому. На території півострова відомо більше двадцяти стоянок цього періоду, в т. ч. в урочищі Ак-Кая в Білогірському районі, в якому виявлено чисельні поселення, де простежується кілька потужних культурних шарів.

Аборигенним населенням Криму більшість учених вважає таврів, що є племенами індоєвропейського походження і населяли більшу частину території півострова. Перші згадки про них містяться у творах античних авторів - Гомера, Скілака та ін. - і відносяться до VI сті до н.е. Етнонім "таври" виходить не із самоназви цього народу, а з назви, даної йому греками.

У Криму збереглися пам'ятки різних періодів його історії: від архітектури грецьких полісів IV ст. до н.е., середньовічних фортець і печерних міст, культових споруд різної конфесійної належності (католицькі, православні, вірмено-григоріанські, мусульманські, іудейські) до палацових ансамблів (XVI-XIX ст.).

На державному обліку перебуває 992 пам'ятки. До списку міст і селищ України, що мають цінну архітектурно-культурну спадщину, включено 28 населених пунктів Криму: Алушка, Алушта, Балаклава, Бахчисарай, Ботанічне, Гаспра, Гурзуф, Євпаторія, Інкерман, Керч, Коктебель, Кореїз, Лівадія, Масандра, Новий Світ, Ореанда, Паркове, Севастополь, Сімеїз, Сімферополь, Старий Крим, Судак, Утьос, Форос, Феодосія, Чорноморське, Щебетівка, Ялта.

м. Сімферополь

Адміністративний, економічний і культурний центр АР Крим, транспортні ворота Криму з розгалуженим залізничним і потужним авіаційним сполученням з різними містами України, країн СНД та дальнього зарубіжжя. Лінія гірського тролейбуса з'єднує Сімферополь з найпопулярнішими курортами та туристичними центрами Кримського півострова.

Історія поселень, які існували у 1085 на території сучасного Сімферополя сягає III ст. до н. е., коли тут була столиця держави пізніх скіфів – Неаполь Скіфський, а пізніше татарські поселення. На одному з горбів, у межах сучасного міста, археологи виявили залишки Неаполя Скіфського. У місті є краєзнавчий, етнографічний та художній музеї, експозиції яких розповідають про історію міста та Криму. Звідси можна здійснити екскурсії до печери Кизил-Коба (Червона печера).

м. Бахчисарай

Колишня резиденція кримських ханів Гіреїв, які після ослаблення та розпаду Золотої орди, й утворення автономного Кримського ханства правили ним з 1443 до 1783 р. У 2003 р. Бахчисарай відзначив своє 500-річчя.

У Бахчисараї інтерес туристів зосереджений на двох об'єктах – Ханському палаці та середньовічному місті-фортеці Чуфут-Кале.

Комплекс Ханського палацу є центром державного історико-культурного заповідника, до якого входять головний корпус, частина колишнього гарему, мечеті, фонтанний дворик, мавзолей, медресе, а також музей історії та культури кримських татар і музей археології "печерних міст" тощо.

Як правило, відвідувачі Бахчисарая знайомляться також з комплексом споруд Свято-Успенського християнського монастиря, час заснування якого дослідники відносять до VIII-IX ст. і печерним містом - фортецею Чуфут-Кале. Добре збереглись його оборонні споруди та стіни, вулиці, дві караїмські кенаси, мавзолей Джаніке-ханум (дочки татарського хана Тохтамиша), старовинне кладовище караїмів. Нині на території Чуфут-Кале створено єдиний в світі Музей побуту та культури караїмів.

Неподалік від Чуфут-Кале розташовано ряд інших печерних міст – Тепе-Кермен, Киз-Кермен, а також печерний монастир Бакла.

м. Севастополь

Один з важливих центрів пізнавального туризму, місто офіційна історія якого нараховує всього понад 200 років, хоча грецьке місто- держава Херсонес (пізніше Херсон, Корсунь) було засновано тут ще у V ст. до н. е.

Туристичні об'єкти міста умовно можна поділити на дві групи – давньої історії та пов'язані з військовими подіями. Серед першої групи найдавнішими є руїни Херсонеса – пам'ятки світового значення – де створено Національний

історико-археологічний заповідник "Херсонес-Таврійський". Тут багаторічними розкопками досліджено міську забудову, оборонні стіни та башти, культові споруди, базиліку, монетний двір, античний театр на 3 тис. місць. Цікавими також є залишки Генуезької фортеці Чембало, середньовічного печерного міста і фортеці Каламіта, Інкерманський монастир.

Ще більш численними є пам'ятки військової історії періодів Кримської війни 1853-1855 рр. і Великої Вітчизняної війни. Це Панорама "Оборона Севастополя 1854-55 рр.", Малахів курган, комплекс Графської пристані та пам'ятник затопленим кораблям, пам'ятники видатним полководцям і флотоводцям, діорама "Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р.", меморіал героїчної оборони Севастополя 1941-1942 рр. і ряд інших.

Місто має й чимало музеїв, серед яких художній, акваріум, два дельфінарії, філія музею збройних сил України – колишнє місце підземного базування та ремонту підводних човнів.

З Севастополя можна здійснити також екскурсії до середньовічних печерних міст Ескі-Кермен, фортеця якого була створена в VI ст. для захисту Херсонеса і Мангупа – колишньої столиці середньовічного князівства Феодоро.

с. Орлине

Неподалік села знаходиться пам'ятка природи державного значення – Великий каньон Криму – найглибший каньйон України. Висота стін сягає 300-320 м при ширині днища в окремих місцях 3-5 м, а довжина 3 км. По вузькому днищу тече гірська річка, створюючи десятки невеликих водоспадів, водних каскадів, кам'яних жолобів і ванн.

А в самому селі збереглась Юсупівська мечеть і створено етнографічний центр кримських татар.

м. Ялта

Центр кліматичного курорту Велика Ялта, що простягнувся вздовж морського узбережжя більше, ніж на 70 км, і який зв'язаний з Сімферополем тролейбусною лінією. Розташована Ялта у мальовничому природному амфітеатрі, закритому від холодних північних вітрів Кримськими горами, що зумовило кліматичні умови схожі до середземноморських.

Хоча перша письмова згадка про Ялту відноситься до XII ст., та найімовірніше поселення було засновано грецькими поселенцями ще до нашої ери і отримало назву Яліта (пізніше Джаліта, Кауліта, Еталіта). Але розвиток Ялти як кліматичного курорту пов'язаний з будівництвом у середині XIX ст. доріг, які зв'язали місто з Сімферополем (через Алушту) та Севастополем, а також дослідженням лікувальних властивостей ялтинського клімату лікарем С. Боткіним. Нині тут понад 150 лікувальних і оздоровчих закладів.

Найвідомішими і найвідвідуванішими об'єктами Ялти є чудові палацово-паркові комплекси Лівадійський, Воронцовський та Масандрівський, які пов'язані з цікавими історичними особами та важливими історичними подіями. Не меншою популярністю й увагою користуються такі пам'ятки архітектури як "Ластівчине гніздо", палаци "Юсупівський" і "Дюльбер", церква Воскресіння Христового (Фороська) і Байдарські ворота, розташовані на старій севастопольській дорозі та ін.

У межах Великої Ялти розташовані всесвітньовідомі центри виноградарства та виноробства "Масандра" і "Магарач". У підвалах "Масандри" зберігається колекція (інотека) вин різних сортів і часу, яка нараховує понад 1 млн. пляшок. Найстаріше з них закладено з урожаю 1775 р.

Не меншою увагою відвідувачів користується Нікітський ботанічний сад, заснований у 1812 р., колекції та дослідні ділянки якого займають майже 1000 га і представляють рослинний світ різних кліматичних поясів і континентів. Екскурсійний маршрут прокладено також до водоспаду Учан-Су, на вершину Ай-Петрі, звідки відкривається чудовий пейзаж Ялти, облаштовано канатну дорогу.

З містом-курортом пов'язано життя і творчість багатьох видатних особистостей, про що розповідають експозиції музеїв. Такими є будинок-музей А. П. Чехова, літературно-меморіальний музей у 1051 Лесі Українки, музей О. С. Пушкіна. Діти з задоволенням відвідують музей "Поляна казок".

Далеко за межами України відомий також Міжнародний дитячий центр "Артек" у Гурзуфі.

Мало хто відмовить собі у задоволенні прогулятися по мальовничій Царській (сонячній) стежці, яка прокладена від Лівадійського палацу до санаторію "Ясна Поляна" і тягнеться майже на 7 км. Відомі також Боткінська і Штангеевська стежки, названі на честь відомих лікарів.

м. Алушта

Приморський кліматичний курорт, центр Великої Алушти, яка простягнулась від схилів гори Аю-Даг до с. Привітне. Розташована Алушта в найбільшій гірській котловині південного берегу Криму в оточенні величких гірських масивів. У долині широко розвинено виноградарство та вирощування ефірних і лікувальних рослин.

Хоча офіційна історія міста ненабагато перевищує 100 років, але перші поселення та фортеця Алустан відносяться до VI ст., коли все узбережжя півострова належало Візантійській імперії. Залишки однієї з башт фортеці збереглись до нашого часу. Крім цього об'єкту туристи можуть ознайомитись з експозиціями історико-краєзнавчого музею та музею природи Кримського природного заповідника і будинком-музеєм відомого письменника Сергєєва-Ценського.

Бажаючі можуть здійснити прогулянки на вершину г. Демерджі, в долину Привідів чи до руїн середньовічної фортеці Фуна, а також до водоспаду Джур-Джур.

Чатир-Даг

Один з найвищих гірських масивів Кримських гір, що підноситься на північ від Алушти. На північному плато масиву розвинений карст у вапняках, багато печер і карстових ліюк. Серед туристів найпопулярнішими є печери Мармурова й Еміне-Баїр-Хосар, обладнані для відвідування та відомі надзвичайно красивими сталактитами й сталагмітами.

м. Судак

Невеликий і популярний приморський кліматичний курорт на південно-східному узбережжі Криму.

Хоча археологічні дані свідчать про заселення цієї території ще в період середнього палеоліту (орієнтовно 40 тис. років тому назад), перша згадка про Сугдею (пізніше Сурож, Судак) відноситься до 212 р., коли племена аланів, так думають вчені, побудували тут перші укріплення.

Пізніше, коли все південне узбережжя належало Візантії, місто відіграло важливу роль у торгівлі Візантійської імперії, було центром християнської єпархії.

Але судакська фортеця, яка є основним об'єктом туризму, відноситься до XIV ст., коли цієї частиною Криму володіли генуезці.

Спочатку було побудовано цитадель на вершині Кріпосної гори, потім зовнішні оборонні стіни посилили цю фортецю.

Поблизу Судака, в селищі Новий Світ, де жив і працював засновник кримського виноробства Л. С. Голіцин, сучасні виробники вин, зокрема шампанських, і сьогодні продовжують його традиції.

м. Феодосія

Приморський кліматичний курорт, старовинне місто, засноване в VI ст. до н. е. греками-колоністами, яке з IV ст. до н. е. входило до складу Боспорської держави. Але матеріальні пам'ятки, які дійшли до нашого часу, відносяться до XIV-XVI ст., коли тут господарювали генуезці і які дали місту назву Кафа. Коли Кримом володіло Кримське ханство Кафа була важливим центром работоргівлі.

Основними туристичними об'єктами міста є оборонні стіни й окремі башти Генуезької фортеці, грецька та вірменська церкви, турецька мечеть Муфта-Джалі, фонтани, дача Стамболі. Цікавими є також літературно-меморіальний музей письменника-романтика О. Гріна, музей дельтапланеризму, а також картинна галерея видатного художника-мариніста, уродженця Феодосії, І. К. Айвазовського, який побудував цю галерею і подарував її місту з колекцією своїх картин.

З Феодосії можна здійснити екскурсію в Старий Крим (Солхат), старовинне місто, яке було адміністративним центром Кримського юрта Золотої орди й де збереглося чимало пам'яток мусульманської культури. У Старому Криму поховано письменника О. Гріна і створено меморіальний будинок-музей письменника, а неподалік можна побачити залишки вірменського монастиря Сурб-Хача – духовного центру вірмен, заснованого в 1334 р.

Приваблює туристів і селище Коктебель – відомий центр виноградарства та виробництва коньяків. Тут також функціонує будинок-музей відомого художника і поета М. Волошина, який похований неподалік на одній з вершин. Неподалік від Коктебеля знаходиться і древній вулкан Кара-Даг, на базі якого створено одноіменний природний заповідник.

м. Керч

Старовинне місто, місто-герой, значний промисловий центр і порт на березі Керченської протоки.

Місто Пантікапей (сучасна Керч) засновано в VI ст. до н. е. і в 480 р. до н. е. стало центром Боспорської держави, яка проіснувала до IV ст. н. е., коли

впала під ударами гунів. До її складу входили міста, розташовані на території Керченського півострова та сучасної Тамані, а також Феодосія.

Численні пам'ятки античної культури сьогодні включено до історико-археологічного заповідника. Це, насамперед, розкопки столиці Боспорської держави Пантікапея та розташованих неподалік Німфея та Мермекія, Царський і Мелек-Чесменський кургани – місця поховання боспорських царів, склеп Деметри, інші пам'ятки. З пам'яток архітектури більш пізнього часу варто відзначити церкву Іоанна Предтечі, древня частина якої можливо була побудована у VIII-X ст.

Керч тісно пов'язана з подіями Великої Вітчизняної війни. Про це свідчать величний меморіальний комплекс на горі Митридат, яка вивищується над містом, меморіал і музей на місці висадки в листопаді 1943 р. Ельтигенського десанту, підземний музей і меморіал на честь захисників Аджимушкайських каменоломень.

Цікавими є й експозиції міських музеїв, серед яких історико-археологічний, етнографічний, океанографії та рибного промислу й картинна галерея.

м. Євпаторія

Приморський кліматичний і грязевий (переважно дитячий) курорт, де для лікування широко використовуються унікальні грязі Мойнакського озера, вдале поєднання морського та степового повітря, чудові піщані пляжі.

Хоча місто відомо з VI ст. до н. е., як грецька колонія Керкінітіда, до нас дійшли переважно пам'ятки більш пізнього періоду, а саме XVI-XVII ст., коли турками була побудована потужна фортеця й місто Гевлев.

Цікавими туристськими об'єктами є мечеть Джума-Джамі, комплекс караїмських кенас та дворик з аркадами, текіє (монастир дервішів), турецька баня. Є також пам'ятки військової історії, зокрема пам'ятник на честь подій Кримської війни 1853-1855 рр. і пам'ятник морякам-десантникам, які загинули тут у січні 1942 р.

Неподалік розташоване ще одне місто-курорт Саки. Тут природою талюдьми створено належні умови для лікування різних захворювань. Але найбільш відомий цей курорт чудовими грязями Сакського озера, про лікувальні особливості якого є згадки в працях давньоримських вчених Плінія Старшого та Птоломея, які жили на початку Христової ери.

Тарханкут

Півострів, з крайньою західною точкою Кримського півострова, місце розвитку підводного фотографування, відеозйомки, та дайвінгу.

Серед шанувальників підводного плавання популярні урочища Великий та Малий Атлешн, а також Джангульське узбережжя з казковими скелястими берегами, невеликими гротами та печерами, зручними бухточками, надзвичайно чистою водою та таємничим підводним світом. Туристів приваблюють також чудові піщані пляжі Бакальської коси.